

מחקרי מועצת תנועות הנוער

דֶּרֶךְ עֵרוֹן

התנדבות לשנת שירות בתנועות הנוער
כדרך למעורבות בחברה הישראלית

רקפת הימן זהבי

רקפת הימן זהבי

דֶּרֶךְ עֶרֶךְ

התנדבות לשנת שירות בתנועות הנוער
כדרך למעורבות בחברה הישראלית

מחקרי מועצת תנועות הנוער בישראל ראו אור בסדרה:

אוגדן ראשון

1. המסע אל ההגשמה החדשה בתנועות הנוער, לחנך לערכים ולא לצורות, נעם אבן, 2014.
2. הזדמנות למנהיגות, מנהיגות וחינוך למנהיגות בתנועות הנוער, נעם אבן, רקפת הימן זהבי, אבי בורגר, 2016.
3. עין משוטטים, ראשית הטילים בתנועות הנוער 1912–1942, גיל גרטל, 2016.
4. צפונה ונגבה, טיולי תנועות הנוער בישראל, תמונת מצב 2015, רקפת הימן זהבי, 2017.
5. חינוך מאפשר. החינוך בתנועת הנוער כהכנה לחיים, מחנות הקיץ כמקרה בוחן, רקפת הימן זהבי, גיל גרטל, 2017.
6. מתבגרים בתנועה. קורסי הדרכה בתנועות הנוער, גיל גרטל, שירה פאר, קרן בן נון, 2018.

אוגדן שני

1. קשר כפול, מהתנועה לכיתה, מיה ויזל, 2020.
2. שיחות על הגשמה בתנועות הנוער 2019–2020, נעם אבן, 2021.
3. דרך ערך, התנדבות לשנת שירות בתנועות הנוער כדרך למעורבות בחברה הישראלית, רקפת הימן זהבי, 2021.

מחקרים נוספים עומדים להתפרסם בקרוב.

דֶּרֶךְ עֵרֶךְ

התנדבות לשנת שירות בתנועות הנוער
כדרך למעורבות בחברה הישראלית

רקפת הימן זהבי

דרך עֵרֶךְ

התנדבות לשנת שירות בתנועות הנוער כדרך למעורבות בחברה הישראלית

רקפת הימן זהבי

עריכה מדעית: ד"ר נעם אבן, הצוות הדידקטי בע"מ

צוות מחקרי מועצת תנועות הנוער: אבי בורגר, ד"ר ורד האס, רקפת הימן-זהבי,
ד"ר מיה ויזל, ד"ר נסרין חראד חאג' יחיא, ארוה לבון-גילת.

עריכה לשונית: שלמה אבן

עימוד: יהודית שטרנברג

עיצוב כריכה, איורים ותרשימים: ענת שטיינברג

הדפסה: דפוס חבצלת

הערה: הספר נכתב בדרך כלל בלשון זכר, זאת מטעמי אחידות. הכוונה תמיד
לכל המינים.

© כל הזכויות שמורות למועצת תנועות הנוער בישראל ולצוות הדידקטי בע"מ

הוצאת מועצת תנועות הנוער בישראל

מסת"ב 1-2-92804-965-978 ISBN

מאי 2021 סיוון תשפ"א

נדפס בישראל 2021

תוכן העניינים

7	פתח דבר
11	1. מרעיון למציאות – לידה, התגבשות, ממשות
12	לידתו של רעיון
21	גדילה והתבססות
29	שנת שירות בפריחה
33	הסדרה ומיסוד של שנת השירות
43	שנת שירות בישראל 2020 – תמונת מצב
55	2. שנות שירות בתנועות הנוער היום (2020) – תמונת מצב
56	שנת שירות בצופים – "פעם צופה תמיד צופה"
67	שנת שירות בנוער העובד והלומד – "שנת הכשרה"
82	שנת שירות בבני עקיבא – "מכינה לחיים"
89	שנת שירות במחנות העולים – "שיא תהליך ההתחנכות"
98	שנת שירות בשומר הצעיר – "שנת הכשרה"
105	שנת שירות במכבי הצעיר – "המכבי הצעיר ללא הגשמה כגוף ללא נשמה"
112	שנת שירות באיחוד החקלאי – "מודל למנהיגות ותרומה לחברה"
118	שנת שירות בנוער הלאומי-בית"ר – "הסיירת של התנועה"
124	לוחות מסכמים

- 131   3. שנת שירות ומשמעותה לתנועה ולחברה – דיון
- שנת שירות כשלב בתהליך ההתחנכות בתנועה – מעבר
- 132   לחיי הגשמה
- 137   הש"שינים כגוף המוביל של התנועה
- 141   ייחודיותה של שנת השירות בתנועות הנוער
- מעגלי ההשפעה של שנת השירות והקשר לחברה
- 150   הישראלית
- 161   4. אתגרי שנת השירות
- 167   סיכום ומבט לעתיד
- 169   רשימת מקורות

פתח דבר

על המחקר ועל הספר

אוגוסט 2001, שש בוגרות של תנועת המכבי הצעיר נוסעות עם תיקים גדולים, התרגשות גדולה והמון ציפיות וחששות לעבר העיר דימונה, שם יחיו בשנה הקרובה. אחת מהן הייתי אני, חברת "קומונת סער", הקומונה הראשונה של התנועה. הרגשנו חלוצות, הרגשנו שהצלחנו. במהלך שנת י"ב הכנו שחשוב לנו לצאת להגשמה במסגרת התנועה, אבל שאנחנו לא רוצות לצאת למסלול הנח"ל, וביקשנו למצוא דרך אחרת להגשמה, דרך אחרת להתנדב ולתרום לחברה הישראלית. חברים שלי לשכבה הארצית בתנועה כעסו עלינו, בסמינר חתימה להגשמה נחשבנו ל"בוגרות", אבל אנחנו האמנו במה שרצינו, והתעקשנו. העובדה שהיינו ראשונות בתנועה שיצאו למסלול שנת שירות העצימה את ההתרגשות והרגשת החשיבות שלנו באותו היום, ולאורך כל אותה שנה. האמת, אני עדיין מתגאה בכך שהייתי בקומונה הראשונה של התנועה.

כנערה בת 18, שזה עתה סיימה את שנות ההדרכה שלה בתנועה, לא ידעתי שהקמת מסלול שנת השירות הייתה חלק מתהליך גדול בהרבה שקרה לא רק בתנועה שלי אלא בכל תנועות הנוער – אלה שכבר היו להן מסלולי שנת שירות, ואלה שבשנים האלו בחרו לפתוח את האפשרות להגשמה במסגרת שנת שירות בתנועה. לא

ידעתי ששנת השירות היא מפעל היסטורי, ושאני מצטרפת אליו ברגעים קריטיים של שינוי והתמסדות. עשרים שנים אחרי, בהתרגשות מעט שונה, אני יושבת וכותבת על שנת שירות בתנועות הנוער והחברה הישראלית, מבינה לעומק את משמעות המעשה אז, ומצליחה להמשיג את התהליכים שעברתי, את ההשפעה של השנה הזאת על החיים שלי ושל הרבה שעשו זאת לפני ואחרי, ועוד ירבו לעשות.

במחקר יצאתי לבדוק את שנות השירות כאמצעי לקשר בין תנועות הנוער לחברה הישראלית, ולבחון באילו אופנים משרתת שנת השירות את החברה הישראלית. שאלתי האם פְּניה של שנת השירות "פנימה" אל התנועות, כמשאב חיוני להמשך פעילותן, או פניה "החוצה" לחברה הישראלית, כתרומה ממשית לחברה ולצרכיה. האמירה הברורה מכל התנועות הייתה: שנת השירות מהווה אפשרות להגשמת ערכי התנועה ולהנחלת ערכיה, להמשך פעילות תנועתית חינוכית בפריסה רחבה בכל הארץ ובכל פלגי החברה, לסיוע במשימות חברתיות לאומיות ולפיתוח בוגרים מעורבים שיהפכו להיות אזרחים פעילים בחברה. בכך מהווה שנת השירות תרומה ממשית לחברה הישראלית.

בתנועה בה התחנכתי מתנוסס המשפט: "תנועה ללא הגשמה, כגוף ללא נשמה". במחקר מצאתי כי בכל תנועות הנוער מהווה שנת השירות חלק מהגשמה הפועמת של התנועה. לצד השפעות רבות של תנועות הנוער על החברה הישראלית הפכה שנת השירות, פרי יצירתן של התנועות, למפעל דגל שסחף אחריו ארגונים רבים והפך למציאות קיימת בנוף הישראלי. מפעל זה מאפשר לכני הנוער להקדיש שנה מחייהם, במעבר בין גיל הנעורים לגיל הבגרות, לתרומה ולחיזוק החברה הישראלית כמו גם לחיזוק עצמם כאזרחים מעורבים ומשפיעים על אותה חברה. כשם הספר – שנת השירות היא דרך, וגם ערך, למעורבות בחברה הישראלית.

בספר אבקש לתאר את סיפורה של שנת השירות בתנועות הנוער בהקשר היסטורי ובמבט עכשווי ולדון בסוגיות הנוגעות לקשר בין מפעל שנת השירות לבין החברה הישראלית.

בחלק הראשון – התפתחותה של שנת השירות בתנועות הנוער:
ראשית שנת השירות בשנות השישים של המאה העשרים ועד היום; תהליך ההתמסדות של שנת השירות אל מול גופי המדינה; מיסוד תקנת התמיכה בשנות השירות והשלכות התקנה; תיאור גופים נוספים, שאינם תנועות נוער, המפעילים שנת שירות.

בחלק השני – מסלולי שנת השירות על פי תנועות הנוער כפי שהם היום (2020):

בכל תנועה יתוארו: מטרות ההגשמה ומטרות שנת השירות, אופי המסלולים והמשימות, תהליך המיון וההכשרה, תהליך הליווי וההדרכה במהלך שנת השירות; טבלאות ותרשימים מרכזים.

בחלק השלישי – דיון בממצאים ובסוגיות שנת השירות:
שנת השירות כשלב בתהליך ההתחנכות; מעגלי ההשפעה של שנת השירות; הש"שינים (הלא הם המתנדבים לשנת שירות) כשכבה מובילה של התנועה; ייחודיות שנת השירות בתנועות הנוער.

למי מכם ששנת השירות היא חלק מנוף חייו, אם ברמה האישית ואם ברמה המקצועית, ולמי מכם ששנת השירות היא מושג חדש ולא מוכר, אני מקווה שתמצאו עניין בין דפי הספר וחיבור לנשמה זו, הפועמת בתנועות הנוער.

קריאה מהנה.

תודות לשותפים לדרך ולתהליך הכתיבה:
לנעם אבן על הסבלנות, העזרה, הידע וההכוונה המקצועית. לחברי

ועדת המחקר בחברת הצוות הדידקטי על השותפות לדרך, להנהלת מת"ן ולנופר עזר על הנגשה של הידע והעזרה לאורך המחקר. לאירית ברוק ממינהל חברה ונוער, לאודי דרור, לחביבה סלומון ולחגי הרצל מהאגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון ולאילן גזית, יו"ר ועדת שנת השירות במת"ן. תודה גדולה למנהלי מחלקות ההגשמה ולרכזי מסלול שנת השירות בתנועות הנוער, שתרמו מזמנם ומהידע של התנועות, ושפכו אור על החזון והתפיסות החינוכיות. תודה.

רקפת הימן זהבי

---

1. מרעיון למציאות – לידה, התגבשות, ממשות

נת שירות. מושג ידוע ומבוסס בחברה הישראלית. בחלקים מהחברה מוכר יותר ובחלק פחות. בקרב תנועות הנוער, החניכים, המדריכים, הבוגרים והקהילה, שנת השירות היא עובדה קיימת, ידועה, חיה ונושמת כבר למעלה מארבעה עשורים.

שנת שירות היא שנת התנדבות לפעילות חברתית, קהילתית, חינוכית וערכית של בוגרי מערכת החינוך טרם גיוסם לצה"ל. לצורך ההתנדבות נדחה גיוסם של מסיימי כיתה י"ב לצבא בשנה אחת במסגרת דחיית שירות (דח"ש). הפעילות ההתנדבותית במסגרת שנת השירות היא פעילות חינוך והדרכה, הנעשית בשלל מסגרות: תנועות נוער, פנימיות וכפרי נוער, בתי ספר שדה, מרכזים קהילתיים ומועדוניות, מרכזי טיפול לאנשים עם מוגבלות או עם צרכים מיוחדים ועוד, בדגש על פעילות באזורי פריפריה גיאוגרפית ומוקדי חברה מוחלשים (אבגר, 2015).

התנדבות במסגרת שנת השירות החלה כיוזמה של התנועה הקיבוצית. שנת השירות בתנועות הנוער נולדה וצמחה אחריה, בשלהי שנות השישים במאה העשרים. יוזמה זו, אשר החלה כגרעין של מספר חברים בודדים, עברה תמורות רבות והושפעה מההליכים חברתיים, פוליטיים וכלכליים במדינת ישראל. היום, שנת 2020,

שנת שירות היא מפעל ההתנדבות הגדול במדינה, אשר אליו מצטרפים בכל שנה למעלה מ־3,000 מתנדבים. תהליכים אלה יתוארו בפרק זה.

לידתו של רעיון

שאלות על יעדי ההגשמה

ניצני שנת השירות הופיעו כיוזמה של מספר חברים בגרעין נח"ל של תנועת הצופים. יוזמה זו הייתה יוזמה מקומית ולא תנועתית, אך היא לא נוצרה בשטח ריק אלא ביטאה את השאלות המהותיות בהן עסקו תנועת הצופים ותנועות נוספות. שאלות בדבר מושג ההגשמה ויעדי הגשמה של התנועות.

דיונים בדבר תפקידה של ההגשמה ויעדי התנועות נשמעו כבר בתחילת שנות המדינה. תנועות הנוער נשאו תפקיד חשוב בהתיישבות ובהגנה, בשנים שלפני קום המדינה ובעשור הראשון לעצמאות. בעשור של שנות ה־50' שונו המשימות הלאומיות והצרכים של המדינה שנולדה. משימת הביטחון לא הייתה עוד נחלתן של תנועות הנוער כפי שהייתה לפני הקמת המדינה וצה"ל, ונוספו משימות כקליטת עלייה ועיצוב דמות המדינה והחברה כמתקדמת וריבונית. (אבן, 2014).

בשנים אלה חוו תנועות הנוער משבר, וירידה במספר הבוגרים שיוצאים להגשמה במסגרת התיישבותית. רעיון גאולת הקרקע ויישוב האדמה, וכן רעיון חיי השיתוף הקבוצתיים, לא היו ערכים איתם הזדהו בוגרי תנועות הנוער וגם לא הערכים המרכזיים של החברה, שהורכבה מ"צברים", עולים ותיקים ועולים חדשים רבים, ברוח רעיון קיבוץ הגלויות. משימת ההתיישבות לא הייתה עוד המשימה המרכזית, וחשיבותה לא גברה בהכרח על חשיבותן של משימות אחרות, כמו התקדמות בצבא ולתפקידי קצונה, לימוד

באוניברסיטה, עבודה במשרדים ממשלתיים וכן עבודה הקשורה לקליטת עלייה, קרי הדרכה, הוראה וסעד. (אבן, שם).

באותן שנים התקיים דיון בין הרמטכ"ל דאז משה דיין לבין תנועות הנוער, בדבר נחיצותו והמשכיות של מסלול הנח"ל. דיון זה ניזון בין היתר מעמדות בוגרי התנועות, אשר לא ראו בהגשמה ההתיישבותית אפשרות הגשמה מרכזית. כך בצופים למשל, מושג ההגשמה נטה להגשמה חלוצית בכל שטחי החיים או הגשמה בדרכים לגיטימיות אחרות. דיון זה הסתיים בשינוי מסלול הנח"ל ובמסגרת שינוי זה הוחלט על שנת "מחנה הכנה" לפני השירות הצבאי, גיוס מוקדם של הבנים ולאחר מכן הבנות, התאחדות לחצי שנת הכשרה בהיאחזות או במשק, ולאחר מכן המשך של הבנות לשל"ת (שירות ללא תשלום) והבנים לשירות צבאי. חלק מהבנים ממשיכים לתפקידי קצונה וחלק לתפקידי הדרכה בתנועה. לאחר מכן מתאחדים הבנים עם הבנות בשל"ת משותף במשק. מסלול הנח"ל החדש הקשה על גיבושם החברתי של גרעיני ההכשרה. יתרה מכך, אלה שיצאו לנח"ל לא הצהירו מראש על הכוונה לבחור בהתיישבות כדרך חיים, ושאלת המשכיות הגרעין בהתיישבות שבה ועלתה.

במועצה הארצית ה-26 של תנועת הצופים (דצמבר 1959) דנו בשאלות של מהות החינוך ומשמעות החלוציות, מה נדרש מבוגר התנועה, האם חייבים כל חברי השכבה להצטרף אל הגרעין ושירות נח"ל ושאלות נוספות. במועצה זו אף הועלתה הצעה מפורשת לשנות את דרכה החינוכית ומטרתה החלוצית של התנועה, מ"חלוציות בהתיישבות בכל גווניה" ל"חלוציות בכל גווניה": חינוך לאדם. (אלון, 1976, עמ' 417). באותה תקופה ייצגה ההצעה את עמדת המיעוט, ועוררה סערה בקרב חברי התנועה. בשנים שלאחר מכן המשיך הדיון להתקיים, כאשר הרוב הגדול של התנועה וחבריה האמינו כי נסיגה מן הדרך החלוצית המקובלת, קרי התיישבות,

תייתר את ההגשמה התנועתית. עם זאת, הבינו בתנועה כי גם אם דבקים במטרת ההתיישבות כמטרה מועדפת, חייבים למצוא דרכים חדשות לשילוב משימות לאומיות חיוניות נוספות. (אלון, שם).

שנת שירות שלישית – גרעין רעים – שנות השישים
 רעיון שנת השירות השלישית (ש.ש.ש) נולד במסגרת ההתיישבות העובדת. בני קיבוצים ומושבים, אשר נמנו על חברי התנועה הקיבוצית, הקימו מסגרות של התנדבות לשנת שירות נוספת לאחר השירות הצבאי בנח"ל. שנה זו הוקדשה להדרכה ביישובי עולים, במשקים צעירים או בתנועות חלוציות בערים. החלטה דומה התקבלה כמועצה הארצית ה-21 של תנועת הצופים (1954), אם כי היא לא מומשה לאור קושי במציאות מסגרות הפעלה נוספות לאחר השירות הצבאי, כאשר הבוגרים לא נמנים עוד על חברי התנועה. על אף הקשיים במימוש ש.ש.ש בתנועת הצופים הרעיון לא נשכח, ובמועצת התנועה הארצית ה-30 (1964) הוחלט לבחון את האפשרות של שנת שירות נוספת במסגרת הגרעין, לפני הגיוס לצבא, לאור מטרת התנועה ובהתאם לצרכים שיסומנו על ידה (אלון, שם). הייתה זו לידתו של "גרעין רעים", אשר היה משותף לבני המשקים המושבים ולחברי תנועות הנוער העירוניות. כאן נולדה שנת השירות.

ההצעה לביצוע שנת השירות לפני הצבא הובאה באותה שנה, 1964, בפני גרעין "דגן" המיועד לחצרים, לפני גיוסו. על אף שחברי הגרעין נענו לאתגר התעורר קושי בביצוע התוכנית לפני המועד שנקבע לגיוס, וחברי הגרעין התחייבו לעשות את שנת השירות השלישית לאחר הצבא. עקב כך הוגשה ההצעה לשנת השירות לשכבת השביעיות באותה שנה, על מנת שיוכלו להתכונן לביצועה.

אירי קסל, חבר גרעין דגן ולימים מרכז תנועת הצופים, סיפר על ההחלטה:

בשנת 1963 היינו בכיתה י"א, אני גדלתי בשבט דיזנגוף בתל אביב. הייתה מועצת תנועה, ושם דיבר מישהו, ונתן נאום על עיירות הפיתוח והוא אמר לנו: "אתם צפוניים, אתם לא יודעים מה קורה בארץ ישראל, ובמדינת ישראל ובחברה הישראלית". האמירה הזאת עוררה אותנו ואמרנו: "בואו נדחה את השירות בשנה ונצא לעשות שנת שירות", עוד לא ידענו את המילה הזאת בכלל. ואז באנו עם הרעיון לגרעין שלנו, והם אמרו לנו שיותר חשוב ללכת לקיבוץ. הלכנו לצבא, והגענו לחצרים במסגרת הנחל ב'66, באנו לקיבוץ ואמרנו שאנחנו רוצים ללכת. זו הייתה נקודת מפנה, חצרים תמכה ברעיון, זו הייתה מהפכה.

החלטנו שאנחנו רוצים לעשות שנת שירות בירוחם. היינו אחרי השירות הצבאי ורק הגענו לקיבוץ, ידענו עד כמה היינו נחוצים במשק וחששנו שהקיבוץ לא ייתן לנו, כי ירצו שנישאר ונעבוד בו. פנינו לאהרן ידלין, שהיה סגן שר החינוך וחבר קיבוץ. התגובה של אהרן הייתה כל כך מעודדת! הוא אמר מיד: אני אסדר לכם מפגש. וארגן לנו פגישה עם חיים ציפורי, לימים מקים רשת המתנ"סים. בעקבות המפגש הזה הלכנו לירוחם. היינו הראשונים שעשו שנת שירות בכלל. (אירי קסל, אהרן ידלין, ראיונות 2020).

זאב דרורי, חבר גרעין דגן, תיאר את ההחלטה ברשימות המתארות את שנת השירות השלישית, בעלון "היה נכון", שנת תשכ"ד:

ככל תנועות הנוער, גם בוגרי תנועות הצופים יוצאים לגרעיני הנח"ל. אך אין התנועה מצרה מבט לעבר התנועה הקיבוצית בלבד, אלא היא דוגלת בחלוציות בכל שטחי החיים. מכאן חינוכה רחב האופקים, אשר תוצאותיו המעשיות הן אחוזי השארות מצומצמים מאד במשקי ההשלמה... לדעתי, הוספת שנת שירות תעלה את קרנו של הנוער בכלל, את קרנה של

תנועת הצופים ואת קרנו של הנח"ל... ובראש ובראשונה תסייע
בפתרון בעיית קליטת העלייה. (אלון, 1976, עמ' 418).

בשנים 1964 עד 1967 פעלו גרעיני הנח"ל של התנועה ביישובי
העולים במסגרת חצי שנת שירות נוספת בנח"ל (גרעין "עמית"
מקיבוץ גונן פעל בקריית שמונה וגרעין "תש"ח" מקיבוץ חולדה
פעל בעקרון). הגרעין הראשון שהגשים את רעיון שנת השירות
לפני השירות היה גרעין "העמק", שהתיישב בבית שמש בשנת
1967.

גרעין "דגן", שהתחייב להמשיך את שירותו שנת שירות נוספת
לאחר הגיוס, סיים את שירותו בקיבוץ חצרים ושלח חברים להדרכה
וחינוך בירוחם. בשנה הראשונה יצאו לירוחם 5 חברים מגרעין
דגן, בתום התקופה החליפו אותם 7 חברים. אירי קסל, סיפר על
הפעילות החינוכית והחיים ביישוב:

ככה היינו ראשונים – גרעין דגן, באנו 5 אנשים, ואחרי חצי שנה
חזרנו לקיבוץ ובאו במקומנו 7 אנשים. הגענו לירוחם ולא ידענו
מה אנחנו עושים. חיים ציפורי אמר בחוכמתו: אתם עושים סדר,
עוברים בית בית ושואלים מי הם ומה הם האנשים, ומה הם
צריכים. וזה מה שעשינו. שאלנו אותם מי הם ומה הם רוצים,
וככה זיהינו כמה וכמה תחומים שאנחנו צריכים לעשות: פעילות
בתחום הנוער, כי לא היה כאן כלום. ביעור הבערות, פעילות
תרבותית בעיירה וטיוולים. הקמנו גם משחקה... ירוחם הייתה
אז במצב נורא, לא היה שם כלום, לא היו פעילות נוער, כל יום
בצהריים היו רואים את המורים נוסעים משם. אני הייתי אחראי
על הקשר עם המועצה, ואז התחלנו לקבל פרויקטים, למשל
לעשות את אירועי יום העצמאות של ירוחם. הבאנו צופים
ממרכז הארץ כדי שיעשו הרקדות, היה נהדר... הרבה מאוד
חברה באו אלינו הביתה, זו הייתה מהפכה, מבחינתם זה היה
שינוי וזה היה מאוד משמעותי. (אירי קסל, שם).

בשנים לאחר מכן התקשתה התנועה לגייס חברי גרעין למשימת שנת השירות. בתחילת שנות ה-70' היו בלימודים בירושלים שניים מחברי גרעין דגן, אירי קסל ואיציק ענבר. אירי עבר גם כמדריך גרעין בתנועה. הם פנו לגרעין רעים משבט מודיעין בירושלים והצליחו לגייס אותם לרעיון שנת השירות בירוחם, יחד עם חברים נוספים, בני מושבים וקיבוצים. מכאן התקבל שמו של גרעין שנת השירות – "גרעין רעים". בשנה לאחר מכן התרחב רעיון הגרעין למקומות נוספים, ובשנת 1972 פעלו ארבעה גרעיני רעים: בירוחם, בבית שמש, במצפה רמון ובקריית מלאכי. מכאן היה גרעין רעים לעובדה קיימת בשטח. לימים, במחצית השנייה של שנות השבעים, התרחב מספר הגרעינים.

ברשימות המזכירות הארצית של תנועת הצופים מתואר כי התנועה תפסה את שנת השירות בגרעין רעים כמענה לשלושה מעגלים: המעגל הלאומי-חברתי – משימה לאומית המשרתת את צרכי החברה בישראל לצמצום הפערים בין מרכז ופריפריה. המעגל התנועתי – מילוי חובת ההגשמה של חבר תנועה עם סיום י"ב למשימות חברתיות לאומיות. המעגל האישי – שנה של התבגרות, עמידה ברשות עצמך, מימוש ערך ההתנדבות, פיתוח מודעות חברתית ולקיחת אחריות על הנעשה בחברה הישראלית. (זיוון, פרק גרעין רעים ושנת שירות).

את הפעילות והמטרות החינוכיות של הגרעינים תיאר רכז גרעין רעים בשנים 1972-1976, אבי קורן:

העבודה הייתה דרך הרשות המקומית. בכל רשות היה אדם שהיה איש הקשר שלהם. עבדנו מולו ויחד בנינו את המשימות של הגרעין, איפה הכי חשוב, איפה להשקיע מאמץ. כל המשימות היו חינוכיות סוציאליות. ובמקביל זה לא רק ללכת אל המסכנים, אלא גם לאתר את המנהיגות המקומית, לקחת אותם הביתה, להפוך מודל לחיקוי. אמרתי להם: אין לכם זכות קיום אם אתם

לא מגדלים את הדור הבא פה במקום. אני מדדתי הצלחה בזה שהדלתות נשארו פתוחות ביישוב, שהם לא יצרו אנטגוניזם ביישוב, והם הצליחו לעשות את זה. אהבו אותם מאוד בבתי הספר ובתנועה. הם הקימו שבטי צופים מדהימים, וזה היה הבסיס של הקומונות האלה. (אבי קורן, 2020).

במחצית הראשונה של שנות ה-70' התמסדה שנת שירות בגרעין רעים כמסלול הגשמה לבוגרי התנועה. בשנת 1975 פרסמה מחלקת ההדרכה של הצופים:

זה מספר שנים שתנועת הצופים מכוונת במכוון את חניכיה לא רק לפעולות שרות בערים בתקופות הלימוד בתיכון, אלא אף להתנדבות ממושכת יותר במוקדי המצוקה החברתית במדינה. כתוצאה מכך קמו בשנים האחרונות קבוצות חניכים שמטרתם עבודה התנדבותית בעיריות פיתוח, המכונות "גרעיני רעים". החברים דוחים את גיוסם לצה"ל למשך שנה, ובשנה זו חיים בקומונות ועוסקים בעבודה חינוכית קהילתית... התנועה מעודדת את חבריה להתנדבות ואנחנו מקווים שצה"ל יאפשר לנו לדחות את גיוסו של כל חניך המוכן להתנדב לעבודה זו. אנו חותרים לכך שגרעיני תנועה שלמים ישלבו בחינוכם תקופת עבודה בת שנה בעיריות הפיתוח. (מכתב מחלקת הדרכה צופים, 1975).

גרעיני עודד – שנות השישים והשבעים

רעיון שנת השירות לעיריות פיתוח לא היה נחלתה של תנועת הצופים בלבד. בשנת 1963 ביקשו חברי גרעין "בילוי" ליטבתה של הנוער העובד והלומד להתנדב במסגרת חצי שנה נוספת לשירות הצבאי בדימונה. בשנת 1967 התארגן גרעין ראשון לשנת שירות, ובו 13 חברים. הגרעין פעל בשכונת קטמון בירושלים. שמו של הגרעין ניתן לו על ידי אחד מחבריו, אהוד גלעד, לזכר חברו עודד שחר שוורץ, בן קיבוץ ניר עם שנהרג ביולי 1967 בהתפוצצות מוקש

בשרות הקיבוץ, שלושים יום לאחר נפילתו של אחיו במלחמת ששת הימים.

בחוברת "תנועה בתנועה" (1986), מתוארים גרעיני עודד:

זוהי תנועה שצמחה מקרב בני הקיבוצים, ומתוך תחושה שעליהם לתרום מיכולתם לעיירות הפיתוח. בימיו הראשונים לא זכה הרעיון לעידוד מצד "הממסד" הקיבוצי. היו לכך מספר סיבות: ראשית, משום שחברים האמינו בבלעדיות של ההתיישבות כיעד חינוכי של התנועה הקיבוצית. בלעדיות זו התייחסה הן לדור ההמשך של הקיבוץ הוותיק והן להקמת התיישבות צעירה. מתנגדי עודד ראו גם סכנה בכך שהניסיון של בני הקיבוצים יתפרש כמחווה פילנטרופית כלפי נוער עיירות הפיתוח, ולכן הם עלולים להידחות כנטע זר זמני. (תנועה בתנועה, עמ' 26).

במסגרת פעילות גרעיני עודד לעיירות הפיתוח פעלו בשנים הראשונות בעיקר בני מושבים וקיבוצים, ומעט חברי קינים עירוניים. במהלך שנות ה-70' המוקדמות התרחבה פעילות הגרעינים והם פעלו בשמונה עיירות פיתוח: דימונה, אופקים, שדרות, בית שאן, חצור, קריית שמונה, מעלות ושלומי. ההתנדבות הוגדרה בעיקר כפעילות חינוכית במסגרות שונות וכן פעילות קהילתית. תחומי העיסוק של חברי שנת השירות היו: עבודה בגנים ובבתי ספר, מועדוניות להכנת שיעורי בית, מועדונים שכונתיים, עבודה עם חבורות רחוב, עבודה עם נערות במצוקה, עבודה בחוגי מבוגרים, הפעלת משחקיות, הפעלות קן תנועת, הדרכה בבתי נוער ובבתי תלמיד ועבודה בקליטת עולים (דוח פעילות גרעיני עודד, פעילות המזכירות תכתובת).

מטרת ההגשמה והפעילות החינוכית בגרעיני עודד הייתה לטפל בבטיחה החברתית של הריחוק והניכור בחברה הישראלית, בין בני הקיבוצים, המושבים והערים, בין ותיקים לעולים חדשים. בפועל, עיקר הפעילות של גרעיני עודד הוקדשה לפעילות תנועתית

ולהדרכה בתנועה. מספרם של בני המושבים (משקים) אשר הדריכו את קיני התנועה היה למעלה ממחצית מהמדריכים בתנועה (תנועה לאורך הדרך, 1983).

כך תוארו מטרות הגרעין על ידי אחד מחברי הגרעין הראשונים בקיבוץ יפתח, עופר גביש:

מטרתנו: לנסות להכיר להתמודד ולגשר על פני בעיה משותפת של ריחוק וניכור. כל מטרות העזרה, השינוי והשיפור של פני הדברים ועוד הגדרות שהיו מקובלות – נדחו. לא שאיננו מכירים בהן אך לא לשמן באנו. באנו בשביל להתקרב. לסגור את הפער בצורה המעשית ביותר. על ידי פעילות שניצור עם אזרחי המקום נרחיב את ההתקרבות לשאר בני הקיבוצים והערים... התוכן הוא התרכזות בנקודות מפגש – חוגים, מבצעי חגים, פגישות מדריכים צעירים ועוד. (תנועה לאורך הדרך, שם, עמ' 99).

בשנת 1974 הועלתה הצעה ליצירת שיתוף פעולה ממוסד בין גרעין עודד לגרעין רעים בעיירות הפיתוח ולפעילות תחת גוף מרכז אחד, אשר יהיה אמון על גיוס המתנדבים, הכשרה מרוכזת, משימות המתנדבים והקמת מזכירות משותפת לכל הגרעינים השותפים. שיתוף פעולה זה לא יצא לפועל, והגרעינים המשיכו לפעול זה לצד זה.

בשנת 1977 החל לפעול גרעין עודד במסגרת חטיבת בני המושבים של הנוער העובד והלומד. בשנת השירות יצאו בני מושבים ותיקים להתנדבות במושבים בפריפריה או במושבים צעירים. על כך מספר חגי הרצל, אז ממקימי גרעין עודד והיום ראש תחום שנת שירות וסמינרים באגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון:

אני גדלתי במושב ינוב, ויצאתי לגרעין בעפולה במסגרת הנח"ל. בתום השירות הצבאי שלי הייתי בבני המושבים, הייתי רכז מחוז

ואח"כ רכז הדרכה. במהלך שנות השבעים הייתי חלק מההקמה של גרעיני עודד. מה רצינו? לא היה לנו כוח אדם במושבים החדשים. תנועת הנוער בני המושבים פעלה בעיקר בהתיישבות הוותיקה, לנו זה חרה. לי באופן אישי זה הפריע כי המושב שלי היה חדש, ואמרתי, איך אני מביא את החוויה של התנועה לתוך המושבים הצעירים. (חגי הרצל, 2020).

עם השנים התרחבה פעילות גרעיני עודד והמסלול התמסד כמסלול ההגשמה המרכזי של חטיבת בני המושבים, כאשר הש"שינים הפכו לנושאי תפקידים מרכזיים בהדרכה התנועתית בכל הארץ. פעילי תנועת הנוער העובד והלומד מהקיבוצים ומהערים לא נשלחו עוד לשנת שירות זו.

גרעיני שנת השירות, עודד ורעים, היו חלוצים וסוללי דרך להתנדבות ומעורבות חברתית בעיירות הפיתוח, ולמעבר בין הגשמה התיישבותית להגשמה במשימות לאומיות-חברתיות נוספות. יוזמה זו הניבה מסלולים נוספים שצמחו בשנות ה-70, בהם גרעיני "עומרי" לעיירות פיתוח (התחילו בגרעין עודד ועברו לגרעין רעים) וגרעיני "של"ף – שמיניסטים לעיירות פיתוח.

גדילה והתבססות

חוות ההכשרה – שנות השמונים והתשעים
בתחילת שנות ה-80 המשיכו לעסוק תנועות הנוער בשאלת ההגשמה ויעדי ההגשמה. בכל התנועות עלו אז שאלות הנוגעות להמשכיות ההגשמה בקיבוצים, כאשר חברים רבים מהמגשימים במסגרת מסלולי הנח"ל בחרו שלא להמשיך את חייהם הבוגרים בקיבוץ או בקבוצות שיתופיות. עם סיום מסלול ההגשמה, עזבו הבוגרים את הקיבוץ וחזרו לחייהם בעיר או במקומות אחרים.

בכך למעשה הסתיימה ההשתתפות שלהם בתנועה. אל מול מגמה זו, החלה ירידה במספר הקיבוצים שהיו מעוניינים לקבל אליהם חברי גרעינים, שכן ההשקעה הכספית בהם גדולה, ואחוז הנשארים בקיבוץ לאחר המסלול הצבאי היה נמוך.

במסמך "שירה הנער" של מועצת תנועות הנוער (2003) מתואר כי בנוסף לתהליכי ההתרחקות מהקיבוץ, נדרשו תנועות הנוער להתמודד עם המציאות החברתית בישראל, ולפתח כלים ושיטות להתמודדות עם מגזרי אוכלוסייה רבים, גיוון בחברה הישראלית, פערים ושסעים חברתיים.

בדומה לתהליכים בתנועות אחרות חוותה גם תנועת הנוער העובד והלומד משבר סביב ההגשמה בקיבוץ כמסלול ההגשמה היחיד. לאור אתגרים אלו, החלה מתגבשת בתנועה ההבנה כי יש לייצר מסגרת הגשמה שונה או נוספת, המתאימה לצרכי החברה שהשתנו וכן לצרכי הנוער.

הניסיון הראשון לשינוי זה נעשה בשנת 1981. גרעין נו"ב, שיועד לקיבוץ מלכיה, וגרעין חרמש, שיועד לקיבוץ אלומות, יצאו לשנת התנסות במסגרת "חוות הכשרה" בנווה עובד. (בתחילה נקראה "חוות הגשמה" ואז שונה שמה). את המהלך יזם פסח האוספטר, אז חבר גרעין נו"ב ולימים רכז הדרכה במחוז חיפה, רכז ההדרכה של התנועה ומזכ"ל התנועה. רעיון חוות ההכשרה הוצע כמודל נוסף להגשמה.

רעיון חוות ההכשרה שאב את השראתו מרעיון ישן, חוות ההכשרה של תנועות הנוער הציוניות באירופה, אשר הכשירו חבורות של צעירים לקראת העלייה לארץ ישראל ולבנייתה. (בראשן החווה החקלאית בכפר גרוכוב שבפולין, שהוקמה בשנת 1919). הרעיון צמח גם לאור שאלות בדבר שלב גיבוש זהותו של הנוער, מאפיינים של מרד הנעורים ומידת האוטונומיה של המתחנכים אל מול המערכת הממסדית ומסלול ההגשמה בקיבוץ כמסלול יחיד, שאינו מאפשר בחירה והתנסות שלמה.

על המהלך של גיבוש חוות ההכשרה כשנת ההתנסות לפני הצבא סיפר פסח בריאיון בנושא תפיסת ההגשמה בתנועה:

לאור התיאוריה של אריק אריקסון על גיבוש הזהות, הוסבר כי תהליכי גיבוש הזהות הם תהליכים שבעידן המודרני הולכים ומתארכים... ואז בעצם, מה שהסתבר שאנשים שמחליטים ללכת לקיבוץ הם מחליטים את זה בשלבים הכי נזילים של תהליכי גיבוש הזהות שלהם. וההחלטה בכיתה י"א היא לא רצינית. וצריך לעשות משהו כדי שבסופו של יום, ההחלטה תהיה יותר משמעותית. אז מה זה המשהו הזה? המשהו הזה זה להתנסות בקיבוץ, כי ההיאחזות באותן שנים כבר לא הייתה בה שום התנסות בקיבוץ... ואז באו עם הרעיון הזה בנוער העובד, בעצם לעשות שנה לפני הצבא. (אבן, 2020).

בחוברת "שירה הנער" (2003), מתאר פסח את חוות ההכשרה הראשונה ואת היסודות החינוכיים המרכזיים: אוטונומיה, הכשרה ומעורבות. אוטונומיה – "ניהול החיים החברתיים והכלכליים על ידי חברי החווה באופן המלא ביותר. החברה שהתגבשה בחוות ההכשרה דרשה תשובות בכל תחומי החיים". הכשרה – "מבוססת על ההנחה כי המטען הערכי יזין את הדרכים בהן יעצבו המשתתפים את עולמם החברתי, ויציידם בעקרונות על פיהם יגיבו לאתגרים ולבעיות. בחינת רעיונות של אופן החיים, משמעותם, ארגונים וכדומה, בהתייחס למערכות הערכיים של תנועת העבודה והוגי דעותיה. ההתערבות ההדרכתית יצרה את המגע עם מערכות הערכים, המהויות והסמלים עליהם רוצה התנועה לחנך". מעורבות – "יש להחזיר למרכז חייה של התנועה את יסוד המשימתיות האקטיבית ואיתו ההובלה והאמונה במחר טוב יותר וצודק יותר. חברי הגרעין לקחו על עצמם משימת הקמת קניי תנועה בקרב צעירי הקיבוצים בעמק הירדן ובדרום רמת הגולן. מכלול זה מבטא מעורבות שיסודה אחריות חברתית ונכונות לשלם מחיר על מעורבות זו".

יסודות חינוכיים אלה נשארו תקפים בחוות ההכשרה לכל אורך השנים, ומהווים אבני יסוד בחוות ההכשרה של התנועה גם היום. עקרונות אלה יתוארו בהמשך ספר זה, בפרק מסלול שנת השירות בתנועת הנוער העובד והלומד.

שנה לאחר ההתנסות הראשונה בחוות ההכשרה נערכה מועצה חינוכית של התנועה, והוחלט על חוות ההכשרה במסגרת שנה לפני הגיוס הצבאי, כמסלול חובה לכל גרעיני התנועה. במסגרת חוות ההכשרה מתנסים החברים בחיי קבוצה שיתופיים, עובדים בקיבוץ או במשימות חקלאיות ומדריכים בקינים של התנועה.

בין השנים 1983 ל-1987 פסקה הפעילות בחוות ההכשרה בשל קשיים ביישומה. בשנת 1985 פנו שני מדריכים מקן הנוער העובד והלומד בקריית חיים לפסח האוספטר, שהיה אז רכז הדרכה במחוז חיפה, וביקשו ממנו לחדש את רעיון חוות ההכשרה. בעקבות פנייה זו החלו יחד לפעול להקמתה מחדש. רעיון חוות ההכשרה חודש ויצא לפועל בשנת 1987, לא רק לאור רצון המדריכים והתנועה, אלא גם בעקבות קושי במציאת קיבוצים המעוניינים לקלוט את גרעיני הנח"ל.

באותה שנה יצא גרעין שבי"ב שיועד לקיבוץ מלכיה לשנה בחוות הכשרה בנווה עובד. את החניכים בחוות ההכשרה הדריך פסח. שנתיים לאחר מכן, במועצת התנועה, נערך דיון על מסלול חוות ההכשרה, והוחלט להמשיך ולקיים את המסלול, כשכל מסיימי י"ב המצטרפים לגרעיני התנועה יתנסו במשך שנה במסלול זה. בחוברת שנכתבה על ידי פסח האוספטר וחגי בן צבי, "חוות ההכשרה – החלום והאתגר" (1989), הוגדרו מטרות חוות ההכשרה:

1. הזדמנות לחיות מציאות חיים שלמה, הכורכת את כל רבדי החיים ועל פי ערכים סוציאליסטיים.
2. המרצת גיבוש זהותו של האדם הצעיר, ולאור דווקא לחץ

להפנמת מודל נתון, נעשתה מתוך העמקת יחסי הגומלין שבין חיים אלה לבין גיבוש השקפת עולם.

3. מתן ביטוי משמעותי והולם ליכולת הנוער ועוצמתו על ידי גיבוש משימות תנועתיות לאומיות, שיהוו חלק ממכלול החיים.

בשנת 1988 נוסח בתנועה דף עבודה בנושא "גרעין-משימה" (עליו חתומים: ברוך קושצ'ובה, מזכ"ל; עובד צור, ראש אגף חינוך; שרוליק, רכז מחלקת הכשרות; פסח, רכז מחלקת הדרכה). במסמך הוגדרו שלוש מטרות שתוכלנה להיות ממומשות דרך רעיון "חוות ההכשרה – גרעין המשימה":

1. הכשרה לחיי קיבוץ והעלאת מספר המגשימים.
2. הארכת גיל תנועת הנוער.
3. הכשרת גרעינים להתיישבות צעירה / ותיקה.

על מהותה של חוות ההכשרה נכתב במסמך:

רעיון חוות ההכשרה בנוי על שני יסודות, האחד הכשרה לחיי קיבוץ והשני הארכת גיל תנועת הנוער. בקצרה רק נאמר, כי הנח"ל, שמטרתו הייתה הכשרה לחיי קיבוץ, בלשון המעטה, קצת מפספס בתחום זה בשנים האחרונות. לגבי תנועת הנוער מה לא נאמר ונכתב על מרד הנעורים, הובלת החברה ועוד. 'חוות ההכשרה' באה לתת תשובה לשני יסודות מהותיים אלה. (אבן, 2020).

בתחילת שנות ה-90 מצטרפים חברי גרעין שבי"ב להדרכה בתנועה, בדגש על הדרכת גרעינים לקראת חוות הכשרה. חברי הגרעין בחרו להפוך את הפרק האחרון בשירות שלהם להדרכתו (במקום התיישבותי), ולהדריך את כל שכבת י"ב בתנועה לקראת

היציאה לחוות ההכשרה. בהחלטה זו הייתה אמירה לגבי שינוי האיזון בין המשימות של הגרעינים בהדרכה בתנועה לבין המשימות שלהם בקיבוצים בהם היו.

בשנת 1992 עוברת התנועה תהליך שנקרא "להוביל שנית". מטרת התהליך לגבש חזון ויעדים לאגף החינוך, להגדיר את התהליך החינוכי בתנועת הנוער ואת יעדי ההגשמה. בתהליך זה שונה היעד המרכזי של התנועה מ"התיישבות" ל"הצטרפות לתנועת בוגרים מחנכת", לימים תנועת הבוגרים של התנועה. בשנה זו יצאו שישה גרעינים של התנועה, שיועדו לחיי המשך בקיבוץ, לחוות ההכשרה. מנקודה זו ואילך הופכת חוות ההכשרה לעובדה ברורה, ידועה וטבעית והיא מתבססת כשלב מהותי ואינהרנטי בתהליך ההתחנכות בתנועה ובדרך להגשמה כבוגרי התנועה.

בשנים אלה מתחזקת המסגרת התנועתית לא רק תפיסתית אלא גם בהיבטים כלכליים ותפעוליים. בניגוד למה שהיה נהוג עד לשלב זה בתחום הקשר בין התנועה הקיבוצית והנח"ל לתנועה והאחריות על גרעיני הבוגרים, מכאן והלאה עברה האחריות המלאה על החניכים לתנועה, על כל היבטי הכלכלה, התחזוקה וכן איתור האתרים לחוות ההכשרה. התנועה הקיבוצית לא תמכה עוד בשנות השירות והפסיקה לשלוח את שליחיה להדרכה בתנועה, דבר שהיה משבר ממשי בתנועת הנוער, והיווה סכנה להמשכיותה. בתוך מציאות זו הופכת חוות ההכשרה למרכזית, ומשימת ההדרכה בתנועה עוברת לאחריות בוגריה בלבד. בוגרי התנועה, הנמצאים בשנות השירות בחוות ההכשרה, הם הרכזים והמדריכים בקיני התנועה ברחבי הארץ. מצב זה נשמר מאז ועד היום, כאשר המשימה התנועתית תופסת את מרבית הפעילות של חברי שנת השירות, ולצידה מתקיימות משימות חברתיות נוספות.

את מקומה של חוות ההכשרה בהדרכה התנועתית מאותה התקופה ואילך סיכמה בדבריה רכזת ההגשמה בתנועה:

מסוף שנות ה-90' המשימה המרכזית היא הדרכה בתנועה, יש עוד מדריכים בקיבוצים, אבל לאט לאט הם יוצאים. נוצר מצב שכל הקומונרים בנוע"ל הם מחוות ההכשרה, זה הציל את התנועה. זה הציל אותנו. לא היה היום נוער עובד ולומד אם לא הייתה חוות הכשרה. (ניצן רוזנוקס-זיו, 2020).

גרעין אחים – סוף שנות השמונים

בסוף שנות ה-80', במקביל להתמסדותה של חוות ההכשרה בתנועות הנוער העובד והלומד והמחנות העולים, הוכרה בישראל תנועה חדשה, תנועת הנוער של האיחוד החקלאי. התנועה החלה את פעילותה כעשר שנים קודם לכן, במסגרת התנועה המיישבת של האיחוד החקלאי. בשנת 1987 קיבלה הכרה רשמית על ידי משרד החינוך. שנה בלבד לאחר מכן, בספטמבר 1988 נחנכה מסגרת שנת השירות של תנועת הנוער – "גרעין אחים". חברי הגרעין הראשון והגרעין השני נשלחו לגוש שגב, שהיה אז מרחב התיישבות חדש, למשימת חיזוק מפעלי תנועת הנוער ומסורות התנועה במרחב החדש.

שואל אדם, מזכ"ל התנועה באותה העת, סיפר:

גייסנו חבר'ה מאודים, מכפר חיים ומבית ברל. הצלחנו לדחות את הגיוס שלהם דרך התק"ם. למסגרת קראנו "גרעין אחים" והסיבה נבעה מגיבוש הרעיון של שנת השירות – גרעין שיוצא מהיישובים הוותיקים ונשלח אל היישובים הצעירים יותר בתנועה. חברי גרעין אחים היו לרוב מדריכי השכבות הצעירות באותם היישובים, וכך נוצר מצב של אח גדול שעוזר לאח קטן ומכאן, גרעין אחים. (לוי, 2017, עמ' 57).

שמו של הגרעין מסמל גם את ראשי התיבות של התנועה (א"ח – איחוד חקלאי). הפעילות בגרעין אחים הוגדרה כפעילות חינוכית קהילתית במסגרת התנועה.

בוגרת גרעין אחים השני במשגב סיפרה על הפעילות:

הפעילות הייתה במסגרת סניף אזורי, שריכז אליו בני נוער מתוך עשרים ושישה יישובי המועצה. אנחנו בתור גרעינרים היינו מעבירים פעולות לנוער שמגיע לפעילות, וכמו כן יוצאים לכל הפעילויות התנועתיות במסגרת התוכנית השנתית. (לוי, 2017, שם).

לאחר שנתיים של פעילות באזור משגב יצא גרעין אחים שלישי לקומונה בבקעת הירדן. עם השנים נוספו קומונות של גרעין אחים והפעילות התרחבה לאזורים שונים בארץ. בשנת 2001 חוותה התנועה משבר בהצטרפות חברים לגרעין אחים. הדבר נבע מהעובדה שלא בכל היישובים היו גרעינרים, ולאור כך לא הונחלה מהות התפקיד וחשיבותו לשכבת המדריכים. לפיכך התבצע תהליך הדרכה אינטנסיבי, ובשנים שאחריו הגיעה התנועה למצב שבכל הסניפים פעיל גרעינר, המהווה מודל עבור החניכים והמדריכים. הדבר הביא לשינוי משמעותי בגרעין אחים ולעלייה במספר המתנדבים לשנת השירות, עד למצב בו מספר המתנדבים עלה על מספר המכסות האפשריות.

בשנת 2003 נפגשו חברי גרעין אחים עם חניכים של מסגרות שונות של שנת שירות בארץ (במסגרת כנס המכון הישראלי לדמוקרטיה). המפגש עורר חשיבה בקרב חברי הגרעין על העשייה בתנועה, ולאור כך החליטו לכנס את חברי מועצת הנוער ואת הנהגת התנועה לחשיבה על עקרונותיה. באותו כנס נוסח מחדש העיקרון הראשון של התנועה, ונוספה אמירה המכוונת לעשייה חברתית: תנועת הנוער היא בלתי מפלגתית, ותחנך למעורבות ואחריות חברתית ואקטואלית בחברה הישראלית. בתום אותה שנה החליטו חברי הגרעין על יוזמה בשם "אוטובוס הקסמים", שתתקיים בסוף שנת השירות ותהיה מסע התנדבות במקומות שונים בחברה הישראלית:

בתי חולים, מועדוניות, פרויקטים עם השכבה הבוגרת ותרומה לקהילה. מפעל זה הפך למפעל מסורתי בסיום שנת השירות בגרעין אחים, אליו נערכים חברי הגרעין בחודש האחרון של שנת הפעילות.

על התרומה של אותו גרעין לעקרונות התנועה ולפעילות התנועה נכתב בספר התנועה:

במבט לאחור אפשר להבין כי התחזקות גרעין אחים, בזכות עלייה במספר הגרעינרים וגיבושו החברתי של הגרעין, הובילה לשיח ערכי על מעורבות גרעין אחים בחברה הישראלית. (לוי, 2017, עמ' 77).

עד שנת 2011 היה גרעין אחים מסלול ההגשמה היחיד בתנועת האיחוד החקלאי, דבר המעיד על מקומו וחיבותו בתהליך החינוכי בתנועה. בשנת 2011 נוסף מסלול הגשמה במסגרת גרעיני נח"ל. הקבוצה הראשונה שיצאה למסלול הנח"ל במסגרת הצבא היו בוגרי גרעין אחים, כהמשך למסלול שנת השירות.

שנת שירות בפריחה

תנועות נוספות מצטרפות – שנות התשעים
בשנות ה-90' כבר הייתה שנת השירות דבר מקובל וידוע. גרעיני שנת השירות של נוער הצופים, גרעיני עורר של חטיבת בני המושבים וגם חוות ההכשרה של הנוער העובד והלומד היו עובדה קיימת בשטח, חלקם עם מסורת רבת שנים וחלקם מסלולים צעירים וחדשים בשדה שנות השירות.

בסוף שנות ה-90' כבר אין חושבים שגרעיני שנת שירות הם השלמה לנח"ל. שנת השירות הופכת לנתיב המרכזי ביעדי

ההגשמה התנועתיים. בוגר תנועה הבוחר ביציאה לשנת שירות, הוא הבוגר שבוחן את דרכו בחיים לאור ערכיו התנועתיים. וככזה, הוא המגשים התנועתית. (אבן, 2014, עמי 93).

בשנים אלה היו תנועות הנוער כולן עסוקות בבחינת יעדי ההגשמה. לצד המשכיות יציאת גרעיני נח"ל לקיבוץ ולהתיישבות המשיכו התנועות לעסוק בשאלת מסלולי ההגשמה ובבחינה של מסלולים נוספים, כחלק מהתמודדותן עם משימות לאומיות. בין אלה היו קליטת גלי עלייה מחבר העמים ומאתיופיה, פיתוח תעשייה ישראלית, אינטגרציה בין שכבות האוכלוסייה ושמירה על הדמוקרטיה. תנועות הנוער כולן עסקו בתרומה לקהילה ובמעורבות בקהילה במסגרת פעילות התנדבותית, אם בעשייה התנועתית או במסגרת מסלול הגשמה. נעם אבן מתאר כי התנועות הגדירו הגשמה זו כ"הגשמה חדשה". הכוונה בהגשמה חדשה הייתה בין היתר ריבוי אפשרויות להגדרה של הגשמה ולא רק במסגרת חיים שיתופיים-חקלאיים, ההכלה של שנת שירות כמסגרת הגשמה ולא שלב בדרך אליה, ודגש על חינוך ותרומה לקהילה. (אבן, שם, עמ' 97).

כחלק מתפיסת ההגשמה החדשה נפתחו בשנים אלה ועד תחילת שנות האלפיים מסלולי שנת שירות בתנועות נוער נוספות: תנועת המחנות העולים ותנועת השומר הצעיר, תנועת הנוער הלאומי ותנועת בית"ר, תנועת בני עקיבא, ותנועת המכבי הצעיר. משימות שנות השירות כווננו בתרומה לקהילה ולחברה, ומוקמו בפריפריה גאוגרפית או חברתית. במסגרת שנות השירות פעלו המתנדבים הן בהדרכה תנועתית והן במשימות קהילתיות מגוונות. בתנועת הנוער העובד והלומד, בתנועת המחנות העולים וכן בתנועת השומר הצעיר, היווה מסלול שנת השירות שלב בדרך להגשמה כדרך חיים, והצטרפות עתידית לקבוצות בוגרים של התנועה ולדרך החיים השיתופית.

מסלול חדש נולד – מכינות קדם-צבאיות
לצד צמיחת מסלולי שנת השירות בתנועות הנוער ובתנועה
הקיבוצית נולד בסוף שנות ה-80 "שחקן חדש" בזירת מסלולי
ההתנדבות, והוא המכינות הקדם-צבאיות.

המכינה הקדם-צבאית הראשונה הייתה מכינת בני דוד ביישוב
עלי שבמטה בנימין, שנפתחה בשנת 1988. המכינה הוקמה כמכינה
דתית על ידי שני רבנים, אלי סדן ויגאל לוינשטיין, במטרה לאפשר
לצעירים מזרם הציונות הדתית להתגייס לצבא לאחר תהליך של
חיזוק זהותם הדתית וחיזוק ערכים תורניים. מכינת עלי הייתה
החלוצה בתחום המכינות הקדם-צבאיות, ולאחריה נפתחו בזו אחר
זו מכינות נוספות. בשנת 1997 פעלו בישראל שש מכינות דתיות,
אחריהן נפתחה המכינה החילונית הראשונה ביישוב נילי.

באתר האינטרנט של המכינות הקדם-צבאיות נכתב כי אלה הוקמו
מתוך מטרה להצמיח אזרחים אשר רואים בעצמם כחלק משמעותי
מהחברה ובעלי יכולת השפעה על עיצובה, מתוך נכונות לשאת
במשימות ובאתגרים הלאומיים בתחומי הביטחון, החברה והחינוך.
מטרת שנת המכינה היא לעזור בעיצוב הזהות האישית של כל אחד
ואחת שמגיע ללמוד במקום ובפיתוח תפיסת עולם שמבוססת על
חשיפה לעולמות תוכן רבים.

המכינות מתחלקות לשלושה סוגים: מכינות דתיות תורניות,
לבנים או לבנות – מיועדות לבוגרי ישיבות תיכוניות, בוגרות
אולפנות או בוגרי בתי ספר תיכוניים דתיים; מכינות כלליות –
מיועדות לבוגרי י"ב חילוניים או מסורתיים המעוניינים להיות
במסגרת משותפת לבנות ובנים.

מכינה קדם-צבאית היא מסלול של 10 חודשים, אליו מצטרפים
מסיימי י"ב במסלול של דחיית שירות. הפעילות במכינה מתחלקת
לשלושה תחומים: הראשון – לימודים, אשר מטרתם הרחבת
אופקים, פיתוח מודעות לסביבה ולחברה. הלימודים במתכונת
סדנאות ועוסקים בתחומים רבים כמו יהדות, ציונות, החברה

הישראלית, פסיכולוגיה, כלכלה ועוד. הלימודים תופסים את מרבית ימי הפעילות והשעות, ומהווים את ליבת הפעילות במכינה. השני – עבודה קהילתית. החניכים במכינות עוסקים בעבודות התנדבות בקבוצות אוכלוסייה מוחלשות, בין היתר באמצעות חונכות אישית, הפעלת חוגים, עזרה בשיעורי בית ופרויקטים נוספים. ימי ההתנדבות ושעות ההתנדבות תופסים אחוז קטן מימי הפעילות במכינה לאורך השנה. השלישי – חיי קבוצה. החניכים במכינה הם חלק מקבוצה, ובמרבית המכינות זו קבוצה גדולה בת עשרות חברים. החניכים שותפים בתהליכי קבלת החלטות הנוגעות לקבוצה, וכן מעורבים בקביעת התכנים והפעילויות המועברים במכינה.

ברוק וקליבנסקי (2020) מתארות במאמך כי הגידול במספר המכינות לאורך השנים הביא לתהליכים של מיסוד ותמיכה. עד שנת 1999 התקיימו המכינות באמצעות תמיכות פרטיות וציבוריות. בשנה זו התקבלה החלטת ממשלה בנושא תקצוב חניכים במכינות הקדם-צבאיות. ההחלטה הייתה כי המכינות יתוקצבו לפי מספר החניכים בכל אחת מהן ("סל לאור"). בשנת 2008 נחקק חוק המכינות הקדם-צבאיות, ובשנת 2009 נקבעו תקנות המכינות הקדם-צבאיות, להכרה במכינות ולאופן תקצובן.

חוק המכינות הקדם-צבאיות (2008) הגדיר את המכינות כ"מסגרת חינוכית המיועדת בעיקרה למיועדים לשירות ביטחון וליוצאי צבא, ומטרתה הן הכנת החניכים לשירות מלא בצבא ההגנה לישראל והינחן למעורבות חברתית ואזרחית". (וינינגר, 2017).

מתחילת שנות האלפיים ועד היום נמצאות המכינות בגידול מתמיד. כיום קיימות 54 מכינות מאושרות על ידי משרד החינוך ומשרד הביטחון, בחלקן מספר החניכים אף גדול ממספר ההקצאות ומהתקצוב של משרד החינוך. בשנת 2007 תוקצבו 1,300 חניכים, ובשנת 2017 תוקצבו מעל 3,100 חניכים. נכון לשנת 2018 השתתפו במכינות למעלה מ-4,000 חניכים. (וינינגר, שם).

הגידול המואץ במספר המכינות הביא לגידול במספר המשתתפים במכינות הקדם-צבאיות, דבר המשפיע לשלילה על מספר המשתתפים בשנות השירות, לרבות שנות השירות בתנועות הנוער.

הסדרה ומיסוד של שנת השירות

תקנת התמיכה בשנת השירות – שנות האלפיים מתחילת הפעלת מסלולי שנת השירות בשנות השישים במאה העשרים ועד לתחילת המאה ה-21 הופעלה שנת השירות במימון התנועות בתוספת תמיכה ומימון של התנועה הקיבוצית. זו הייתה שותפה במימון ובהפעלה בעיקר של התנועות הסוציאליסטיות ("התנועות הכחולות"): הנוער העובד והלומד וחטיבת בני המושבים, המחנות העולים והשומר הצעיר.

במהלך שנות ה-90, בעקבות אי-הסכמות עם התנועה הקיבוצית וויכוח בדבר תפקידו ונחיצותו של מסלול הנח"ל, חל תהליך של היפרדות התנועות מהתנועה הקיבוצית ועצמאות כמעט מוחלטת שלהן בהפעלת מסלולי שנת השירות. תנועות הנוער הפעילו את מסלולי שנת השירות במסגרת התקציב שהוקצה לכלל הפעילות החינוכית של התנועה, ותחת הקצאת מכסות של משרד הביטחון לדחיית שירות. מרבית מסלולי שנות השירות של תנועות הנוער פעלו מאז באופן עצמאי, וחלק קטן המשיכו לפעול בשיתוף או באמצעות התנועה הקיבוצית.

בשנים אלו הרחיבה התנועה הקיבוצית את אפשרויות שנת השירות שאינה בתנועות הנוער למסגרות מגוונות. מסלולי שנת השירות שהופעלו על ידי התנועה הקיבוצית לא היו עוד רק במסגרות התיישבותיות-חקלאיות כי אם גם בכפרי נוער ופנימיות, במוסדות טיפוליים ושיקומיים, בגופים וארגונים ירוקים ובמוסדות למעורבות חברתית. בפני מסיימי י"ב, אשר החליטו לדחות את הגיוס בשנה

למטרת התנדבות חברתית-קהילתית, עמד היצע רחב של מסלולים להתנדבות לשנת שירות, והחלה "תחרות" בין המסלולים השונים. תחרות זו, המתבצעת "על גבם" של מסיימי י"ב המעוניינים להתנדב לשנת שירות, ממשיכה עד היום ומשפיעה על נתוני היציאה של בוגרי תנועות הנוער לשנת השירות.

בתחילת שנות האלפיים, לאור התמורות שחלו ביעדי ההגשמה של התנועות, המיצוב והתעצמות מסלולי שנת השירות וההיפרדות התקציבית מהתנועה הקיבוצית, נקלעו התנועות למצב בו הן צריכות למצוא דרכים למימון מסלולי שנת השירות. לשם כך הן פנו באמצעות מועצת תנועת הנוער לשר האוצר דאז, אברהם בייגה שוחט, בבקשה להשוות את תנאי מתנדבי שנת השירות לתנאי בנות השירות הלאומי. בעקבות הפנייה הוקמה ועדה משותפת לאגף התקציבים במשרד האוצר ולתנועות הנוער. שר האוצר קיבל את המלצות הוועדה, וכתוצאה מכך הסכים משרד האוצר לתקצב את מתנדבי שנת השירות בהיקף של 75% מתנאי התמיכה בבנות השירות הלאומי. החלטה זו הובילה לשינוי חלוקת התקציב אשר הוקצה לתנועות הנוער, ולהגדלה משמעותית של הנתח היחסי המיועד לתקצוב שנות השירות. ההחלטה נכנסה לתוקף רק מאוחר באותה שנה, לאחר הבחירות, באישורו של שר האוצר הנכנס סילבן שלום.

על בסיס הנתונים ברוח הוועדה לבדיקת מאפייני תנועות הנוער כבסיס למדיניות הקצאה (שפירא, 2003), בשנת 2001 עמד סעיף שנת השירות על קרוב לשליש מתקציב תנועות הנוער כולו, שהיה כ-66 מיליון שקלים.

לאורך השנים, תקציב התנועות והחלק היחסי של שנת השירות נשארו אחידים. חלוקת התקציב בין התנועות הושפעה מגודלן של התנועות ומספר המשתתפים בהן, חניכים, מדריכים, מתנדבי שנת השירות ומסלולי הנח"ל. חלוקה זו היוותה מקור למתחים רבים בין

התנועות, שכן הגדלת מכסת המתנדבים והפעילות בתנועה אחת משמעתה הגדלת התקציב לתנועה זו, אך הקטנת התקציב בתנועות האחרות. בנוסף, שיטת התקציב שהייתה נהוגה יצרה הבדלה בין שלוש התנועות הגדולות (הצופים, הנוער העובד והלומד ובני עקיבא), לשאר התנועות, שהיו קטנות יחסית בגודלן, והקשתה על הפעילות של התנועות הקטנות.

לאור מתחים אלה החלה להתגבש בתנועות הנוער ההבנה כי קיימת בעייתיות רבה בשיטת התקצוב של שנת השירות ביחס לתקצוב התנועה, וכי יש להפריד את תקנת התקצוב לשנת השירות מתקנת התקצוב הכללית של תנועות הנוער. הבנה זו נתמכה בהמלצות ועדת שפירא (2003), אשר המליצה על הקמת ועדה לבדיקת נושא שנת השירות לעומקו, לצורך החלטה על דרכי הקצאת הכספים ויצירת מודל עבודה מתאים. בנוסף, הומלץ להמשיך לתקצב את שנת השירות באופן קבוע, בסכום שיהיה כ-16% מהיקף התקנה כולה (לעומת קרוב ל-33% קודם לכן) ולוודא שכספים אלה אכן מיועדים לפעילות שנת השירות ולא לפעילות תנועתית אחרת. הוועדה התייחסה גם להיבטי תוכן הנוגעים לשנת השירות, בהם יצירת המשכיות בגרעינים המשתתפים, מגורים של הש"שנים במקומות בהם הם פועלים לשם התערות בקהילה, וכן בחירה של יעדי שנת השירות כך שיענו על צרכי החברה, צרכי הגופים המעורבים (קרי: התנועה, הרשות, היישוב) וצרכי המתנדב. שלושה מעגלים אלה והשפעת שנת השירות על כל אחד מהם ייבחנו בהרחבה בפרק הדיון.

בעקבות מהלכים אלה הופרדה בשנת 2005 תקנת התמיכה בשנות השירות מתקנת התמיכה בתנועות הנוער. תקנה זו נקראה "סיוע ותמיכה באחזקת מתנדבי שנת שירות והפעלתם" (תקנה תקציבית מספר 15-14-24) והייתה חלק מתקנת "מבחינים לצורך תמיכה של משרד החינוך התרבות והספורט במוסדות ציבור".

בפתיח התקנה הוגדרה מהותה ומטרתה:

המשרד (חינוך ותרבות) מעוניין לסייע למוסדות ציבור שעומדים בתנאי הסף, באחזקה והפעלה של מערך מתנדבי שנת שירות, מתוך הכרה בחשיבות הפעילות ההתנדבותית ותרומתה לקהילה, ומתוך מגמה לעודד נוער לשירות התנדבותי למען הקהילה והמדינה, והכל אם משרד הביטחון אישר למתנדבים את דחיית הגיוס לצבא ההגנה לישראל לצורך שנת השירות והמשרד אישר את משימות הגרעינים (כהגדרתם בתקנה). מטרת התמיכה לעודד את קיומה של פעילות התנדבותית חינוכית, ערכית, חברתית וקהילתית של בוגרי כיתות י"ב, כחלק מרצונם לתרום למדינה ולקהילה, נוסף על מילוי חובתם במסגרת השירות הצבאי או הלאומי. (תקנת שנת השירות, 2005).

הפרדת תקנת התמיכה בשנת השירות מהתקצוב הכללי של תנועות הנוער היוותה נקודת תפנית בנושא שנת השירות בארץ, מהסיבה הפשוטה שהיא הגדירה קריטריונים ברורים לאפשרות להוצאת מתנדבים לשנת שירות (בתקנה: "תנאי סף"). הקריטריונים היו שווים לכולם, תנועות נוער או ארגון אחר. בפועל, מאותה נקודה יכול היה כל ארגון חינוכי או ארגון חברתי אשר עומד בתנאי התקנה להיות "גוף משלח", המוציא מתנדבים לשנת שירות. מה שהיה תקף עד לאותה נקודה לתנועות הנוער בלבד הפך לרלוונטי ואפשרי עבור גופים כמו ארגוני נוער, עמותות חינוכיות וארגונים חברתיים נוספים. שנת השירות, שהייתה עד אז נחלתן הבלעדית של תנועות הנוער והתנועה הקיבוצית, נפתחה לכולם.

בשנים שחלפו מכניסתה לתוקף של התקנה ועד היום נוספו גופים משלחים רבים, הנתמכים על ידי משרד החינוך. כך בשנת 2005 נכללו בתקנת שנת השירות שמונה גופים משלחים, כולם נמנים על תנועות הנוער, ובשנת 2020 מספר הגופים המשלחים הוא עשרים ושניים. בין הגופים המשלחים ארגוני נוער ועמותות ממגוון הקשת החברתית, בהם ארגון הנוער איגי, עמותת אחרי,

עמותת אתגרים, תנועת תרבות, החברה להגנת הטבע, חוגי סיירות, תנועת הנוער המסורתי – נעם, תנועת כנפיים של קרמבו, עמותת מרכז מעשה ובינה – התנועה ליהדות חברתית. בנוסף לגופים המשלחים הנתמכים על ידי משרד החינוך יש גופים נוספים אשר מוכרים על ידי האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון כגופים משלחים אך אינם נתמכים במסגרת התקנה, כמו התנועה הקיבוצית ומד"א. ההכרה בגופים המשלחים היא בסמכות האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון. ההכרה הראשונית ניתנת לתקופת ניסיון של שלוש שנים, ולאחר תקופה זו הארגון יכול לקבל הכרה כגוף משלח קבוע.

להפדרת תקנת שנת השירות מתנועות הנוער הייתה השפעה לא רק מחוץ לתנועות, אלא גם בתוכן. מנקודה זו והלאה נהנו תנועות נוער מתקציב שנת השירות רק אם אכן היה להן מסלול שנת שירות פעיל. תנועות נוער שעדיין לא מיסדו מסלול של שנת שירות, האיצו תהליכי פתיחה ומיסוד של מסלול זה.

לצד השינוי במספר הגופים המשלחים וצמיחתם של מסלולי שנת שירות נוספים היו לתקנת שנת השירות השלכות משמעותיות נוספות. מה שהיה עד אותה נקודה באחריות ובפיקוח עצמי של תנועות הנוער הפך להיות מובנה, מונחה ומבוקר על ידי הגופים התומכים בשנת השירות: משרד החינוך ומשרד הביטחון, על פי המוגדר בתקנה. תקנת שנת השירות הגדירה נהלים הנוגעים למספר תחומים: איתור ומיון המתנדבים, אופי המשימות והיקף שעות ההתנדבות, הכשרת מתנדבים לפני היציאה לשנת השירות ובמהלכה, ליווי מתנדבים במהלך שנת השירות והשתתפות בהוצאות אחזקה של המתנדבים.

היבט נוסף ומהותי אותו הגדירה התקנה הוא תחומי העיסוק של המתנדבים ומחויבותם להמשך שירות צבאי או לאומי. בנוסף הוגדר כי על המתנדב לעסוק רק בהתנדבות ולא בפעילות אחרת. כך נכתב בתקנה:

מתנדב בשנת שירות יקדיש את זמנו לטובת ההתנדבות ולא יעסוק בתקופת שנת השירות בכל עיסוק אחר כגון עבודה בשכר אצל צדדים שלישיים או לימודים במוסד אקדמאי או כל מוסד חינוכי אחר... המתנדב יצהיר על מחויבותו להתגייס לצבא ההגנה לישראל או לשרת בשירות לאומי עם תום ההתנדבות בשנת השירות. (תקנת שנת השירות, 2005).

התקנה הגדירה כי על מתנדב בשנת שירות לעסוק בשני תחומים לפחות מהתחומים הבאים: חינוך והדרכה בלתי-פורמלית במסגרת פעילותו הישירה של מוסד הציבור; חינוך והדרכה בלתי-פורמלית במוסדות הקהילה; הדרכת נוער חריג ובסיכון וקליטת עלייה; סיוע לימודי והדרכה בבתי ספר; פרויקטים קהילתיים; עיסוק חינוכי אחר (באישור המנהל).

נראה כי תחומי הפעילות החינוכית במסגרת שנות השירות בתנועות הנוער בשנים שקדמו לתקנה, הם אלה שהתוו את הדרך לתחומי ההתנדבות היום, ולמעשה הגדירו את מהותה וטיבה של תרומה לקהילה, לחברה ולמדינה.

אחריות ופיקוח בין-משרדי על שנת השירות

שנת שירות מהווה פרויקט לאומי, אשר שותפים לקיומו, אחזקתו וניהולו שלושה גורמים מרכזיים: האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון, משרד החינוך, והגופים המשלחים לשנות שירות.

האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון. הוקם עם הקמת המדינה, כמטרה לשמש קשר בין הצבא, תנועות הנוער, הנח"ל והתנועות ההתיישבותיות. הוקם כאגף הנוער והנח"ל, ולימים שונה שמו. האגף ממונה על תחום הכנה לצה"ל (לרבות הגדנ"ע), מסלולי הנח"ל, המכינות הקדם-צבאיות ושנת השירות, וכן על מסלולי גיוס ייחודיים (למשל מסלולים תורניים, נח"ל חרדי, מתגייסי חו"ל).

פעילות האגף בתחום שנת השירות והמכינות מתבצעת על פי סעיף 36 בחוק שירות הביטחון, סעיף דחיית שירות (חוק שירות הביטחון, 1986). סעיף זה מאשר למשרד הביטחון לדחות את השירות הצבאי, בהתאם לתנאים של המשרד. בכל שנה מחליט משרד הביטחון יחד עם צה"ל על מספר המכסות לדחיית שירות. לאחר קביעת המכסות מתבצעת הקצאה לשנות שירות ולמכינות קדם-צבאיות. האגף פועל גם בנושאי תקצוב המכסות של דחיית הגיוס, אישור גופים משלחים ובקרה על המשימות בשנת השירות, על פי אישורן על ידי משרד החינוך, בהתאם לתקנה.

מינהל חברה ונוער. אגף שהוקם ופעל עד שנת 2020 כאגף של משרד החינוך. בשנת 2020 עבר ברובו למשרד להשכלה גבוהה והחינוך המשלים. על פי אתר האינטרנט של המינהל, האגף אמון על חינוך ערכי במערכת החינוך, חיבור אזרחי ישראל למורשת, תרבות, ציונות וארץ ישראל, חינוך לערכי הדמוקרטיה, חינוך למנהיגות ולמעורבות חברתית, תרומה לחברה ולסביבה. במסגרת זאת אמון מינהל חברה ונוער על תוכניות החינוך הבלתי-פורמלי, חינוך ערכי בבתי הספר, מועצות תלמידים ונוער, מסעות לפולין, טיולים במערכת החינוך, הכנה לשירות צבאי, התנדבות במסגרת דחיית שירות: שנת שירות, מכינות וכפרי סטודנטים, ועוד. (אתר מינהל חברה ונוער).

באשר לתחום שנת השירות, המינהל אחראי על אישור קבלת התמיכה של הגופים המשלחים על פי תקנת התמיכה, אישור תיקי המשימה של מסלולי שנת השירות, בקרה ופיקוח על שנת השירות במסגרת הגופים הנתמכים.

הגופים המשלחים. מוסדות ציבור וארגונים חינוכיים וחברתיים, אשר הוכרו על ידי האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון כגופים שמפעילים ומלווים מתנדבים הדוחים את גיוסם לצה"ל. הגופים המשלחים אחראים על איתור, מיון וגיוס המתנדבים, הכשרה

וליווי לפני השנה ובמהלכה, ריכוז הפעילות ההתנדבותית והנחיה, והשתתפות בהוצאת אחזקה של המתנדבים (מגורים, כלכלה, ביטוח, נסיעות).

מרבית הגופים המשלחים נתמכים על ידי משרד החינוך במסגרת תקנת התמיכה (תנועות הנוער וארגוני נוער). בנוסף לגופים אלה, ישנם גופים משלחים המוכרים על ידי משרד הביטחון אך לא נהנים מתמיכת משרד החינוך. בין גופים אלה נכללים מד"א, אות הנוער הבינלאומי, עמותת אתגרים והתנועה הקיבוצית. על אף שהתנועה הקיבוצית אינה נתמכת במסגרת תקנת התמיכה היא מהווה גורם משמעותי בשדה שנות השירות. כפי שתואר קודם לכן, מסלולי שנת השירות המוצעים למתנדבים במסגרת התנועה הקיבוצית הם רבים ומגוונים ומהווים תחרות אל מול שנות השירות בתנועות הנוער.

נוהל ההכרה והתמיכה במסלולי שנת השירות בתנועות הנוער ובארגונים השונים מתבצע בכל שנה. במסגרת זאת מאשר משרד החינוך את מספר המסלולים, את מספר המתנדבים ואת המשימות. בעבר היה אישור המשימות באחריות האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון, ולפני מספר שנים עברה האחריות במלואה למשרד החינוך.

לדברי חגי הרצל, מנהל תחום שנת השירות באגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון, המשרד היום מהווה רגולטור, על מנת לאפשר לקיים את מפעל שנת השירות, אך אינו אחראי על המתנדבים במהלך שנת ההתנדבות וטרם הגעתם לשירות הצבאי. נושא האחריות על מתנדבי שנת השירות היווה לאורך שנים תחום "אפור", והאחריות התחלקה בין הגופים כאשר לא הוחלט באופן ברור מי אחראי עליהם. בעקבות תהליכים ואירועים שקרו, בראשם האסון בנחל צפית (עשרה בני נוער ממשותפי טיול מטעם מכינה נהרגו כשנקלעו לשיטפון בנחל בדרום, אפריל 2018), פעל משרד הביטחון להסיר מעליו את האחריות על המתנדבים וכיום האחריות המלאה עליהם היא של הגופים המשלחים. (חגי הרצל, 2020).

לדברי אילן גזית, יו"ר ועדת שנת השירות במועצת תנועות הנוער, אסון צפית האיר והציף את סוגיית האחריות, ומשפיע על התנהלות המשרדים עד היום. לאור כך, הפיקוח והרגולציה ממשרד החינוך חשובים מאוד ותנועות הנוער מעודדות תהליכים אלה. (אילן גזית, 2020).

על אף הליך האישור של תיקי המשימה על ידי משרד החינוך, עדיין קיימת עצמאות רבה לגופים המשלחים בבחירה של מקומות ההתנדבות, אופי המשימות, המינון והחלוקה שלהן. תנועות הנוער בוחרות מדי שנה לעסוק במשימות לאומיות מגוונות, הנובעות מצרכי התנועות, האוכלוסיות והקהילות בהן פועלות הקומונות, ועל בסיס נושאים חברתיים. כל תנועה בוחרת את המשימות שלה, לפי ערכי התנועה וצרכיה. לאורך השנים נוצר לא אחת מתח סביב סוגיה זו, במקרים בהם משרד החינוך רצה להשפיע על משימות ההתנדבות שלא לרוחן של התנועות. בפועל, מכיוון שמדובר בתקנת תמיכה ולא בפעולה שמפעיל משרד החינוך עצמו, יש לו השפעה מסוימת על המשימות אך ההחלטה, הביצוע והניהול בידי התנועות עצמן.

בשנת 2015 הוקמה במועצת תנועות הנוער "ועדת שנת השירות", המאגדת את נציגי הגופים המשלחים ונציגים ממשרד החינוך. בראש הוועדה עומד אילן גזית, יו"ר תנועת המחנות העולים. הוועדה קמה לאור השינויים שהיו בשדה שנות השירות, ומתוך רצון להסדיר את התקנה ואת חלוקת התקציב (שינויים שנבעו גם בעקבות התקנה וגם בעקבות התרחבות שנת השירות דרך התנועה הקיבוצית, שאינה פועלת במסגרת התקנה). דרישת הוועדה הייתה להשוות את התקציב של מתנדב שנת שירות לתקציב של משתתפי המכינות הקדם-צבאיות, אשר היה כמעט כפול ממנו. דרישה זו טרם התקבלה.

בשנתיים הראשונות ליוותה הוועדה את המאבק התקציבי

סביב שנת השירות, בהמשך עסקה בטיפול בנושא מניעת אובדנות בתנועות הנוער והארגונים, וחיבור הנושא לגילאי 18-19 ותקופת שנת השירות. במסגרת זאת עוברים מתנדבי שנת השירות הכשרה של "שומרי סף" בנושא אובדנות, הכשרה המיועדת לאנשי טיפול או חינוך. כן עוסקת הוועדה בנושאים רוחביים נוספים הקשורים לשנת השירות בתנועות ובארגוני הנוער. בשנה האחרונה היא עסקה בשינויים המספריים בהיענות חניכי תנועות הנוער לשנת השירות במסגרת התנועות.

בשונה מוועדות אחרות במועצת תנועות הנוער, הייתה זו הוועדה הראשונה שפנתה גם לארגונים שאינם חברים במועצה. בשנתיים הראשונות של הפעילות כללה הוועדה את מרבית הגופים שמוציאים שנת שירות, והיום חברים בה בעיקר הארגונים החברים במת"ן, תנועות הנוער ומספר ארגוני נוער.

שינויים בתקנת התמיכה לשנת שירות

בין השנים 2005 ל-2015 גדל בהתמדה מספר המתנדבים לשנת שירות, והתקציב המוקצה לכך בתקנה נשאר זהה. לאורך השנים התחלק התקציב בין הגופים המשלחים על פי מספר המתנדבים ועל פי הפעילות.

בשנת 2017 עודכנה תקנת התמיכה בשנת השירות. השינויים המהותיים בתקנה המעודכנת נגעו למספר היבטים:

1. מספר המתנדבים והקבוצות (קומונות) בכל ארגון – בתקנה משנת 2005 נדרש כי קומונה תורכב מ-5 מתנדבים לפחות, יהיו לכל הפחות 20 מתנדבים ב-4 קומונות שונות, ביישובים שונים, כאשר שניים מהם לפחות בצפון או בדרום הארץ. בתקנה משנת 2017 עודכנו המספרים ל-74 מתנדבים לפחות, הפועלים ב-6 קומונות.
2. תפקיד רכז הקומונות, שעות הליווי וההכשרה – בתקנה משנת 2005 נדרש רכז בשליש משרה ובתקנה משנת 2017

רכז במשרה מלאה, המלווה את כל הקומונות של הארגון. בנוסף, הוגדר תפקיד מלווה קומונה לכל קבוצה, ושעות עבודה (8 שעות בשבוע, ליווי בתדירות של אחת לשבוע לפחות).

3. הכשרת מתנדבים – הארכת משך ההכשרה בשנה הקודמת לשנת השירות, 6 חודשים בשנת 2005 ו-12 חודשים ב-2017. הפחתת ימי ההכשרה בכניסה לתפקיד (ב-2005 14 ימי הכשרה וב-2017 כ-6 ימי הכשרה).

4. היקף שעות ההתנדבות – הרחבת שעות ההתנדבות הנדרשות (40 שעות בשבוע לפחות ב-2005, ו-52 שעות בשבוע לפחות ב-2017)

5. נוחל הגשת בקשה לתמיכה – שינוי מועד הגשת הבקשה (6 חודשים לפני שנת השירות ב-2005 ו-3 חודשים ב-2017), הוספת דרישה להגשת "תיק משימה" הכולל את התוכנית החינוכית ואת תוכנית ההתנדבות של הקומונה.

השינויים בתקנת התמיכה מעידים על התמסדות והתרחבות של מסלולי שנת השירות בתנועות השונות, על עלייה במספרי המתנדבים וכן על הרחבת הנדרש מהם בשנת ההתנדבות ובמהלך ההכשרה אליה.

שנת שירות בישראל 2020 – תמונת מצב

שנת השירות בתנועות הנוער איבדה מהייחודיות שאפיינה אותה בעשורים הראשונים לקיומה, משנות השבעים במאה העשרים ועד תחילת המאה ה-21. היום, בפני הצעירים הבוחרים לדחות את השירות הצבאי בשנה עומדות אפשרויות רבות.

הצעירים, מסיימי י"ב, מכנים היום את שדה שנת השירות כ"שוק". תחת המילה שוק הם מכלילים את התחרות בין הגופים

השונים והמסלולים השונים, את שנת המיונים המתבצעת במהלך כיתה י"ב, את ההיררכיה הקיימת בין המסלולים והמקומות השונים ואת הקושי הנפשי הכרוך בקבלת ההחלטה.

האפשרות להתנדבות במסגרת דחיית שירות מורכבת כיום מכמה שחקנים מרכזיים: שנת שירות בתנועות הנוער, שנת שירות בארגוני נוער, שנת שירות בעמותות חינוכיות ושנת שירות בתנועה הקיבוצית.

שנת שירות בתנועות הנוער – שמונה תנועות נוער מפעילות מסלולי שנת שירות: הצופים, הנוער העובד והלומד, המחנות העולים, השומר הצעיר, בני עקיבא, הנוער הלאומי-בית"ר, המכבי הצעיר והאיחוד החקלאי. כל אחת מהן מפעילה מסלולי שנת שירות ברוח התנועה ולאור ערכיה. מסלולי שנת השירות משלבים פעילות תנועתית ופעילות קהילתית. ברוב המוחלט של התנועות פתוחים מסלולי שנת השירות לבוגרי התנועה ולכאלו שלא התחנכו בתנועה.

שנת שירות בארגוני נוער – ארגוני נוער מגוונים המפעילים מסלול שנת שירות, ברוח ערכי הארגון. במובנים רבים דומות שנות השירות בארגוני הנוער לשנות השירות בתנועות הנוער, מבחינת ארגון הקבוצות והקומונות, המשימות ההתנדבותיות, הליווי וההדרכה. בין ארגוני הנוער המפעילים שנות שירות: ארגון הנוער איגי, תנועת תרבות, ותנועת הנוער המסורתי – נעם.

שנת שירות בעמותות חינוכיות – עמותות חינוכיות המפעילות מסלול שנת שירות, ברוח ערכי העמותה. גם במקרים אלה, בחלק מההיבטים דומה שנת השירות בעמותות אלה לשנת שירות בארגוני הנוער ובתנועות הנוער, ובחלק שונה מהן. בין עמותות אלה: עמותת אחרי, עמותת אתגרים, החברה להגנת הטבע, חוגי סיירות, תנועת

כנפיים של קרמבו, עמותת מרכז מעשה, עמותת אתגרים וכינה – התנועה ליהדות חברתית.

שנת שירות בתנועה הקיבוצית – התנדבות במסלולים מגוונים במסגרת קבוצתית בתחומים של חיזוק התיישבות בפריפריה, עבודה חינוכית בכפרי נוער, עבודה עם אנשים בעלי צרכים מיוחדים, והדרכה בגופים ירוקים. התנועה הקיבוצית מפעילה כ-105 מסגרות שונות לשנת שירות.

לצד אלה, פועלות במסגרת האפשרויות לדחיית שירות גם המכינות הקדם-צבאיות השנתיות והמכינות החצי-שנתיות. המכינות אינן מהוות מסלולי שנת שירות, אך מעצם קיומן מהוות שחקן נוסף ומשמעותי בשדה זה.

מכינות קדם-צבאיות שנתיות – שנת לימודים והכנה לשירות מלא ומשמעותי בצה"ל, טיפוח מנהיגות צעירה, העשרה, חינוך לאחריות, מעורבות ושליחות חברתית לאומית, בתחומי ביטחון, חברה וחינוך. החניכים עוסקים בפעילות חינוכית-ערכית, יהודית וציונית. המכינות נמצאות בכל הארץ (הצפונית ביותר במעיין ברוך והדרומית ביותר בחצבה). חלק מהמכינות הינן מכינות דתיות, חלק חילוניות וחלק מעורבות. המכינות נמצאות בקיבוצים, במושבים או בערים. מרבית הזמן של החניכים מוקדש ללמידה והעשרה וכ-20% מהזמן מוקדש לפעילות התנדבותית.

מכינת קדם-צבאיות חצי-שנתיות – בשנים האחרונות נפתח במסגרת המכינות הקדם-צבאיות מסלול חדש, מכינות "אופק". אלה הן מכינות חצי-שנתיות, המאפשרות לחניכים שאינם יכולים להתחייב לשנה שלמה להשתתף בפעילות המכינות לתקופה קצרה יותר. (בין אלה חניכים מהפריפריה החברתית גאוגרפית, חניכים שמעוניינים להתגייס במועד שנקבע להם ועוד).

במסגרת מחקר זה לא עלה בידינו להשיג נתונים מספריים מדויקים על התפלגות המתנדבים למסגרות השונות לפי שנים. על פי דיווחי הגורמים שרואיינו במסגרת מחקר זה להלן אומדן התפלגות המתנדבים לשנת שירות ומכינות, נכון לשנים 2019–2020: מתוך כ-6,500 דחיות שירות שאושרו, כ-3,500 התנדבו בשנות שירות במסגרות השונות, מתוכם כ-1,300 בתנועות הנוער. שאר המתנדבים הגיעו לארגוני הנוער, עמותות חינוכיות, שנות שירות בתנועה הקיבוצית ומתגייסים לנח"ל. בשני מסלולי המכינות הקדם-צבאיות (שנתיות וחצי-שנתיות) פעלו בשנים אלו כ-3,700 חניכים.

הגורמים המשפיעים על הצטרפות לשנת שירות בתנועות הנוער ההחלטה לדחות את השירות הצבאי בשנה ולהצטרף למסגרת התנדבותית מושפעת מגורמים רבים. מעבר לשיקולים אישיים, האפשרות ליציאה לשנת שירות מושפעת בראש ובראשונה מהיקף מכסות דחיית השירות כנקבע על ידי משרד הביטחון. המכסה נקבעת בכל שנה מחדש, ומהווה מסגרת לאפשרות ליציאה לשנת שירות בכל המסגרות, כולל בתנועות הנוער. בעשור האחרון גדלה מכסת ההקצאות לדחיית שירות, לאור ההרחבה של מסלולי שנת השירות והמכינות הקדם-צבאיות. על פי נתוני מרכז המידע והמחקר של הכנסת, נכון לשנת 2015 עמד הגידול במכסות על כ-7% בממוצע לשנה (אבגר, 2015).

גורמים נוספים המשפיעים על ההחלטה הם המסלולים הרבים והמגוונים המוצעים למסיימי י"ב כאפשרות לשנת שירות או לשנת לימודים. עומדות בפניהם אפשרויות רבות ומגוונות שלכל אחת מהן יתרונות וחסרונות, וכן התאמה להעדפות אישיות.

במהלך שנת י"ב מתקיימים בתיכונים ובמועצות מקומיות ירידי שנת שירות, אליהם מגיעים הגופים המשלחים על מנת להציג ו"לשווק" את שנת השירות שלהם, לגייס מתנדבים למסלולים. בנוסף, יכולים הצעירים לאתר מידע על כל המסלולים באתר

מינהל חברה ונוער במשרד החינוך, באתרי האינטרנט של הגופים המשלחים, באתר האינטרנט "שינשינים" המרכז את כל מסלולי שנת השירות ובקבוצת פייסבוק "שעת השיץ-שיץ", קבוצה ייעודית לנושא זה.

בכל הגופים המשלחים מתקיימים מיונים לשנת השירות, דבר שמצביע בין היתר על ביקוש גבוה מההיצע, יותר מתנדבים רוצים להיות בשנת שירות מהסך שהמסגרות יכולות לקבל. את האווירה במיונים לשנות השירות תיארה אחת הש"שינשינים:

כל האווירה של י"א-י"ב היא אווירת מיונים ולחץ, מי הולך להיות הכי מובחר. יש שנת שירות בתנועה ויש את המסלולים של התק"מ, רציתי ללכת לשם, הייתה אווירת מיונים ובירוקרטיה, והתאכזבתי מהאווירה שם, אמרתי שהתנועה זה מקום שאני מכירה ויודעת ורוצה להיות שם. אין מיונים, אם אתה רוצה, אתה בא. המיונים בדברים אחרים היו נוראיים, מאוד אינטנסיביים. זה ממש עצבן אותי שאני צריכה להוכיח את עצמי לאנשים שבכלל לא מכירים אותי. (קומונרית בחוות הכשרה, הנוער העובד והלומד, 2020).

כמו בגופים האחרים, גם בתנועת הנוער מתקיימים מיונים. בכמה תנועות המיונים מתבצעים כחלק מתהליך ההכשרה לשנת השירות, באחרות מתבצעים המיונים לשם מיצוב שנת השירות כיוקרתית. לעיתים מטרת המיונים לבדוק את התאמתם של המועמדים הרבים למשימות, וחלק מטרתם התאמת מספר המתנדבים למכסות הקיימות.

סוגיית המיונים לשנת השירות לא מוסכמת בצורה שווה בין התנועות, וכל תנועה מתייחסת אליה באופן שונה. שיטת המיון בכל תנועה מפורטת בפרק מסלולי שנת השירות.

על סוגיית המיונים אמר יו"ר ועדת שנת השירות במועצת תנועות הנוער:

המיונים לשנות השירות האחרות וגם אצלנו מתנהלים כמו שוק. בהרבה מקומות יש בחינה נקודתית מאוד להתאמה לשנת השירות וזה נעשה תוך התייחסות למאפיינים ספציפיים באישיות, וזה לא רציני. מבחינת המקומות שממיינים, ככל שאתה ממייך יותר אתה יותר נחשב, ויש תחרות רצינית בין הגופים על המתנדבים. אחת הסיבות שבאים פחות לתנועות זה כי עושים פחות מיונים, וזה פחות קשוח, הופך את זה להיות פחות יוקרתי. (אילן גזית, 2020).

במקרים בהם מספר המבקשים לצאת לשנת שירות עולה על כמות המכסות, משתמשות חלק מהתנועות במסלול הנח"ל כדרך עוקפת ליציאה לשנת השירות. זאת מכיוון שהגיוס למסלול הנח"ל אינו מותנה במכסות. במקרים אלה מתנות התנועות את היציאה לשנת שירות בהרשמה למסלול הנח"ל, כאשר שנת השירות היא הפרק הראשון במסלול. כך מתאפשר ליותר צעירים להתנדב. במקרים בהם הש"שינים אינם מעוניינים להמשיך במסלול הנח"ל, הם יכולים לחתום ויתור במהלך שנת השירות.

הנח"ל מתמודד עם אחוז נשירה גבוה מאוד. בשנה האחרונה היו לנו 3,600 ש"שינים, שני שלישי במסלול רגיל ושלישי במסלול הנח"ל. מכיוון שאין מכסות בנח"ל, כולם יכולים ללכת, אז הרבה תנועות רושמות את כולם לנח"ל, וככה מגדילות את המכסות של שנת שירות. יש מתח בעניין הזה והצבא "כועס" כל שנה, כי יש נשירה והנוער לא יודע בוודאות לאן הוא נרשם, כאשר הוא חותם לשנת השירות. (חגי הרצל, 2020).

לאורך כל השנים, הצליחו תנועות הנוער למלא את המכסות למתנדבי שנת שירות שהוקצו להן על ידי משרד הביטחון. בשנים האחרונות חווים מסלולי שנת השירות בתנועות הנוער האטה וירידה במספר המתנדבים, אל מול עלייה במצטרפים למסלולי המכינות

הקדם-צבאיות וכן בוגרי תנועות הנוער אשר בוחרים להצטרף למסלולי שנת שירות שאינם במסגרת התנועות. חלק לא מבוטל של בוגרי תנועות הנוער, אשר התחנכו על ערכי התנועה ולחיי הגשמה, בוחרים במהלך כיתה י"ב לעזוב את הדרך התנועתית, להגשים ולפעול במסגרות אחרות. מגמה זו מטרידה את אנשי תנועות הנוער, ומעוררת שאלות בדבר דרך החינוך להגשמה, מבנה שנת השירות, המשימות החינוכיות המוצעות לבני הנוער, הרלוונטיות והאטרקטיביות שלהן עבור מסיימי י"ב ושאלות נוספות.

בניסיון להבין את מגמת הירידה ולתת מענה לשאלות אלה נערך בשנת 2020 מחקר על ידי ועדת שנת השירות במועצת תנועות הנוער (מחקר לבדיקת עמדות ותפיסות בקרב חניכי תנועות הנוער, 2020). במחקר פנו בשאלות אל חברי השכבה הבוגרת הנמצאים בשלבים שלפני ההחלטה להצטרף לשנת שירות (כיתות ט'-י'), חברי שכבה בוגרת הנמצאים בשלב ההחלטה אם להצטרף לשנת שירות ובאיזה מסלול לבחור (כיתות י"ב), כאלה שבחרו לצאת לשנת שירות במסגרת התנועות וכאלה שבחרו לצאת לשנת שירות במסגרות אחרות. כן נחקרו בוגרי שנות שירות בתנועות הנוער. במחקר נבדקו התפיסות והמניעים להחלטה ביחס לשנת שירות, יתרונות וחסרונות של שנת שירות בתנועות הנוער, המסלולים המועדפים להתנדבות ומועד קבלת ההחלטה.

המחקר נערך באמצעות סקר, שהתבצע על ידי שאלון עומק עליו ענו כ-850 משתתפים מתנועות שונות, מתוכם 550 ענו על השאלונים באופן מלא. בנוסף, נערכו 8 קבוצות מיקוד, בכל קבוצת מיקוד כ-10 משתתפים מתנועות שונות. מרבית המשתתפים במחקר הדריכו בתנועה או מילאו תפקידים אחרים, יותר משליש מהם מתנדבים גם במסגרות שמחוץ לתנועות הנוער. 40% מהמשתתפים העידו כי הם מכירים חבר או בן משפחה שיצא לשנת שירות בתנועה.

מתוך הנשאלים במחקר, כ-75% העידו שהם חושבים או בטוחים שיצאו למסלול שנת שירות או מכינה, מתוכם כ-57% בטוחים בכך. בקרב מסיימי י"ב כ-91% חושבים שילכו, בהם 87% בטוחים בכך. כ-15% מהנשאלים העידו שהם לא יוצאים למסלולי דחיית שירות, מתוכם 5% העידו כי שקלו שנת שירות בתנועה. המחקר העלה כי ההחלטה על יציאה לשנת שירות מתהווה אצל מרבית המשתתפים במהלך כיתה י"ב, בדגש על המחצית השנייה של השנה (55%). נתוני הסקר שנערך מצביעים על כך שמעל שליש ממסיימי י"ב בוחרים ללכת למכינות קדם-צבאיות, רבע בוחרים לצאת לשנת שירות מחוץ לתנועות, ופחות מרבע בוחרים לצאת לשנת שירות בתנועה. לאור ממצאי המחקר, שנת השירות בתנועה היא המסלול הכי פחות נחשב ומבוקש.

בשאלה העוסקת בגורמי ההחלטה, מובן כי לתהליך החינוכי לאורך שנות ההתחנכות בתנועה תפקיד מכריע, בעיקר לתהליך ההדרכה במהלך כיתות י"א-י"ב. בראש הגורמים תומכי ההחלטה נמצאים מרכיבים אישיותיים, בהם הרצון לתרום, הרצון לפיתוח עצמי והרצון להתנסות בחיים שונים. הגורם המכריע הבא הוא התנועה – החברים בתנועה, המדריך או המדריכה, המפגש עם שנת שירות ובווגרי שנת שירות, הסמינרים התנועתיים ותהליך המיון. גורם משמעותי הוא המפגש הבלתי אמצעי עם ש"שינים לאורך השנים, הדוגמה האישית הניתנת, ה"מודלינג" שרואים החניכים לאורך השנים. הרצון "להיות כמו הגרעינר שלי", "לחוות את אותן חוויות", "לתרום כמוהו", ו"להחזיר לתנועה את מה שקיבלתי", משחקים תפקיד חשוב בבחירה להצטרף לשנת שירות בתנועה, אל מול שנות שירות אחרות.

גורם מכריע נוסף הוא הסביבה והאינטראקציות החברתיות מחוץ לתנועה, במקום המגורים, עם המשפחה והחברים, ובעיקר היכרות עם בן משפחה שעשה מסלול דומה.

המחקר בדק גם את העדפותיהם של בוגרי התנועות לתחומי העשייה. כ-32% מהנשאלים ציינו פעילות תנועתית בסניפים עם בני נוער וילדים בעדיפות ראשונה. אחריהם בפער ניכר התנדבות עם בני נוער בסיכון ומכינה קדם-צבאית (16%-17%) ואחריהם עבודה בפנימיות או עבודה חקלאית (פחות מ-10%).

בהשוואה בין שנות השירות בתנועה לשנות שירות מחוץ לתנועה או במכינות, עולה כי הבוגרים תופסים את היתרון המרכזי בשנת השירות התנועתית כקשר לתנועה ולדברים שהיא מייצגת. ההיגד הבולט ביותר היה "להיות חלק מהמשפחה של התנועה". יתרונות כמו היכולת לתרום ולהשפיע וההתפתחות האישית מופיעים גם במסלולים האחרים. חסרונות בשנת השירות התנועתית כמעט ולא נאמרו, החסרונות המעטים שצוינו הם חוסר בגיוון והחיים האינטנסיביים בקבוצה (דבר המתקשר גם לגורמים אישיותיים, מכיוון שלא לכל אדם מתאימים החיים הקבוצתיים השיתופיים). חסרונות שהופיעו במסלולים האחרים היו התמודדות עם בירוקרטיה, חוסר ודאות לגבי הצפוי ותרומה מעטה (בהקשר למכינות הקדם-צבאיות).

מסיימי י"ב שבחרו להצטרף לשנות שירות בתנועות תיארו את מה שהשפיע על ההחלטה שלהם:

אז אני בחרתי לעשות את השנת שירות שלי בתנועת הנוער האיחוד החקלאי, ובעצם אני ידעתי שאני הולך לעשות את השנת שירות הזאתי לא עכשיו שהתקבלו ההחלטות אלא בתוך תוכי עוד הרבה לפני... אמרתי אולי אני אנסה לבדוק מקומות אחרים וכל פעם שכזה רק קצת בדקתי, כזה הרגשתי שזה לא נכון עבורי, שזה באמת המקום שאני אמור להיות בו, ולקחתי כמה צעדים אחורה וחיכיתי לכנסים ובעצם לשלבי הכרעה. והבנתי בסופו של דבר מה שהכי הרבה השפיע עלי זה שהרגשתי

שאני מכיר את עצמי טוב, ידעתי שתנועת הנוער, במה שאני מאמין בו ומה שאני גדלתי, מה שהתנועה בעצם השרישה בי, זה מה שאני רוצה לתת לאחרים. (פ', יוצא לגרעין אחים בתנועת האיחוד החקלאי, קבוצת מיקוד בנים לפני שנת שירות, מחקר קרפיר).

אני מכיתה ז' בתנועה, בנוער העובד, אבל רק בכיתה ט' אני התוודעתי לעובדה שיש קומונרים בקן. ובכיתה ט' היו, היה לי קומונר ממש, שהיה לי ממש משמעותי, והיה לי קשר איתו ממש טוב והוא ממש תרם לי ולקן, ומאז החלטתי שאני הולכת להיות קומונרית. בגלל זה גם בניגוד לחברים שלי אני לא התמיינתי לשום כאילו שנת שירות אחרת או למכונה, אני פשוט ידעתי שזה יהיה בתנועה, כי זה מה שרציתי. זה באמת כי אני מכירה את התנועה ואוהבת אותה ואוהבת את הקבוצה שלי, ועכשיו אנחנו גם כמעט שנה בתהליך גרעין אז הכרתי גם את הגרעין ואת המדריכים שלנו, ופשוט ידעתי. תמיד ידעתי שאני רוצה להיות קומונרית. (מ', יוצאת לחוות הכשרה הנוער העובד והלומד, קבוצת מיקוד בנות, 2020).

אצלי לפחות באזור שלי, גם בשכבה של הבית ספר וגם כאילו בכללי במודיעין, הרוב הולכים לעשות שנת שירות, זה משהו שהוא מאוד מקובל לעשות, וגם שני אחים שלי הגדולים, אחד היה במכונה, השנייה הייתה בשנת שירות, שככה עוד מאז שאני יחסית קטנה, שאני זוכרת את עצמי הולכת לטקסי סיום שלהם כזה, אז זה משהו שהיה תמיד קרוב אלי ותמיד הייתי מאוד מחוברת אליו. ידעתי שאני ארצה לעשות שנת שירות ולא להתגייס ישר, מאוד מוקדם. ואז זה היה כזה איזה שהיא התלבטות של איפה ומה מעניין אותי ומה אני יותר רוצה לעשות ומה לא, ובתנועה בהתחלה לא חשבתי שאני אעשה בתנועה, זאת הייתה אופציה בשבילי אבל זה לא היה העדיפות הראשונה, כי מה עכשיו אני אמשיך להיות עוד שנה בתנועה ואז אני לא מפתחת את עצמי ויוצאת מהאזור נוחות שהוא רק התנועה

שלי. אבל אני חושבת שגם זה שבתוך השכבה הבוגרת אז שכבות מעלי שהיו בשנת שירות והייתה להם חוויה מאוד טובה, אז הם באים ומספרים ומדברים וזה משהו שהוא כזה נראה זוהר כזה פתאום, לעשות שנת שירות בתנועה שלי. (נ', מצטרפת לשנת שירות בתנועת המכבי הצעיר, קבוצת מיקוד בנות, 2020).

לא לו שבחרו להצטרף למסלולי שנת השירות בתנועות הנוער קיים היצע רחב של משימות חברתיות, קהילתיות וחינוכיות, לצד אפשרות לחזק את הקשר והשייכות לתנועה ולבחון חיים שיתופיים בשילוב תרומה קהילתית, אם במסגרת קבוצות ההמשך בתנועה ואם במסגרת אחרת.

לסקירת המאפיינים הייחודיים של כל מסלול שנת שירות בתנועות הנוער השונות, החיבור לחזון ולערכי התנועה, והמשימות בהן עוסקים הש"שינים בכל אחד מהמסלולים, יוקדש הפרק הבא.

---

2. שנות שירות בתנועות הנוער היום (2020) – תמונת מצב

גרעין רעים, גרעין עודד, גרעין אחים, חוות הכשרה, נחשונים, תמורה ועוד רבים – שמות של מסלולי שנת שירות בתנועות הנוער. היצע גדול, משימות רבות, אפשרויות מגוונות. תנועות הנוער מאפשרות לצעירים מסיימי י"ב, בוגרי התנועות ומצטרפים חדשים, להשתלב בדרכים רבות בעשייה התנדבותית-חברתית קהילתית, עשייה המכוונת להגשמה אישית ותנועתית. איך תופסת כל תנועה את שנת השירות ביחס לתפיסת ההגשמה של התנועה? אילו מסלולים מפעילה התנועה? מה המהות של כל מסלול? מה המשימות בהן עוסקים הש"שינים? איפה נמצאות הקומונות של כל אחת מהתנועות? איך בא לידי ביטוי הקשר בין הש"שינים לתנועה? מה הייחודיות של כל שנת שירות אל מול המסלולים האחרים? מה התרומה של הש"שינים להדרכה בתנועה? ומה מספרים הש"שינים על החוויה בשנת השירות? פרק זה מבקש לענות על שאלות אלה ואחרות, ולמפות את שנות השירות בתנועות הנוער, כפי שקיימות היום.

תיאור מסלולי שנת השירות נכתב על פי התנועות, וכולל רקע כללי על תפיסת ההגשמה בתנועה ואחריו פירוט המסלולים. סדר הצגת התנועות – על פי גודלן.

שנת שירות בצופים – "פעם צופה תמיד צופה"

תפיסת ההגשמה ושנת השירות בתנועה מתנועת הצופים היא תנועה ממלכתית ובלתי מפלגתית, והיא חלק מתנועת הצופים העולמית. התנועה, שראשיתה בשנת 1919, הינה הגדולה ביותר בישראל, והיא מחנכת לערכים אנושיים ואוניברסליים ההולמים את ערכי מדינת ישראל. בין אלה מעורבות חברתית, זהות יהודית-ישראלית, דמוקרטיה, עזרה לזולת, חברות ורעות, שוויון ואהבת הטבע.

בבסיס החינוך הצופי עומדת דמות "הצופה הבוגר" המוגדר כאזרח טוב ומועיל המקיים את "מידות הצופה" ופועל ברוח "ההבטחה הצופית". מטרתה העיקרית של התנועה היא לחנך בוגרים ערכיים ואחראים הנכונים לכלל אתגרי החיים, אזרחים תורמים ונתרמים בחברה בה הם חיים ופועלים.

הצופה הבוגר מוגדר כ"אדם שאהבת הארץ והעם נטועה עמוק בליבו והוא פועל להעמקת הקשר בין המורשת היהודית לבין החיים במדינת ישראל. רגיש למצוקות חברתיות, פועל לשינוי ולתיקון החברה, לשמירה על כבוד האדם וחירותו ולשמירה על זכותם של כל פרט וקבוצה לקיום אורח חיים על פי אמונתם. פועל מתוך סובלנות וקבלת האחר, ליצירת מכנה משותף וערכות הדדית בין שונים-שווים בחברה הישראלית". (מידות הצופה, ההבטחה הצופית ודמות הבוגר, באתר תנועת הצופים).

תפיסת ההגשמה בתנועה מבוססת על העיקרון "פעם צופה, תמיד צופה". ההגשמה בתנועה נתפסת כתהליך אישי, כאשר הציפייה המרכזית של התנועה מבוגריה היא שיחיו ברוח הצופיות ויבחרו להגשים את ערכי התנועה גם בחייהם האזרחיים הבוגרים. זו ציפייה המתקיימת בכל תנועות הצופים בעולם ובבסיס תורת הצופיות העולמית. החיים כמתחנך בתנועת הצופים מכינים אותך

להשתלבות בחברה ובקהילה כאדם אכפתי ומועיל, רגיש למצוקות ומאמין בשוויון זכויות.

לאור תפיסה זו מוגדרים מסלולי ההגשמה התנועתיים, שנת שירות וגיוס לנח"ל, כמדרגה לחיים הבוגרים. אך אלו אינן דרכי ההגשמה היחידות, ועל אף שהן משמעותיות מאוד יכולים בוגרי התנועה לבחור להגשים את ערכי התנועה ולחיות את חייהם בדרכים אחרות ברוח ערכי התנועה. למשל השתלבות בחברה ובקהילה, אכפתיות ורגישות למצוקות החברה, נתינה למען הכלל ופעולה למען שוויון זכויות. (אבן, 2020 ; אתר תנועת הצופים).
בחזון התנועה מתוארת תפיסת ההגשמה:

תנועת הצופים תעודד את בוגריה לקחת חלק בפעילות תורמת לקהילה במסגרת שנת שירות-לפני הגיוס לצבא, להתגייס לשירות ביחידות ובתפקידים המביאים לידי מיצוי מרבי את כישורונותיהם ויכולתם לתרום לצה"ל ולפעול, אחרי השחרור מהצבא, באורח מאורגן, כגורם מרכזי ומשמעותי בעיצוב דמותה האיכותית של החברה בישראל. (אתר תנועת הצופים).

מסלולי שנת השירות בתנועה הם דרך ההגשמה התנועתיית. בראשם "גרעין רעים", שהיה הגרעין הראשון לשנת שירות, ובמהלך השנים פיתחה והקימה התנועה מסלולים נוספים לשנת שירות, המציעים משימות חינוכיות חברתיות מגוונות.

באתר התנועה מוגדרת שנת השירות כשנת חקר אישי והתנסות, כחלק מהמסע להגשמה שאינו נגמר אף פעם, ברוח "פעם צופה – תמיד צופה". ההתנסות בשנת השירות מוגדרת כ"שנה בה זוכים הש"שינים להכיר את פניה של החברה בישראל, על מורכבותה והגוונים השונים שבה, לייצר מפגש עם חניכים מקבוצות שונות באוכלוסייה, לקיים חיי קבוצה משותפים, לנהל אורח חיים עצמאי וליצור מרחב המבוסס על אחריות אישית והתחשבות באחרים".

באתר מוצג גם ה"קוד האתי" של חבר שנת שירות בתנועה.
במסגרת הקוד האתי נכתב:

על הש"ש להפגין מחויבות למטרה החינוכית שנמצאת בליבת עשייה של שנה זו. הש"ש הוא/היא בראש ובראשונה דמות חינוכית בוגרת, אחראית וערכית, ומתפקדת כשליחת תנועת הצופים, שסביבתו נושאת אליו עיניים, על הש"ש לקיים מרחב בטוח, בו אווירה, המעשים והשיחה הם מכבדים ונטולי מסרים פוגעניים. הן בקומונות והן בפעילות החינוכית. (אתר תנועת הצופים).

מסלולי שנת השירות, הקומונות והמשימות

גרעין רעים

מטרת הגרעין היא יצירת שוויון הזדמנויות בחינוך, באמצעות הכלי הצופי, באזורי פריפריה גאוגרפית וחברתית בישראל ואוכלוסיות עוליים. הפעילות החינוכית שמה דגש על פיתוח מנהיגת מקומית, חינוך ללקיחת אחריות חברתית וקידום נושאים חברתיים. עיקר פעילות הקומונות היא בהקמת שבטים חדשים או פיתוח והפעלה של שבטים קהילתיים קיימים. בנוסף, פועלים הש"שינים במסגרות חינוכיות פורמליות (בתי ספר) ובלתי-פורמליות (מועדונים, מתנ"סים ועוד) בקהילה בה הם חיים. הש"שינים משתלבים בפעילויות נוספות בקהילה, בהתאם לצרכים הייחודיים של כל מקום. בתחילת שנה מתבצע מיפוי צרכים של הקהילה, בשיתוף גורמים מקומיים. המשימות משתנות לאור הגדרת הצרכים.

עקרונות הגרעין:

1. פעילות צופית תואמת קהילה – זיהוי צרכי הקהילה והתאמת הפעילות.

2. מנהיגות נוער מקומית – השבט יהווה פלטפורמה לקידום שוויון הזדמנויות בחינוך, מתן כלים וערכים לנוער, יצירת תחושת מסוגלות ויכולת לקחת אחריות על הקהילה והשבט לפעול בעצמאות.
3. המשכיות – המשכיות בין קומונה לקומונה, כדי לשמור על יציבות הפעילות הצופית בקהילה.
4. פעילות חינוכית הוליסטית – הש"שינים יספקו מענה חינוכי שלם לילדים ולנוער בקהילה, באמצעות מעורבות במסגרות השונות ויצירת קשרים משמעותיים.
5. קבוצת חיים משימתית – הפעילות נעשית במסגרת קבוצתית, לכל אחד יש תפקיד ותחומי אחריות אך לקומונה אחריות משותפת על המשימות.

נכון לשנת 2020, בגרעיני רעים כ-260 ש"שינים כ-44 קומונות הפרוסות בכל הארץ. בכל קומונה ארבעה עד שמונה חברים, בנים ובנות יחד. לכל אחת מהקומונות מוגדר "תיק משימה". בתיק המשימה מפורטים חזון שנת השירות, מטרות הגרעין והקומונה, המסגרות החינוכיות ופירוט המשימות של כל אחד מחברי הגרעין.

במסגרת גרעין רעים פועלות "קומונות משתלבות". אלה הן קומונות בהן משתלבים ש"שינים עם צרכים מיוחדים, הפועלים כחלק בלתי נפרד מהקומונה ולוקחים חלק במשימות החינוכיות.

גרעין פנימיות

פעילות חינוכית בפנימיות ובכפרי נוער. מטרת הגרעין היא להתאים את הכלי הצופי למסגרת הפנימייה, ובכך לאפשר לילדים ולילדות בפנימייה לחוות חוויה צופית, לחזק את תחושת השייכות לקבוצה, לתנועת הנוער ולחברה הישראלית. על הש"ש בפנימייה להוות מודל נורמטיבי חיובי, ליצור קשרים אישיים עם חניכי הפנימייה, כחלק מהפעילות החינוכית, הצופית והערכית.

ברוב המקומות, כל ש"ש מוצמד לקבוצה או למספר חניכים. מתפקידם להיות עם הילדים מהבוקר ועד הלילה, להשכים אותם, ללוות לבית הספר, להיות אחרי בי"ס, לשמור עליהם כשהם חולים ועוד. במקביל, הם מפעילים פעילות חינוכית צופית, כחלק מפעילות הפנימיה.

על הביקוש למסלול זה סיפרה מאיה דביר, מנהלת מחלקת הגשמה בתנועת הצופים: "זה מסלול מאוד נחשב, הרבה רוצים להגיע אליו, כי הם לא רוצים לעשות את אותו דבר שהם כבר עשו". (מאיה דביר, 2020).

נכון לשנת 2020, במסלול זה כ-65 ש"שינים הפועלים כ-9 קומונות. הקומונות פועלות בכפרי נוער (פועלים תחת המינהל לחינוך התיישבותי ועליית הנוער במשרד החינוך) ובפנימיות שבאחריות רשות חסות הנוער (אחת מיחידות מינהל הסיוע לבתי משפט ותקון במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים).

הקומונות פועלות בפנימיות ובכפרי הנוער הבאים: נחלת יהודה, יוענה ז'בוטינסקי, הדסה נעורים, מבואות ים, גן ונוף, גילעם, צופיה, בית הנער ונווה חורש.

גרעין צופי ים

פועלים לקידום פעילות חינוכית ערכית דרך פעילות ימית, בשבטים של צופי ים. הש"שינים עוסקים בפעילות תנועתית במסגרת השבטים, ובפעילות חינוכית במסגרות התנדבות נוספות בשעות הבוקר, כמו בתי ספר. הש"שינים פועלים פעמיים בשבוע במסגרת פרויקט "עוגן לחיים" – עבודה עם בני נוער בסיכון או בני נוער עם צרכים מיוחדים.

במסלול יש כיום שבע קומונות הנמצאות בבת ים, יפו, תל אביב, הרצליה, נתניה, חיפה ובמושבה כנרת. במסלול זה כ-28 ש"שינים.

גרעין במדבר

גרעין שמטרתו להוות מודל לקיום משותף של יהודים וערבים. המסלול הינו שיתוף פעולה עם ארגון הנוער "אג'יק, מכון הנגב" הפועל בנגב, בערים מעורבות ובמרחב הבדואי. הש"שינים מבצעים פעילויות התנדבות במסגרות חינוכיות שונות, יחד עם מתנדבים ערבים.

אחת לשבוע מתכנס הגרעין ליום לימוד משותף, בדגש על היכרות שתי התרבויות, חינוך פוליטי ואזרחי. מאפיין זה ייחודי למסלול זה.

במסלול זה חמש קומונות, הנמצאות בבאר שבע, ביפו, בלוד וברמלה. במסלול כ-38 ש"שינים.

גרעין מסלול נח"ל

מסלול המבוסס על מסלול ההגשמה הוותיק בתנועה, הגשמה במסגרת גרעיני נח"ל לצבא. במסלול זה בוחרים חברי י"ב לצאת יחד לשנת שירות, מתוך החלטה להמשיך יחד כקבוצה למסלול הצבאי, ולהמשיך יחד את העשייה החינוכית. ברומה למטרות גרעין רעים, פועלים גרעיני הנח"ל לקידום שוויון הזדמנויות בחינוך וקידום הפריפריה הגאוגרפית והחברתית בישראל. פרק ההכשרה של הגרעין, שהוא החלק הראשון של המסלול, הוא פרק שנת השירות. במסגרת זאת מתקיימים שני מסלולי הגשמה:

נח"ל חלוץ – מטרת הקומונה היא הקמת שבט צופים חדש, פעילות במסגרות חינוכית ופיתוח מנהיגות נוער מקומית.

נח"ל תמורה – העשייה מתמקדת בחיזוק והעצמה של הקהילות המקומיות. בכל שנה נקבעת פעילות הגרעין מחדש, בהתאם למיפוי צרכים עם הקהילה. לגרעין יש תיק משימה ובו משימות לכל אחד מהחברים.

נכון לשנת הפעילות 2020 פעלו שלוש קומונות בירושלים, בשכונות קריית מנחם וקטמון, בהן כ-18 ש"שינים.

גרעין יחד

מסלול זה הינו מסלול חדש ביחס למסלולים האחרים, בן ארבע שנים. המסלול כולל עבודה עם ילדים בעלי צרכים מיוחדים, במסגרת פעילות בעמותת אקי"ם ובעמותת כיוונים. הש"שינים פועלים בעיר בה הם גרים ובמקומות נוספים באזור שבהם העמותה פועלת. המשימות מתחלקות למשימות חינוכיות, כמו עבודה בבתי ספר ויצירת פעילות, ליווי אישי, עבודה במרכזי תעסוקה ובמרכזי דיור. כחלק מהתפיסה של התנועה לשילוב חניכים עם צרכים מיוחדים יש חיבורים בין הפעילות של העמותות לשבטים של הצופים. במסלול זה שתי קומונות, בת ים וחיפה, ובהן 14 ש"שינים.

גרעין מרל"צ – המרכז לצופיות

המרכז הארצי לצופיות הינו מרכז הדרכה הפועל לפיתוח, שילוב וקידום פעילות צופית בהנהגות ובשבטים. הש"שינים עובדים בבקרים במסגרות חינוכיות שונות במקום בו הם גרים, ובשעות אחה"צ עובדים בשבטים ובהנהגות שונות, על פי הזמנה. במהלך שנת השירות עוברים הש"שינים הכשרות מקצועיות, המהוות חלק מתהליך ההתמקצעות שלהם. השאיפה בעתיד היא לצמצם את הפעילות של הש"שינים בבתי הספר, ולפתוח את האפשרות לגורמים וארגונים חיצונים לעבור הדרכות בנושאי צופיות, אותן יעבירו הש"שינים.

נכון לשנת 2020 פעלו שתי קומונות, אחת ברמת גן ואחת בחוות הצופים (רמת יוחנן).

גרעין עתיד

גרעין שמטרתו חיזוק הקשר עם יהדות התפוצות וחיזוק הערך של זהות יהודית בתנועת הצופים. הגרעין מבוסס על חיים משותפים של ש"שינים עם צעירים יהודים, בני גילם, מצפון אמריקה ומבריטניה. הגרעין הוא חלק משותפות של תנועת הנוער הצופים (ישראל), יהודה הצעיר (ארה"ב) ו-FZY (פדרציית נוער ציוני, בריטניה).

הדגש בשנה זו הוא ביצירת חיבור וקשר אישי עם המשתתפים מחו"ל, על מנת לייצר זיקה ושייכות למדינת ישראל. במסגרת זאת משלבים אירוחים בבתיים, חגיגת חגים משותפים ועוד.

הקומונה גרה בתל אביב, ופועלת בפריפריה חברתית ועם נוער וילדים בסיכון ועם צרכים מיוחדים באזור דרום תל אביב ויפו. חברי הגרעין חיים יחד בבניין התוכנית ובדירות סמוכות, יחד עם כ-70 משתתפים מחו"ל. התוכנית כוללת למידה, הרצאות וסדנאות, סוורים וטיולים משותפים וכן פעילות התנדבותית חינוכית. ההתנדבות מתבצעת בבתי ספר ובמועדוני נוער. ההתנדבות הינה במקום קבע לאורך כל השנה, וחברי הגרעין הם חלק מהצוות הקבוע של המקום. בכל מסגרת חינוכית מתנדבים שניים עד ארבעה חברי גרעין. הש"שינים יוזמים ומארגנים גם פעילויות בקהילה, בשכונות בהן הם פועלים.

בנוסף, מפתחים חברי הגרעין פעילויות בנושאי זהות יהודית וישראלית ומפיצים אותן בתנועה. במסגרת זאת עוברים הש"שינים בשבטים השונים ומעבירים פעילויות בנושאי זהות, יחד עם שותפים מחו"ל. הש"שינים מייצגים את התנועה גם במשלחות לחו"ל, בהדרכה במחנות קיץ בחו"ל ובהדרכת תוכניות בארץ של נוער יהודי מהתפוצות.

במסלול זה יש קומונה אחת, ובה 10-15 ש"שינים.

חשיפה לשנת שירות, תהליך המיון וההכשרה
 חשיפת חניכי התנועה ובוגריה לרעיון ההגשמה מתבצעת במסגרת תוכנית ההדרכה הרב-שנתית התנועתית "המסע בצופים" בהקשר של החברה הישראלית, פיתוח ועידוד מעורבות חברתית. תהליך זה מגיע לשיאו במהלך שנת י"א, במסגרת ההדרכה ובייחוד בסמינר שביעיות, העוסק בחברה הישראלית. הסמינר מאפשר למדריכים התבוננות החוצה על החברה, מפגש עם אנשים מאוכלוסיות שונות

וסיורים במקומות המייצגים סוגיות בחברה הישראלית. בסמינר מתקיים שיח על הגשמה ושנת שירות ועל האפשרות לצאת לשנת שירות בתנועה. לאחר מכן, החשיפה לנושא ההגשמה ולמסלולי שנת השירות מתבצעת בעיקר בכיתה י"ב.

עיקר העשייה של גרעני שנת השירות מכוונת לפריפריה, חברתית וגאוגרפית, ולכן נוצר מצב בו חניכי התנועה לא מכירים או חשופים לש"שינים במהלך השנים. זאת בשונה מתנועות אחרות, אשר בחלקן הקומונרים הם המפעילים את הסניפים ברחבי הארץ, ועל כן השפעתם על המתחנכים בתנועה גדולה ומשמעותית. מציאות זו מובילה למצב בו לא מתקיימת "מסורת" של יציאה לשנת שירות, והיא לא נתפסת כאטרקטיבית במיוחד, או כמסלול המשך "טבעי" בתנועה. סיפורה חברת התנועה:

יש משהו בצופים ששיא התהליך הוא בי"ב. השכב"ג זה עיקר העשייה. אין בצופים מסורת של הגשמה. אנחנו רואים עלייה ביציאה לש"ש דווקא בחבר'ה שהם בוגרי הפריפריה, כי שם הם ראו את הש"ש והוא היה להם מודל לחיקוי... מי שיוצא לשנת שירות זה אם היה לך אח או רכז ישיר. יש קשר בין המודלינג לבין היציאה לש"ש. אם הרכז שם את זה במרכז אז זה יהיה, מקומות שלא, אז זה פחות טבעי להם. (מאיה דביר, שם).

תהליך המיון לשנת השירות מוסדר ומעמיק, מעורבים בו גורמים רבים בתנועה ובהנהגות, חלקם אף מוכשרים בהכשרה ייעודית לתפקיד המיון. את התהליך מובילות רכזות מיון. התהליך השנתי:

אוקטובר – אירוע חשיפה הנהגתי למסלולי הגשמה. אירוע זה הינו חובה לכל השמיניסטים שרוצים לקחת חלק בתהליך המיון. באירוע מתקיים פאנל עם בוגרי מסלולים. במהלך חודש זה נדרשים

המועמדים למלא טפסי הרשמה באתר. בשל ריבוי המועמדים והמשתתפים, תהליך המיון כולו מנוהל באמצעות אתר האינטרנט של התנועה, כאשר לכל מועמד יש תיק אישי במערכת.

נובמבר – מרכזי הערכה בהנהגות וראיונות לשנת שירות. בשלב זה מתבקשים המועמדים לדרג את העדפותיהם ולבחור במסלול הגשמה. בסוף החודש מפורסם מידע בתיק האישי במערכת הממוחשבת לגבי מעבר למיון התנועתי.

ינואר – סמינרי מיון תנועתיים המועברים לפי סוגי הגרעינים. בסוף ינואר מתקבלת החלטה ומפורסמים השיבוצים לגרעינים ולהנהגות.

פברואר – סמינר הכנה ראשון לשנת שירות, על פי גרעינים. בגרעין רעים הסמינר עובר לפי הנהגות או אזורים גאוגרפיים אליהם משובצים הש"שינים.

מרץ – טיפול (התנועה) בטפסי דחיית השירות.

מאי – סמינר הכנה שני. במהלך החודש פרסום שיבוצים לגרעינים סופיים. בסוף מאי – סמינר המיועד לאלה המצטרפים למסלול הנח"ל.

יוני – ימי היכרות וקליטה בהנהגות ואסיפות הורים.

אוגוסט – קורס פתיחת שנת שירות (3 ימים), חפיפות בקומונות (4 ימים), שבוע הכשרות לבעלי תפקידים (רכוזים, משימות), כניסה לקומונות.

במהלך שנת השירות מתבצע ליווי והדרכה של הקומונה מטעם התנועה, על ידי מדריך קבוע. בכל יום ראשון מתקיים "יום הכשרות". תכני ההדרכה ביום זה משתנים על פי צורך המשימה והקבוצה, לעיתים מתבצע בהנהגות על ידי בעלי תפקידים שונים, לעיתים בקומונה על ידי המדריך ולעיתים על ידי מרצים חיצוניים. בחלק מהמסלולים, כמו גרעיני פנימיות, גרעין עתיד וגרעיני יחד, מקבלת הקומונה הדרכה ולייווי נוסף מטעם המוסד או הארגון אליו היא קשורה.

בוגרי שנת שירות בתנועה מספרים:

בשנה הזאת נחשפתי לעולמות אחרים, גיליתי מצוקות חברתיות שלא ידעתי שקיימות, גיליתי קהילות ואוכלוסיות שלמות ומנהגיהן, למדתי להיפתח, להקשיב באמת, ולעזור להיות חלק מהקהילה בצורה אקטיבית ושווה ממה שהכרתי. גיליתי על עצמי שיש לי יכולת להיות עצמאי, לנהל מפעלים, להוביל טיולים, ולשנות עולם לילדים ולחניכים. (בוגר ש"ש גרעין רעים, אתר התנועה).

להיות בגרעין רעים זה לקחת את הכלי שאני יודע שאני הכי טוב בו, שזה צופים, ולהקדיש שנה כדי לנסות להפוך את העולם למקום קצת יותר טוב. זו לא עוד שנה בצופים, זה פשוט דבר שונה לחלוטין, אני הבנתי שצופים זה יותר מפעולה שאני עושה, זה באמת חלק החיים, זה משהו שאני באמת מאמין בו, ואם אתה מוצא משהו שאתה מאמין בו, אז להקדיש תקופה מהחיים שלך לי זה ממש לא מרגיש כמו בזבוז. (בוגר ש"ש גרעין רעים, בתוך: "סליחה על השאלה", אתר התנועה).

בתור ש"ש בבת ים ניהלנו את כל השבט, הדרכנו קבוצות של נוער בסיכון וצמי"ד, היינו עם השכב"ג כל יום בשבט, הפלגנו איתם, ואפילו סתם ישבנו לעשות שיעורי בית. החוויה הייתה מטורפת. הרגשתי שאני נמצאת שם בתור אחות גדולה להרבה שכב"גיסטים שאין להם את זה באף מסגרת... זו הייתה שנה כל כך משמעותית עבורי, וגם ברמה האישית, לחיות בקומונה, להתנהל כלכלית, לחיות חיי קבוצה ולגור מחוץ לבית. מאתגר אבל כל כך מברג. הגעתי לצבא מוכנה ובוגרת יותר מאחרים. וגם היום אני מרגישה שזה פוגש אותי בכל מקום שאני הולכת אליו, זה חלק מקורות החיים שלי וזו נקודת זכות בשבילי. (בוגרת ש"ש צופי ים, אתר התנועה).

שנת שירות בנוער העובד והלומד – "שנת הכשרה"

תפיסת ההגשמה ושנת השירות בתנועה תנועת הנוער העובד והלומד היא תנועה ציונית חלוצית-סוציאליסטית, אשר הוקמה כשילוב של איגוד מקצועי ומתן מענה חינוכי תרבותי לנערים עובדים (שנת 1924). התנועה הוקמה כ"הנוער העובד" ובשנת 1959, לאחר איחוד עם התנועה המאוחדת, שונה שמה ל"הנוער העובד והלומד". התנועה היא השנייה בגודלה בישראל, מבחינת היקף החניכים והפעילות.

התנועה מבוססת על העיקרון החינוכי "ביתנו פתוח לכל נער ונערה", ועל כן חברים בה חניכים ומדריכים מכל קשת האוכלוסייה בחברה הישראלית: יהודים, ערבים, דרוזים, עולים חדשים, ותיקים וילידי הארץ, בני מושבים, יישובים, קיבוצים וערים.

הערכים בבסיס הפעילות החינוכית של התנועה הם שוויון ערך האדם, שמירה על ערך החיים, ציונות, צדק חברתי, קיום משותף בין יהודים וערבים, מעורבות חברתית, חתירה לשלום וקיומה של חברה דמוקרטית, מוסרית וצודקת.

תפיסת ההגשמה בתנועה ניצבת על המשפט "עלה והגשם, עלה נעלה". בראש עמוד בנושא ההגשמה באתר האינטרנט של תנועה, מצוטט בנימין זאב הרצל, מתוך ספרו "אלטנוילנד":

אנחנו קמים ונופלים על החוק שאומר שכל מי שהתחייב להקדיש שנתיים מחייו לשירות החברה החדשה יכול להיות חבר בה. כל מי שמילא את ההתחייבות הזאת כנדרש, יכול להיות חבר בחברה החדשה, בלי קשר לדת או לאום... אתם חייבים לשמור על מה שעשה אותנו לאומה גדולה: חופש המחשבה והביטוי, הסובלנות ואהבת האדם. רק אז ציון באמת תהיה ציון! (אתר תנועת הנוער העובד והלומד).

במסמך החלטות הוועידה העשירית של התנועה, שנערכה בשנת 2015, נכתב על ייעודה: "תנועת הנוער העובד והלומד תחתור להוות את גרעינה הקשה והחלוצי של קהיליית קהילות ישראלית על ידי ניסיון להקים בקרבה חברת מופת של ילדים, נוער וצעירים, תוך שימת דגש על המרד בעוולות האדם והחברה, ועל הגשמה אישית וקבוצתית של הייעוד באורח חייה". (מסמך הצעות החלטה של הוועידה העשירית, הנוער העובד והלומד, 2015).

דברים אלה מבטאים במידה רבה את תפיסת ההגשמה בתנועה, לפיה הגשמה של ערכי התנועה היא בהיותך אדם מעורב חברתית, פעיל ותורם. לתפיסת התנועה, קיימים אופנים שונים להגשמת ערכי התנועה: בשכבה הבוגרת, בשנת השירות, במסלול הנח"ל ובמעגלי התנועה. "תנועת הנוער היא מסגרת המאפשרת לחניך להגשים את ערכיו באופנים שונים במציאות, כמדריך, פעיל, כחבר בקבוצה וכאדם מעורב חברתית". (אתר תנועת הנוער העובד והלומד).

הגשמה במסגרת המסלולים התנועתיים מוגדרת כאחד השלבים בתהליך ההתחנכות בתנועה, המורכב מארבעה שלבים: חברות בשכבה הצעירה ובשכבה הבוגרת, שנת שירות במסגרת חוות הכשרה וגיוס לשירות צבאי במסגרת גרעין נח"ל. לאחר מכן ממשיכים חלק מחברי התנועה בפעילות בתנועת הבוגרים. מבחינה כרונולוגית נמצאת שנת השירות באמצע התהליך, אם כי מבחינת חשיבות היא מהווה את שיאו של התהליך החינוכי.

שנת השירות בתנועה מתבצעת במסגרת "חוות הכשרה" ובמסגרת "גרעין עודד".

שנת השירות בתנועה מוצעת כמסלול הגשמה לחניכים היהודים, המיועדים לשירות ביטחון בצה"ל (מלש"בים). לחניכים בקינים הערבים והדרוזים מוצעים מסלולים חלופיים של התנדבות, במסגרת שנת י"ג ושירות לאומי אזרחי.

חוות הכשרה

חוות ההכשרה צמחה בתנועה בתחילת שנות ה-80, ומתחילת שנות ה-90' מהווה את מסלול ההגשמה המוביל והמרכזי של התנועה. ההתנסות בחוות ההכשרה מכשירה לחיי יחד, לאחריות על החברה הישראלית, ולקידום חברה טובה יותר, המקדמת צדק ושוויון לכולם.

רעיון חוות ההכשרה והמשימה החינוכית-לאומית של החברים בה התעצב והשתנה לאורך השנים, בין היתר בשל תהליכים חברתיים ופוליטיים שהשפיעו על התנועה, כמו שינוי היחסים והיפרדות כלכלית מהתנועה הקיבוצית. (להרחבה על התהליכים ראו פרק קודם, חוות ההכשרה). למרות השינויים, לחוות ההכשרה מספר עקרונות אשר היו כבר מתחילתה, ומהווים אבני יסוד לפעולתה עד היום.

עקרונות חוות ההכשרה:

מעורבות – הבחירה להצטרפות לחווה היא בחירה להיות מעורבים ולקחת חלק פעיל בעיצוב החברה הישראלית והחיים בישראל. לתפיסת התנועה הצטרפות לחווה היא מתוך הרצון להוביל שינוי, ולקבל כלים למנהיגות ולהובלה חברתית.

למידה/הכשרה – שנת הפעילות בחוות ההכשרה מוקדשת ללמידה ולהכשרה. ההכשרה היא לתחומים מגוונים, ברמת הפרט (קבלת החלטות, התנהלות, ניהול עצמי, חיים בוגרים), ברמת הקבוצה (חיים משותפים, ניהול משק בית), ברמה החינוכית תנועתית (משימות, תפקידים) וגם ברמה החברתית-מדינית (היסטוריה, כלכלה, פוליטיקה, יהדות, ציונות, חברה, הכנה לצה"ל ועוד). תהליך ההכשרה והלמידה מתבצע באופן ממוסד במסגרת הרכה של יומיים בשבוע, ובאופן בלתי ממוסד בחיי היום יום בשנת השירות.

אוטונומיה ועצמאות – התנועה שמה דגש על פיתוח חשיבה עצמאית ואוטונומיה אצל הש"שינים. הדבר מתבטא בעיקר בנושא

קבלת ההחלטות. הש"שינים מקבלים החלטות עצמאיות בכל תחומי החיים, מניהול הבית והתקציב, דרך המשימות החינוכית, חופשים, נסיעות וכן החלטות ערכיות בנושאים שונים. כחלק מתהליך ההכשרה והליווי מתקיים שיח מונחה על ידי המדריכים בנושא קבלת החלטות בקומונה, לרבות לימוד על תהליכי קבלת החלטות.

באחת הקומונות הקומונרים דנו בנושא היחסים בין בנים לבנות בקומונה. כתוצאה מהשיח הם כתבו עקרונות על מרחב בטוח בין בנים לבנות...

יש כאן מתח בין הבגרות שלהם והדרישה שלהם לעצמאות, לבין זה שהם ילדים והם מבקשים עזרה. אנחנו למשל לא אומרים להם מתי לחזור הביתה. חלק מהגרעינים ביקשו מאיתנו שנחליט עבורם. אנחנו הנחינו אותם לכך שהם צריכים לקבל את ההחלטה לבד. בתקופת הקורונה, בסגר הראשון, אנחנו לא הגדרנו להם מה מצופה מהם, כל המערכת של התנועה הייתה ב"הלם". הם ישבו לשיחות קבוצה וכתבו עקרונות וקיבלו החלטות קבוצתיות על איך לעבור את הסגר ביחד כקבוצה, אם להישאר או לנסוע הביתה. (ניצן רוזנוקס-זיו, 2020).

אין מיונים – בשונה מתנועות אחרות ומארגונים אחרים, אשר מקיימים תהליך מיון לשנת השירות, התנועה מאמינה כי יצירת חברה ללא אלימות, גזענות ועוני אינה משימה של קומץ אנשים אלא של אנשים רבים שבוחרים לקום ולעשות. לדברי התנועה, יש מקום לכולם. יתרה מכך, התנועה קוראת לאנשים מכל גוויי החברה, מתוך התנועה ומחוצה לה, לבוא ולהשפיע. הקריאה להצטרפות לעשייה מתבצעת באמצעות הסיסמה: "זה הזמן שלך להוביל". מבחינת התנועה, אדם שבוחר להצטרף לשנת השירות בתנועה צריך להבין את המשמעות והאחריות בכך. ההשתתפות בחוות ההכשרה מציעה למשתתפים "לפרוץ את הגבולות של עצמם". כדי לעשות זאת, עליהם לבחור בחירה שלמה ולהבין את משמעות

הבחירה שלהם. לאחר הבחירה, התנועה מתחייבת להכשיר, לתמוך ולהדריך אותם.

אנחנו דוגלים ב"ביתנו פתוח לכל נער ונערה". כל נקודה שהיא עליית מדרגה בחניכות, היא גם שער להצטרפות לתנועה. גם ההצטרפות לחוות ההכשרה ולשנת שירות היא נקודה כזאת, ולכן אנחנו מזמינים אנשים חדשים מבחוץ. (ניצן רוזנוקס־זיו, שם).

סיפרה קומונרית:

כאן אין מיונים, אם אתה רוצה, אתה בא. המיונים בדברים אחרים היו נוראיים, מאוד אינטנסיביים. זה ממש עצבן אותי שאני צריכה להוכיח את עצמי לאנשים שלא מכירים אותי. כאן היה צריך רק רצון, וזה ממש הלהיב אותי. פשוט תבוא ותביא את עצמך. (קומונרית, חוות הכשרה קריית עקרון, 2020).

המשימה: להיות קומונר בתנועה – המשימה המרכזית של הש"שינים
בחוות ההכשרה היא עבודה חינוכית בתנועה. הקומונרים הם מרכזי סניפים ומדריכי השכבה הבוגרת, וזו מהות ההגשמה והמשימה. ההדרכה בקן מתבצעת מתוך ההתנסות האישית שלהם בקבוצה ומתוך הקרבה הגילאית שלהם לגיל החניכים והמדריכים. בנוסף, הקומונות מחויבות למשימות רוחביות של התנועה, בדרך כלל ברמה המחוזית.

הקומונרים פועלים בכל האוכלוסיות. לפחות חלק מהם פועלים באוכלוסייה ערבית, ערים מעורבות, עבודה עם נערים עובדים ועוד. זה דבר מאוד משמעותי. המעבר מאיפה שאת גדלת בו הוא מאוד משמעותי עבורם. לוקח המון זמן להבין בכלל מה זה המקום הזה שבאת לגור בו. המעבר בין תרבויות הוא מאוד

משמעותי. כל מועצה יש לה את התרבות, ההרגלים, ואת צריכה ללמוד את זה ולהביא את התנועה למקום הזה וגם לאתגר את המקום הזה עם הדברים שיש לך. (ניצן רוזנוקס-זיו, שם).

סיפרה קומונרית:

באתי כי אני רוצה לעשות דברים בתנועה, להשפיע, על אנשים, סביבה, חברה, רוצה לעשות את זה בתנועה במקום שחשוב לי וגדלתי בו. הדבר שעבר לי בראש זה שאני לא מוכנה להוריד עדיין חולצת תנועה, אני רוצה להמשיך. (קומונרית, חוות הכשרה קריית עקרון, שם).

מסלולי שנת השירות בחוות הכשרה, הקומונות והמשימות
 חוות ההכשרה מתקיימת כקומונה ובה חברים 15-30 ש"שינים. נכון לשנת 2020, פעלו בתנועה 15 קבוצות בחוות ההכשרה. הש"שינים גרים בבית אחד משותף או במספר קרוואנים, דירות או יחידות דיור הסמוכות זו לזו.

המקומות בהם נמצאות חוות ההכשרה: מחניים, חיפה, עפולה, אזור, כפר סבא, עכו, נתניה, פתח תקווה, ראשל"צ, ירושלים, קריית עקרון, אשדוד, באר שבע.

המשימה המרכזית של הש"שינים היא להיות קומונרים ומפעילי קינים. במסגרת זאת הם מרכזים קינים ומדריכים את השכבה הבוגרת. בנוסף, הקומונות ממלאות תפקידים ומשימות רוחביות כקבוצה, במסגרת המחוז או במסגרת מספר מחוזות. הפעילות הקינית והתנועתית תופסת את מרבית ימות השבוע. שאר הימים מוקדשים ללמידה.

משנת הפעילות 2021 עתיד להתווסף לפעילות "פרויקט גרעיני". כל גרעין יבחר משימה קהילתית התנדבותית לעסוק בה לאורך

השנה. הפרויקט יכול להיות בתוך התנועה או מחוצה לה. המשימה תתבצע במסגרת בוקר אחד בשבוע.

תהליך ההצטרפות לחווה, הלייווי וההכשרה
אחד מעקרונות חוות ההכשרה ומתפיסת ההגשמה בתנועה – כל אחד יכול לבחור להגשים ולהיות מעורב בחברה הישראלית, ולכל אחד יש מקום. על כן לא מתבצע תהליך מיון לשנת השירות בחוות ההכשרה, כי אם תהליך בחירה והצטרפות. החלטה לא לצרף חניך לשנת השירות תהיה רק במקרים חריגים של חציית "גבולות אדומים" כפי שמוגדרים על ידי התנועה.

החשיפה לרעיון חוות ההכשרה קיימת לאורך שנות ההתחנכות בתנועה, מכיוון שבקינים רבים פעילים קומונרים. בכיתה י"א מתחיל התהליך הרשמי של הצטרפות לגרעין וגיבוש הגרעינים. בשנה זו מוקמים גרעינים, המורכבים מקבוצות מכמה ערים. הדגש הוא על מפגש בין אוכלוסיות ויצירת גרעינים מעורבים. בשנה זו ההדרכה מתחלקת להדרכה שכבתית במסגרת הקן במחצית הראשונה של השנה, ולאחר פסח ועד סוף י"ב הדרכה במסגרת הגרעין (אחת לשבועיים).

במהלך כיתה י"ב, בסביבות חודש ינואר, מתבצע תהליך חתימה למסלול הנח"ל. בחודשים פברואר-מאי מתקיים תהליך של סמינרים ושל גיבוש הגרעינים. בחודש מאי מתבצעים שיבוצים לחוות ההכשרה. במהלך השנה יש גם גיוס של מצטרפים חדשים שאינם חניכי התנועה. גרעינים אלה משובצים בנפרד, בלוח זמנים דומה.

אנחנו מגיעים אל החבר'ה שאינם חברי התנועה דרך כנסי הצטרפות של שנת שירות. זה בדרך כלל חבר'ה מעולים, שמזהים משהו שהוא יותר ארוך טווח, לא רק שנת שירות ספציפית אלא משהו יותר הוליסטי, רוצים להשתייך למשהו

יותר גדול... מבחינת המשימה זאת אותה המשימה. אבל הם בגרעינים נפרדים. הם קומונרים מעולים, מתחברים לשכבה ולשאר החוות. בגלל שהם מצטרפים זה מביא כל פעם אופי אחר. (ניצן רוזנוקס־זיו, שם).

לקראת היציאה לשנת השירות, בחודשי הקיץ, מתקיימים שני סמינרים. "סמינר חוות" – סמינר במסגרת הגרעין, העוסק בתכנים ערכיים ובהם שוויון, ערך האדם, מערכות יחסים, ציונות, כלכלה וחברה, חיי שיתוף וחיי קבוצה. לאחריו מתקיים "סמינר משלחת" – סמינר נפרד לכל מחוז, המונחה על ידי המלווים המחוזיים. סמינר זה מתמקד במשימה החינוכית, תפיסת תפקיד והדרכה.

בחודש הראשון לפעילות נערכת הכשרת "מגישי עזרה ראשונה", על ידי מדריכים ממד"א. בסוף ההכשרה מקבלים הש"שינים תעודת מע"ר.

במהלך שנת השירות מתבצעת הדרכה וליווי צמוד על ידי מדריך הגרעין. בכל שבוע מתקיימים שני ימי למידה. אחת לשבוע, בימי ראשון, מתקיים "יום חווה". יום זה מודרך על ידי מדריך הגרעין, ומוקדש לתכנים הקשורים לקבוצה, לחיים הקבוצתיים ולליווי אישי. אחת לשבוע, בימי רביעי, מתקיים "יום ליווי". יום זה מונחה על ידי המלווים המחוזיים, ומוקדש לתכנים מקצועיים ולהדרכה. בנוסף, מתקיימים מספר סמינרים במהלך השנה, סמינר יהדות וציונות וסמינר הכנה וגיוס לצה"ל.

תיאורים של בוגרות חוות ההכשרה:

לפני שהתחלתי את החווה הייתי מלאת התרגשות. עשרים ילדים בני 18–19 בבית אחד, עושים שבתות ביחד, מבליים ביחד, מביאים חברים הביתה להתארח לסופ"ש, וגם מדריכים קצת.

זה מה שחשבתי שיהיה בחוות ההכשרה. מה שהבנתי במהלך החווה זה שזו חוויה מטורפת שדורשת מכל אחד כל כך הרבה, ושזה הרבה יותר מסובך ממה שחשבתי. לא האמנתי ששנה אחת תשנה לי את החיים מקצה לקצה. בין כיתות ט' עד י"ב הרגשתי שאני עוברת שינוי ענק של התבגרות וגיבוש זהות במסגרת של התנועה והפעולות ושזהו, אני מי שאני ואין לי יותר לאן לגדול. החווה הוכיחה לי אחרת. ולימדה אותי שאף פעם לא מפסיקים להתעצב ושכל אחד ואחד יכול לגרום לנו לשינוי בעצמנו, וכמובן שגם אנחנו יכולים לגרום לשינוי באחר;

ההדרכה פיתחה אותי במישור האישי המון וגרמה לי להעריך עצמי יותר כי ראיתי למה אני מסוגלת. הצלחתי לעשות הרבה דברים שלא האמנתי שאצליח... במקביל לזה שאנחנו מדריכים ביום יום שלנו אנחנו גם מנהלים חיי שיתוף, שזה עבודה לא פחות קשה. אנחנו קמים בבוקר, אוכלים, צוחקים, רבים, עוברים פעולות, מדריכים, יוצאים לבלות, הכול יחד. זה דורש כל כך הרבה התחשבות ומחשבה אחד על השני או אחד כלפי השני. החיים המשותפים הופכים חברות למשפחה. השנה הזאת הייתה השנה הכי משמעותית בחיים שלי. גיליתי מהי אהבה, מהי חברות, טעמתי מעט מחיי השיתוף, הקושי שבהם והכיף שבהם, גיבשתי לי זהות;

אנחנו לא באים רק לתרום לחברה הישראלית, אנחנו יוצרים כאן קבוצה שהיא הולכת ביחד, זה לא רק השפעה עלינו כפרטים. אנחנו יוצרים כאן קבוצה. בקורונה בחרנו להישאר כאן ולהיות כאן ולחיות ביחד. הדגש שלי הוא לא רק על המשימה וכמה אני משמעותית, אלא החברות שלי כאן ומה שאני עוברת איתם ושותפה לחיים שלהם, זה באמת משנה. אנחנו בוחרים באנשים פה;

אני הייתי ממליצה למי שהיה בתנועה ומכיר אותה להמשיך לחווה, כי זו חוויה אחרת לגמרי. צריך להבין שזה רובד אחר של אחריות. זה דבר מאוד גדול ומאוד מרגש ומאוד מספק,

ולא כמו תפקידים בתנועה. (קומונריות, חוות הכשרה קריית עקרון, 2020).

גרעין עודד

חטיבת בני המושבים של תנועת הנוער העובד והלומד פועלת במרחב הכפרי, במושבים, בקיבוצים וביישובים קהילתיים ברחבי הארץ. החטיבה הוקמה ברוח חלוצית, מתוך רצון להקים מסגרת תנועתית-חינוכית לצעירים ממושבי תנועת המושבים.

ההגשמה בחטיבת בני המושבים מתבצעת במסגרת מסלול שנת שירות "גרעין עודד". הגרעין הוקם בשנת 1967 ונקרא על שמו של עודד שחר שוורץ, בן קיבוץ ניר עם, מדריך ומתחנך בחטיבת בני הקיבוצים, אשר נהרג בהיותו בן 18 חודש אחרי מלחמת ששת הימים שבה נפל אחיו עמוס, כאשר יצא לעבודה חקלאית בשדות הקיבוץ והטרקטור עלה על מוקש.

גרעין עודד היה אחד מהגרעינים הראשונים של תנועות הנוער אשר יצא לשנת שירות לפני השירות הצבאי, ולמעשה סלל את הדרך לקיום שנות השירות הבאות. הגרעינים הראשונים יצאו לשנת שירות במושבים בפריפריה, במושבים צעירים או במושבי עולים. מתנדבי שנת השירות כונו אז ומכונים עד היום "גרעינרים". עם השנים השתנה המסלול והיום גרעינרים הם חלק בלתי נפרד מהפעילות התנועתית בכל מוקדי הפעילות והיישובים בהם פועלת החטיבה. (להרחבה ראו פרק קודם – גרעין עודד).

התנועה רואה בגרעינרים כשליחיה, וככאלו המהווים חלק משכבת המנהיגות וההובלה של פעילות החטיבה. בהגדרת תפקיד הגרעינר שנכתבה על ידי בני המושבים, נכתב:

הגרעינר הוא חניך בתנועה שבחר להגשים בה וככזה, הוא מהווה דוגמה לתוצר החינוך התנועתי בשנות בית הספר. הגרעינר,

בחר ונבחר, באופן אישי וביחד עם חבריו, לקחת אחריות ולהיות גורם משפיע בתנועה, להוות מנהיג השותף להובלת חטיבת בני המושבים באמצעות פעולה חינוכית ביישובי התנועה והמועצות האזוריות. הגרעינר הינו השליח של התנועה ביישוב ובמועצה המשמש בתפקיד שגרירה של התנועה בשטח, הוא מביא עימו ידע וניסיון מיישובים אחרים בתנועה ובהיותו קרוב בגיל לחניכיו, הוא משמש מודל חיקויי המבטא חיזוק והעמקת הקוד של "נוער מדריך נוער" בתנועה. (מתוך: מסמך "הגדרת תפקיד חבר גרעין עודד", חטיבת בני המושבים).

במהלך שנת השירות מתקיים במסגרת הדרכת הקומונות שיח על ערך ההגשמה והמשך הגשמה בחיים הבוגרים. מסלול הנח"ל מוצג כמסלול המשך אך אינו מוצג בראש סדר העדיפויות או כהמשך ישיר להגשמה התנועתית.

פעם הייתה אפשרות להקמת יישובים, היום זה לא רלוונטי... אנחנו מעמיקים בתכנים של מה זה להיות בתנועה, של הערכים, של איפה הם פוגשים אותם בחיים שלהם ולבחור להיות המגשים של הערכים האלה. נתתי לכם כדי להגשים במהלך החיים. (ברק גל, רכז מסלול גרעין עודד, 2020).

כותרת עמוד שנת השירות באתר בני המושבים מצביעה על מהות שנה זו בגרעין עודד, בחיבור בין שלוש המילים: "מועצה-תנועה-משימה". הגרעינרים אחראים על הקשר בין התנועה לבין היישוב, ועל הטמעת הערכים התנועתיים באמצעות פעילות חינוכית בשלוש רמות פעילות: היישוב, המועצה והתנועה ברמה הארצית. הגרעינר פועל ביישוב יחד עם מד"ב (מדריך בוגר), אשר מועסק בתשלום על ידי היישוב והמועצה, והוא האחראי על פעילות הנוער ביישוב. הגרעינרים אינם רכזי הסניפים.

בשנת 2019 חווה מסלול שנת השירות משבר, הוא כלל 13 מתנדבים בלבד (לעומת שנים קודמות בהן יצאו 180-200 גרעינרים). בשנת הפעילות 2020 גרעין עורד חווה צמיחה מחודשת, ולשנת השירות יצאו כ-100 גרעינרים.

מסלולי שנת השירות בגרעין עורד, הקומונות והמשימות הקומונות נמצאות ביישובים של המועצות שבהן פועלת החטיבה, כאשר בכל קומונה 5-10 גרעינרים. הגרעינרים חיים באחד מיישובי המועצה ומופנים לפעילות ביישובים שונים במועצה, כל גרעינר ביישוב או שניים. נכון לשנת הפעילות 2020 פעלו 8 קומונות, כולן בצפון הארץ. הקומונות פעלו במועצות מעלה יוסף, מבואות חרמון, מטה אשר, חוף הכרמל, עמק יזרעאל, בקעת הירדן, גלבע, עמק המעינות.

המשימה המרכזית של הגרעינרים היא משימה תנועתית, המחולקת למספר תחומי אחריות:

1. הדרכת קבוצה של שכבת ט' ביישוב. מטרת ההדרכה היא חיבור לפעילות התנועתית, עידוד יציאה למפעלים תנועתיים ועידוד יציאה לסמינר הדרכה בקיץ, סמינר ט' וקורס מד"צים.
2. תמיכה וליווי לצוות ההדרכה ביישוב – מד"צים/מד"מים/מש"צים (מדריך צעיר, מדריך מתקדם וכו'). הנחיה, הדרכה קבוצתית של צוות ההדרכה, עזרה למד"ב בכל תחומי ההדרכה. מטרת הליווי היא יצירת המשכיות בשכבת ההדרכה.
3. קשר ופעילות עם גיל תיכון/שכבה בוגרת ביישוב. המטרה היא יצירת קשר אישי עם הנוער, ייזום ומציאת ערוצים לשילוב מגוון של חניכים בפעילות התנועתית, עידוד יציאה למפעלים תנועתיים ועידוד יציאה לשנת שירות ולגרעין עורד.
4. תמיכה ושותפות בפעילות הקהילתית היישובית: קידום והוצאה לפועל של תוכניות ייחודיות ופרויקטים תנועתיים ביישוב,

חשיפת פעילות תנועת הנוער להורים ולכלל הקהילה, הובלת אירועים קהילתיים ביישוב, תרומה לקהילה האזורית לפי צרכי הקהילה.

5. שותפות בהובלת הפעילות התנועתית ברמה האזורית וברמה הארצית: תכנון הדרכת שכבת ט', תכנון השתלמויות מד"צים אזוריות וארציות, תכנון והפעלה של מפעלים תנועתיים. ייזום והפעלה של פרויקטים ארציים ותרומה לחברה הישראלית. בנוסף לתפקידים אלה, אחת המשימות המוגדרת לגרעינר היא מעורבות פעילה בחיי הקומונה. תחת משימה זו מחויב הגרעינר להתנהלות בקומונה על פי הכללים שהוגדרו, ביצוע משימות ותפקידים בקבוצה, השתתפות בהכשרות, דאגה ואחריות כלפי חברי הקומונה.

מרבית שבוע הפעילות מוקדש למשימה התנועתית ולמשימות הכרוכות בכך. לצד זאת, פועלים הגרעינרים במשימות בוקר, במסגרת ארבעה מסלולים:

1. מסלול חקלאות – עבודה חקלאית במושבי המועצה והדרכה בכפרי נוער חקלאיים. מסלול זה מתבצע בתיאום עם מפמ"ר חקלאות במשרד החינוך.
  2. מסלול כלבנות – הדרכת בני נוער וילדים בסיכון במסגרת כלביות שונות ברחבי הארץ.
  3. מסלול קיום משותף – הדרכה של בני נוער יהודים וערבים יחד, לימוד השפה הערבית והוראת השפה העברית בבתי ספר ערביים.
  4. מסלול סביבתי – קומונה מקיימת, הדרכת תכנים של קיימות בבתי ספר (קומונה זה פועלת רק בבקעת הירדן).
- משימות הבוקר במסגרת מסלולים אלה נוספו למשימות התנועתיות רק בשנים האחרונות. זאת כחלק מהחשיבה המחודשת על מבנה הפעילות בגרעין עורר, הרצון להרחיב את הפעילות הקהילתית, הצורך לספק משימות מגוונות וכן העובדה שהעבודה

שהייתה בעבר במסגרת בתי הספר לא הניבה את התוצאות החינוכיות הרצויות, ולא היוותה עבור הגרעינרים מקום מספק לעשייה חינוכית.

חשיפה לשנת שירות בגרעין עודד, תהליך המיון וההכשרה החשיפה לגרעין עודד ולשנת השירות היא חלק מובנה מהפעילות התנועתית, מכיוון שהגרעינרים פועלים במסגרת הפעילות המושבת. החניכים והמדריכים מכירים את תפקיד הגרעינר מרגע הצטרפותם לתנועה ולאורך כל שנות ההתחנכות בה.

תהליך ההצטרפות לגרעין עודד מתחיל בכיתה י"ב, בתחילת שנת הפעילות. עם זאת, לאור הרחבת האפשרויות לשנת שירות במסגרות אחרות, מבינים היום בתנועה כי השיח על הצטרפות לגרעין ועל הגשמה צריך להתחיל כבר בכיתה י"א.

במהלך החודשים אוקטובר-נובמבר מתבצע יום "מרכז הערכה", לכל מי שמעוניין לצאת לשנת השירות. אלה שעברו את יום ההערכה מגיעים לסמינר מיון, בו הדגש הוא על התנסות בהדרכה. תהליך המיון ממשיך בשאלון אישי. ההחלטה על התאמה לשנת השירות נעשית על ידי גורמים מקצועיים ובעלי תפקידים מהתנועה.

כתפיסה יש לנו מיונים. אנחנו רוצים שבוגרי בני המושבים יבואו וייקחו חלק. אבל המשימה היא מאוד נקודתית ולכן אנחנו צריכים להתאים את האנשים. אין הרבה שלא מתקבלים. בדרך כלל אם לא נקבל מישהו זה כי הוא לא מאוד רצה. רוב האנשים שרוצים מתקבלים ויוצאים לשנת השירות. (ברק גל, שם).

לקראת שנת השירות, במהלך הקיץ, יוצאים הגרעינרים לסמינרי הכנה. סמינר הכוון – הכשרה למשימה, סמינר קומונה – הכנה לחיי קבוצה ושבוע הכשרה וכניסה לתפקיד במועצות.

במהלך השנה הקומונות מונחות על ידי מנחה, אשר מגיע לקומונה אחת לשבוע למספר שעות הדרכה. ההדרכה עוסקת בתכני העשרה ותכנים שקשורים לחיי הקבוצה. המנחים גם נפגשים עם כל גרעינר לשיחות אישיות קבועות.

בנוסף, הגרעינרים מלווים ומודרכים על ידי רכז בני המושבים במועצה. אחת לשבוע הם נפגשים איתו לישיבות מקצועיות, הכשרה ותכנון הפעילות. הרכזים בונים עם כל גרעינר תוכנית עבודה אישית, ומולה עובדים במהלך השנה. לצד הצבת יעדים אישית של כל גרעינר, התנועה הציבה מדדי הצלחה, אשר באמצעותם מוערכת המשימה החינוכית. (למשל: מספר חניכי שכבה ט' שיוצאים לסמינר ט', מספר חותמים לשנת שירות, היקף פעילות קהילתית במועצה ועוד).

במהלך השנה גם ישתתפו הגרעינרים בשני סמינרים, אחד בנושא ערכי התנועה ואחד בנושא ציונות והכנה לצה"ל.

שנת שירות בבני עקיבא – "מכינה לחיים"

תפיסת ההגשמה ושנת השירות בתנועה

תנועת בני עקיבא קמה בשנת 1929 כתנועת נוער דתית-חלוצית, והינה חלק מתנועת "תורה ועבודה" (הסדרות הפועל המזרחי). סיסמת התנועה, "קדש חיך בתורה וטהרם בעבודה", מבטאת את החינוך התנועתי. התנועה מחנכת את חבריה לחיי תורה שלמים, לאהבת העם כולו, לאהבת ארץ ישראל ומדינת ישראל ולמילוי תפקידים חלוציים בבניינה ובהתפתחותה החומרית והרוחנית, לקראת הגשמת החזון של מדינה יהודית, הבנויה על אישיות התורה והמסורה. הרב משה צבי נריה, אשר היה מדריך ומרכז בסניף בני עקיבא בירושלים בתחילת דרכה של התנועה, מהווה עד היום אב רוחני לתנועה ולערכיה.

לאורך עשרות שנים היה מפעל ההתיישבות יעד ההגשמה התנועתי המרכזי, אשר הוגשם במסגרת גרעיני נח"ל לקיבוצים דתיים וליישובים בהתנחלויות. לצד מסלולים אלה פנו בוגרים רבים מהתנועה להגשמה במסגרת לימודי תורה בישיבות ובאולפנות, לצד פעילות תנועתית.

בשני העשורים האחרונים, ולאור החלטה תנועתית לשים דגש על הגשמה במסגרתה ושליחי התנועה בקהילה, צמחו מסלולי הגשמה נוספים אליהם מכוונים את הבוגרים. המסלול המרכזי והמוביל הוא גרעיני שירות לאומי לבנות במסגרת התנועה ("קומונריות"). גרעיני הקומונריות פרוסים בכל הארץ, והן פעילות כרכזות סניפי התנועה. הקומונריות מהוות את שכבת המנהיגות המובילה של התנועה. תהליך ההסדרה והמימון מתבצעים דרך עמותות שירות לאומי, הליווי המקצועי וההדרכה על ידי מחלקת ההגשמה של התנועה.

במקביל למסלול הקומונריות, ולאור עלייה באחוז הבנות המעוניינות לבצע שירות צבאי, נדרשה התנועה ליצירת מסלול

הגשמה נוסף, התנדבותי, שאינו קשור בלימודי תורה או בשירות לאומי. לשם כך נוצר מסלול שנת השירות. על אף שמסלול זה אינו מתקיים כאפשרות ההגשמה המרכזית כמו בתנועות האחרות, לא מבחינה תפיסתית ולא מבחינה כמותית, גרעיני שנת השירות גדלים והעשייה מתרחבת משנה לשנה. כך בשנת 2011 פעלו ארבעה גרעיני ש"ש, והיום פועלים 13 גרעינים. הש"שינים פועלים במשימות קבוצתיות ואישיות.

לתפיסת התנועה, שנת שירות זו שנת הכנה לשירות הצבאי דרך עשייה, בארבעה תחומים מרכזיים:

1. נוער בסיכון, רווחה.
2. קליטת עלייה.
3. חקלאות והדרכת טיולים.
4. עבודה עם בעלי צרכים מיוחדים.

חלק מהגרעינים מתמקדים בתחום אחד, וחלק משלבים שני תחומים. כל הגרעינים נמצאים תחת מוסד מסוים, שאינו קשור לתנועה. כל המוסדות הינם בעלי אופי דתי. בחלק מהמקומות יהווה הגרעין את כל הצוות החינוכי-חברתי, ובחלק מהמקומות ישתלבו יחד עם אנשי צוות נוספים. תפקיד הש"שינים משתנה מגרעין לגרעין, על פי המקום ועל פי אוכלוסיית היעד.

אנחנו מתייחסים לשנת שירות כמעין מכינה, לפגוש משהו שונה ממה שפגשתי. לשים את עצמי מול משהו לא מוכר, לגבש את הזהות שלי מול משהו חדש, מתעמת, חושב, גדל... אני רוצה שיהיו להם כמה שיותר משימות, שיהיה להם קשה. אני מתייחסת לזה כמכינה לחיים, מכינה לצבא. אנחנו מדברים על השנת שירות כתוכנית שמגדלת אותי כאדם עם נפש של תורם, אני מוציאה את עצמי מהמרכז. אני כאן כדי לבנות את עצמי כאדם שיכול לתרום לחברה. להבין איזה בחירה אני אבחר, איך אני אתרום, איך אני

יכול לתת מעצמי, איזה כישורים יש לי, לבנות אנשים שחיים תודעה של שליחות, תודעת שליחות בכל מקום שתמצא את עצמך. (טל קורן, רכזת מסלול שנת שירות, בני עקיבא, 2020).

מסלולי שנת השירות, הקומונות והמשימות

מסלול גרעינים עירוניים

הש"שינים משתלבים כקבוצה וכיחידים באוכלוסייה המקומית ופועלים בבתי ספר, ארגוני חינוך בלתי-פורמלי, מועדוניות ומרכזי קליטה במטרה להצמיח מנהיגות מקומית. בגרעינים אלו ניתן לשלב לימוד במדרשה או בשיבה.

גרעין "מעייץ" בית שמש – הש"שינים עובדים בשני בתי ספר של רשת ברנקו וייס. אחה"צ משתלבים במועדוניות של נוער בסיכון, ילדי רווחה, עלייה, פרויקטים של כל הקומונה ביחד. בנוסף, לכל אחד מהש"שינים חונכויות אישיות. בנים ובנות. גרעין עין הנציב – הש"שינים עובדים בחקלאות ובחינוך. מדריכים בחוות ערן בעמק המעיינות, חווה חקלאית-חינוכית. בשעות אחה"צ עובדים במספר מסגרות: בתי ילדים בקיבוץ, ב"בית אחיה" מוסד לנערים אוטיסטים. מרכז עינב – קשישים, חוות סוסים, בית ספר דרוור – אוטיסטים, מרכז קליטה בבית אלפא. אחת מחברות הקומונה מרכזת את סניף התנועה במקום. בנים ובנות.

כפרי נוער ומוסדות חינוכיים לילדים ולנוער

הש"שינים פועלים בתפקידים חינוכיים וחברתיים, במסגרת החינוך הבלתי-פורמלי של כפר הנוער. מתפקדיהם – הדרכת קבוצות, ליווי חינוכי, חוגי העשרה ואירועים.

ימין אורד, כרמל – כפר נוער עולה. הש"שינים עובדים בעבודה חקלאית בכוקר: נגריה, גידולי שדה, גינות ירק, דיר. 50% עבודה חקלאית ומהצהריים עד הלילה בעבודה חברתית-חינוכית. בנים ובנות.

נווה עמיאל, שדה יעקב – כפר נוער של נערים בסיכון. מדריכים קבוצה אורגנית לכל אורך השנה, וכן עובדים בתפקידי חניכה צמודה. משולבים עם הצוות החינוכי-טיפולי. בקומונה זאת רק בנים והם נחשבים ל"סיירת" של שנות השירות.

כפר הנוער יפתח, צפון ים המלח – בבקרים עבודה בבתי הספר ואחר הצהריים מפעילים פעילות בלתי-פורמלית. הש"שינים מדריכים בזוגות את כיתות י"א-י"ב. בנים ובנות.

בית נועם, קריית אונו – מוסד לאנשים עם מוגבלויות קשות, מבוגרים. הש"שינים מתנדבים בעבודה סיעודית, במשמרות. בנוסף, משולבים בפעילות תנועתית ונותנים מענה למדריכים בסניפים במחוז דן כהדרכה ובייעוץ טלפוני. בנים ובנות, מתגוררים בדירה בקריית אונו, לא בתוך המוסד.

אחוזת שרה, בני ברק – פנימייה לילדי רווחה בגיל 6-18. הש"שינים חיים עם הילדים, לפי משפחתונים, ומתפקדים ממש כהוריהם. בנוסף, יש סניף של בני עקיבא בתוך הפנימייה, המופעל על ידי קומונרית. הם מדריכים ופועלים בתפקידים שונים בסניף. בנים ובנות.

מקווה ישראל, חולון – בית ספר ופנימייה חקלאית. הש"שינים הם הצוות החינוכי של הפנימייה. כבוקר עובדים בחקלאות ומהצהריים עד הלילה בפעילות חינוכית. בנים ובנות.

שלווה ירושלים – מוסד יומי לילדים עם צרכים מיוחדים, מגיל גן עד בוגרים. הש"שינים עובדים בעבודה חינוכית מהצהריים ועד הערב. בנוסף, אחת לשבוע, הילדים ישנים במוסד. הש"שינים ישנים גם הם שם, בתורנות. בקומונה יש רק בנים.

הרועה העברי, מישור אדומים – חווה חקלאית לבנים בסיכון. נערים מגיעים לשם לטיפול ממוקד של מספר שבועות עד חודשים. התהליך החינוכי במקום סובב סביב חוויה של "חזרה לעצמי". הש"שינים עובדים בחקלאות חינוכית, פרויקט הילה, ליווי בתחום הלימודי. בנוסף, ישנים עם החניכים באוהלים. הפעילות היא 24/7, ונחשבת לקשה ביחס לגרעינים האחרים. בקומונה רק בנים.

עלה נגב, אופקים – כפר שיקומי לאנשים עם צרכים מיוחדים. הש"שינים משתלבים במסגרות ובמחלקות השונות, בבתי הספר, בחוגים, במחלקות השיקומיות, בעזרה בדיוור ובעבודה.

מסלול הדרכת טיולים

הש"שינים פועלים כמדריכי טיולים בחברה להגנת הטבע. במהלך השנה עוברים הכשרה מקיפה שבסיומה מקבלים תעודת מדריך טיולים "תו תקן". בנוסף חברי הגרעין שותפים לפרויקטים בתחום ידיעת הארץ. הקומונה נמצאת בבית ספר שדה כפר עציון ומורכבת מבנים ובנות. הקומונה נחשבת כ"עילית" של התנועה, המתגייסים לאחר מכן ליחידות מובחרות.

גרעין חו"ל, בני עקיבא עולמי – הסוכנות

גרעין של ש"שינים בפלורידה, ארצות הברית. עובדים בבית ספר ובסניף של בני עקיבא.

חשיפה לשנת שירות, תהליך המיון וההכשרה

בניגוד לתנועות אחרות בהן שנת השירות ידועה וחשופה לחניכים במהלך שנות התחנכותם בתנועה, בבני עקיבא המצב שונה. הדבר נובע הן מהיות המסלול חדש יחסית, הן מהחשיבות והיוקרה של מסלול הקומונריות ומסלולים אחרים, והן מהעובדה ששנת השירות מתבצעת במוסדות שהם מחוץ לפעילות התנועתית.

המידע על מסלול שנת השירות עובר לשכבת י"א וי"ב דרך הקומונריות. חשיפה ראשונית מתבצעת בקיץ בין י"א לי"ב. גיוס מתנדבים לשנת השירות בתנועה מתבצע גם מחוץ לה, בכנסים של מועצות, עיריות, בתי ספר וחוגי בית. בשנים האחרונות מתבצעת עבודת שיווק וגיוס גם באמצעות חדרי מורים, כאשר שנת השירות מוצעת כאלטרנטיבה להמשך תהליך חינוכי לכאלה שהשיבה לא מתאימה להם או שיש להם קושי בהמשך לימודים. שנת השירות מוצגת כשנה אקטיבית, של עשייה ופעילות שאינה לימודית.

תהליך המיון מתחיל באוקטובר בהגשת טופס באתר. לאחר מכן, בחודש נובמבר, מתבצע יום מיונים, הכולל דינמיקה קבוצתית וריאיון. בנוסף, מתקיים "שוק חשיפה" של מקומות ההתנדבות. לאחר יום המיון מתבצע שיבוץ למסגרות.

בהמשך, עוברים המועמדים יום מיון במוסד החינוכי אליו שובצו. רק לאחר מכן מתקבלים ומשובצים באופן סופי.

לאחר השיבוצים, בסביבות החודשים מאי-יוני, מתקיים מפגש הכשרה של המוסד החינוכי. בחודשים יולי-אוגוסט מתקיים סמינר הכנה של התנועה, בן ארבעה ימים. סמינר זה עוסק בתפיסת התפקיד, התפיסה של התנועה, עבודה עצמית שלי מול השליחות, חיים בקומונה, פיתוח אישי, מפגש עם דמויות שחוללו שינוי בחברה הישראלית, מפגש עם ש"שינים בוגרים וגיבוש הקומונה. במסגרת הסמינר חותמים הש"שינים על "קוד אתי" לשנת השירות.

בתחילת השנה ובמהלך השנה מתבצעים ימי הכשרה של המוסד החינוכי בו נמצא הגרעין.

ההדרכה מטעם התנועה מתבצעת במסגרת ימי הכשרה, אחת לחודש. ימי ההכשרה הם לכל מתנדבי ש"ש, מכל הגרעינים. ימי ההכשרה עוסקים בתחומים המעסיקים את התנועה והחברה: זהות יהודית, תורנית, עולם רוחני, הכנה לקראת גיוס ושירות, היכרות עם מסלולים בצבא, היכרות עם תחומים חדשים, אירוח בין גרעינים, גישות חינוכיות ועוד. בנוסף, מתקיימים שלושה סמינרים דו-יומיים במהלך השנה.

לכל קומונה יש רכז מלווה המהווה את הקשר בין הקומונה, המוסד החינוכי והתנועה. הרכז נפגש עם חברי הקומונה אחת לשבוע, לפעילות או לשיחות אישיות. הפעילות בחלקה נכתבת על ידי התנועה ובחלקה על ידי הרכז.

מתנדבי שנת שירות בתנועה מספרים:

חיפשתי כל מיני מסגרות, וצרכים מיוחדים מאוד משך אותי, התאהבתי במקום, באנשים, בחניכים. המפגש עם האוכלוסייה הזאת נתן לי פרספקטיבה מדהימה על העולם, אין לי ספק שזה יעזור לי הלאה בחיים;

חשוב היה לי לעשות משהו לחברה, משהו שאני אשפיע בו, אני חושב שדרך זה שאנשים יוצאים לשטח, הם יכולים להתחבר לקשר לארץ, לאהבה אליה. כשאתה בשטח, עם אנשים, אתה יכול לגעת בהם, להגשים את החלום, להתרומם מעל היום יום, לטייל דרך הרגליים;

למדתי להיפתח לאנשים קצת שונים, כל אחד בא מהעולם שלו ומהרקע שלו, לא יכולתי את זה בלי הש"ש, אני עכשיו יותר בוגר וקצת יותר מכיר אנשים... גיליתי על עצמי כוחות שלא ידעתי שיש בי, בגרות, התמדה, אחריות, פיתוח קשרים עם אנשים, אני מקווה שזה ילווה אותי בכל תחום אחר בחיים שלי... הבנתי כמה חזק הכוח של הקבוצה וכמה רחוק אפשר להגיע עם מספיק רצון. (ש"שינים, בתוך: סרטוני תדמית שנת שירות בבני עקיבא).

שנת שירות במחנות העולים – "שיא תהליך ההתחנכות"

תפיסת ההגשמה ושנת השירות בתנועה תנועת הנוער המחנות העולים היא תנועה חלוצית-ציונית-סוציאליסטית, שקמה בשנת 1926. התנועה שואפת ליצירת חברה יהודית שוויונית בארץ ישראל, תוך שלום עם שכניה. התנועה מחנכת את חניכיה לשבעה עקרונות יסוד: שוויון, שותפות גורל, אהבת הארץ, שלום, שיתוף, חירות ועבודה. התנועה פועלת לאור ערכי הדמוקרטיה, החלוציות, הומניזם, סוציאליזם וציונות. אחד מהעקרונות המנחים של התנועה הוא היותה "תנועה של חניכים". המשמעות היא שהוויית החניכים הפועלים בה היא ריבונית ויוצרת. חברות הנוער במחנות (מוקדי הפעילות, סניפים) מהוות קרקע ללמידה פורה ולהגשמת הערכים אותם בוחרים החניכים לשים במרכז חייהם. קיימים כמה מוסדות חניכים המהווים את ליבה של התנועה, משפיעים על הלך הרוח במחנות ויוצרים פלטפורמה למנהיגות אזרחית וארצית. בין מוסדות אלה: ועידה (מתכנסת אחת לארבע שנים), מרכז תנועה (הגוף המיישם של החלטות הוועידה), מזכירות מרכז (קשר בין המחנות), צוות מפעלים, צוות עיתון התנועה ועוד.

על פי תפיסת ההגשמה של התנועה, שנות ההגשמה מוגדרות מסיום התיכון ויציאה לשנת השירות ועד סיום המסלול הצבאי, במסגרת הנח"ל. לתפיסת התנועה כולם יכולים לצאת להגשמה, ללא תהליך ממיין. שנת שירות נתפסת כשנת ההתחנכות האחרונה בתנועת הנוער ובהרכבה מובנים גם שנת השיא של תהליך זה. שנה זו היא הגשמת הערכים של התנועה, כאשר הש"שינים חיים לפי הערכים שעל פיהם התחנכו במחנות.

הדימוי של חבר ש"ש הוא של מישהו שרוצה להמשיך להיות בתנועה או להגשים את הערכים. התפיסה היא ששנת שירות

היא קשה ו"דורשנית" והיא הדרך אל החיים הבוגרים. זה ברור שזה היעד, וזה ממש קו ישיר ודרך ברורה להמשך בתנועה. (הדס ייטב־בירן, רכז הגשמה, תנועת המחנות העולים, 2020).

שנת השירות בתנועה נקראת "גרעיני מחנכים", ומראש היא מוגדרת כחלק ממסלול הנח"ל. גרעיני המחנכים צמחו בשנות ה-90 במאה העשרים, לאור שינוי יעדי ההגשמה בתנועה, ובהשראה מ"חוות ההכשרה" בתנועת הנוער העובד והלומד ובתנועת השומר הצעיר. השינוי התבטא במעבר מגרעינים שהולכים לקיבוצים לגרעינים שהולכים למקומות מגוונים בחברה הישראלית, ובונים יחד אורח חיים שיתופי, וכן במעבר בין עבודה חקלאית לעבודה חינוכית (אבן, 2020).

היום, מוגדרת שנת השירות כ"תהליך אישי פנימי של שינוי, כמו גם תהליך של שינוי והשפעה על הסביבה והקהילה בתוכה פועלים, ועל החברה הישראלית כולה". (פרסום באתר תנועת המחנות העולים).

בשונה ממרבית התנועות האחרות, ההצטרפות לשנת השירות מותנית בהצטרפות למסלול הנח"ל. בתפיסת התנועה, מסיים י"ב שלא הצטרף לגרעיני המחנכים ולמסלול הנח"ל עוזב את התנועה.

הפרק הראשון של גרעין הנח"ל נקרא ש"ש. הם מבינים שזה מחובר אבל מבחינתם הנח"ל קשור לצבא ושנת השירות קשורה לתנועה, הם עושים ממש הפרדה בעניין הזה. (הדס ייטב בירן, שם).

כבר בקיץ בין י"א לי"ב מחולקים חברי השכבה לגרעינים, מהם מורכבות הקומונות. הגרעין הוא הקבוצה איתה ילכו לאורך כל מסלול ההגשמה, והקומונה היא הקבוצה של המשימה, אשר בשנת השירות יגורו בבית אחד.

נכון לשנת 2020 הורכבו שני גרעינים, מהם יצאו ארבע קומונות.

מסלולי שנת השירות, המשימות והקומונות

גרעיני מחנכים

מסלול זה מיועד לבוגרי התנועה ותחילתו כבר מכיתה י"ב. מצטרפים לגרעינים כבר בתחילת י"ב, ולוקחים חלק בגיבוש הגרעין. המשימה המרכזית בשנת שירות זו היא משימה תנועתית: הדרכה במחנות של התנועה. הש"שינים לא פועלים כרכזים אלא כמדריכים של שכבה בוגרת (ט'-י"ב), בחלק מהמחנות הם מדריכים גם את השכבה הצעירה.

בנוסף, פועלים הש"שינים בשעות הבוקר במסגרות חינוכיות, בעיקר בבתי ספר. המשימות בבוקר מוגדרות כמשימות אשר משרתות את העשייה התנועתית במחנות, ועם אוכלוסיית הילדים והנוער שהם חלק מהמחנות, או עתידים להיות.

המשימה של גרעיני המחנכים מוגדרת כ"מעשה בתוך החברה הישראלית", בדגש על עבודה עם נוער, ויצירת שינוי חברתי אל מול אתגרי החברה.

היום יותר מבעבר ניתן לומר כי מרבית הנוער בישראל הוא נוער בסיכון, הסיכון שבאדישות החמורה לכול, הסיכון שבמאבק היומיומי כל אחד רק לעצמו, הסיכון שבאלימות הגוברת שהפכה לכלי תקשורת נורמטיבי, ויותר מכול – הסיכון בחברה שלא מאמינה שניתן לראות לכל זה סוף. אנחנו רוצים לקרוא תיגר על החברה הזו ומזמינים בני נוער לסביבה אלטרנטיבית, סביבה בה הביקורת החברתית שזורה בחיפוש אחר תמונת עתיד אחרת. (אתר תנועת המחנות העולים).

אחד העקרונות החשובים בשנת השירות הוא שימת הדגש על חיי הקבוצה, חיי השיתוף והחיים החברתיים. הקבוצות נבנות

ומתגבשות כבר במהלך כיתה י"ב וממשיכות יחד בשנת השירות ובשירות הצבאי בנח"ל כגרעין. לאורך השנים מקבלת הקבוצה הדרכה וליווי צמודים, על ידי מדריך הגרעין ומדריכים נוספים. לגרעיני המחנכים יכולים להצטרף גם ש"שינים שאינם בוגרי התנועה, אלה מהווים מיעוט ביחס למספר הש"שינים מהתנועה. את משמעותה של הקבוצה תיאר ש"שינים בתנועה:

גרעין זה קבוצה של אנשים, גדולה ותומכת, בה אפשר להגיד מה שאתה חושב. אנשים שמבינים אותך, שאתה עובר איתם את אותו התהליך, תמיד השיחות מאוד טובות על יחסים. אנחנו חיים בשיתוף כלכלי ומדברים אחד עם השני על הבעיות שלנו, יש אוזן קשבת של מי שיקשיב לנו ויתמוך בנו, תחושה כיפית שאתה הולך לפגוש את החברים שאתה גר איתם. שאני מרגישה שאני לא עושה את זה לבד, שיש לי עוד קבוצה שעושה את זה איתי. זה אנשים שאני הכי סומכת עליהם בעולם. (סרטון 'תכלס גרעין', אתר תנועת המחנות העולים).

הקומונות בגרעיני המחנכים:

קומונה במבשרת ציון – מדריכים בפריסה רחבה של מחנות: ירושלים, קיבוצים במועצה אזורית מטה יהודה, ראשון לציון ותל אביב.

קומונה בהרצליה – מדריכים ברעננה, הרצליה ופתח תקווה. קומונה בעכו – מדריכים בקיבוצים של מועצה אזורית זכרון.

גרעין זמר

גרעין זמר מיועד לש"שינים שאינם מתחנכי ובוגרי התנועה. ההגדרה של שנת השירות בגרעין זמר היא הדרכה של נוער בעיירות פיתוח, והצטרפות לתנועה.

שנת השירות בגרעין זמר היא שנה של מגורים ליד קיבוץ עירוני של בוגרי התנועה. הרעיון של קיבוץ עירוני הוא חיי שיתוף

ומעורבות בקהילה, ליצירת שינוי חברתי דרך פרויקטים חינוכיים בעיר. הש"שינים בגרעין מצטרפים ושותפים במשימות החינוכיות של חברי הקיבוץ העירוני בעיר.

הקומונה נמצאת בנוף הגליל, ובה 12 חברים. הש"שינים פועלים במחנות בקריית ביאליק, במגדל העמק ובנוף הגליל. מחנות אלה מוגדרים כ"בתי חינוך", ומיועדים לנוער מאוכלוסייה במעמד סוציו-אקונומי נמוך או אוכלוסייה בהדרה. בתי החינוך עובדים במודל דומה למחנות, אך מתפקדים גם בצורה פתוחה יותר, במודל של "מועדון נוער".

בשונה מגרעין המחנכים, אשר פעילותו מתמקדת בפעילות תנועתית, בגרעין זמר הש"שינים מבצעים משימות מגוונות, בין אלה פעילות חינוכית כמועדוניות לילדים, פעילות בבית חם לנערה, מפגשים בין בני נוער יהודים וערכים ועוד.

החבר'ה שיוצאים לשנת שירות מחפשים ריגושים, הגדרות, דימויים, משהו גדול שיספק אותם. הם הולכים לנח"ל אחרי הש"ש. והם חותמים על זה כבר בי"ב. בשנים הראשונות הם היו חותמים דח"ש ואז במהלך הש"ש חותמים לנח"ל. היום הם מחויבים לחתום כבר בי"ב. הם בעצם בוחרים להצטרף לתנועה. היום הקומונה של גרעין זמר בנוף הגליל, והקומונה של גרעין המחנכים בעכו, מאוחדים לגרעין אחד. זה הישג חינוכי שאנחנו גאים בו כי הם מתאחדים עם גרעין תנועתי אחר והם מרגישים חלק מהשכבה. (הדס ייטב-בירן, שם).

גרעין אדום

גרעין אדום הינו מסלול תנועתי חדש, אשר נפתח בתנועה בשנת הפעילות 2020-2021 (תשפ"א). הגרעין מיועד לאנשים שלא גדלו או התחנכו בתנועה, ורוצים להצטרף לפעילות החינוכית. הגרעין

נמצא בחבל אילות שבערבה, ומשלב עבודה חינוכית לצד עבודה חקלאית.

הגרעין עתיד לפעול במתכונת דומה לגרעין זמר, בשילוב בין פעילות תנועתית לפעילות חינוכית במסגרות שונות בערבה ובאילת. בנוסף, עובדים הש"שינים בעבודה חקלאית בקיבוצים ובמושבים בערבה. הגרעין מלווה ומודרך על ידי מדריך גרעין וכן על ידי חברים מהקיבוץ העירוני באילת.

מכיוון שמדובר במסלול חדש, אופי המשימות והאיזון בין העבודה החקלאית לחינוכית ובין פעילות תנועתית לפעילות חינוכית במסגרות אחרות נמצאים בכחינה ובבדיקה. להצהרת התנועה, המטרה היא לשמור ולחזק את הרוח והעשייה התנועתית, לצד הצעה של שנת שירות מגוונת ואטרקטיבית.

אנחנו צריכים להרגיש את השטח ולהבין מה מתאים. לא רוצים להיות פופוליסטים, רוצים לשמור על הרוח שלנו ושל התנועה שלנו. המטרה של הש"ש היא כשנה מכוננת שבונה את התנועה והתנועה משתקפת ממנה, וזה משהו שאנחנו רוצים לשמור עליו. (הדס ייטב־בירן, שם).

חשיפה לשנת שירות, תהליך המיון וההכשרה
 החשיפה לשנת שירות, בדומה לתנועות אחרות, קיימת בצורה אינהרנטית בתוך פעילות התנועה, מכיוון שמחנות רבים מנוהלים ומודרכים על ידי קומונרים בשנת שירות. רעיון שנת השירות וההגשמה בתנועה הוא חלק מהמסלול הידוע, המוכר והברור לכל החניכים.

השיח הרשמי על הגשמה ועל גרעיני המחנכים מתחיל בכיתה י"א, אחרי המסע לפולין המתקיים באמצע השנה. בפסח מתקיים סמינר שכבתי העוסק בהגשמה ומזמין את חברי השכבה להיכנס

לתהליך. בקיץ בין כיתה י"א לי"ב מתבצעת חלוקה לגרעינים, איתם הם יהיו גם במהלך י"ב וגם במהלך שנת השירות והנח"ל. למעשה, ההחלטה להצטרף לגרעין ולהגשמה מתבצעת כבר בסוף כיתה י"א, זאת בשונה מהתנועות האחרות, בהן ההחלטה מתבצעת לרוב במהלך כיתה י"ב.

בסוף כיתה י"א מצטרף לשכבה צוות הדרכה, המורכב מרכזי קומונות ורכזי גרעין. אחד מהם מרכז את שנת י"ב ואחד ממשיך איתם לאורך כל מסלול ההגשמה.

במהלך כיתה י"ב מתקיימים סמינרים העוסקים בחיי גרעין, בתפקיד התנועתי, בנושאים חברתיים וערכיים וכן במשימות בשנת השירות. בחצי השני של השנה מצטרפים לסמינרים חברים מחוץ לתנועה, שבחרו להצטרף למסלולים הגרעיניים התנועתיים (זמר ואדום). התנועה לא מקיימת תהליכי מיון לשנת השירות, מתוך אמונה שכל אחד יכול להתקבל.

אם אנחנו מזהים קושי אנחנו ננסה להתמודד איתו, ויש לפעמים שלא מקבלים. אבל אין מיונים, כל אחד יכול להתקבל. אנחנו רוצים להעצים אותם. אנחנו מקבלים הרבה חבר'ה שלא התקבלו במקומות אחרים ואז מגיעים אלינו. אנחנו עושים מאמץ גדול לא למיין מתוך אידיאולוגיה. אנחנו בגישה של "מי שמתחייב אלינו, אנחנו מתחייבים אליו". (הדס ייטב־בירן, שם).

בחלק הראשון של השנה מתבצעת הכשרה אינטנסיבית למשימות, בלוח זמנים קבוע וברור. הסיבה להכשרה זו היא כמענה לקושי של הש"שינים בתחילת השנה להתארגן, להבין את המשימה ולקחת אחריות מלאה על המשימה.

במהלך שנת השירות יש שני עמודי תווך של ליווי והכשרה. האחד, "יום גרעין" – מתבצע בכל יום ראשון, בקומונה. מהבוקר ועד הלילה. חלק מהיום מוקדש להיבטים חברתיים של הגרעין

וחלק סדנאי־מקצועי. מדריך הגרעין מעביר את התכנים ולעיתים גם חברים מהגרעין. השני, "יום מרחב" – מתבצע בכל יום רביעי. יום המוקדש לליווי המשימתי, על ידי רכזי הדרכה וגורמים נוספים במרחב. ביום זה הש"שינים מחולקים על פי המשימות שלהם, ועובדים עם רכזי מחנות נוספים. בנוסף לימים הקבועים מתקיימים אירועים שנתיים לכלל הש"שינים: טיולים שכבתיים, טיולי קומונה, סמינרים.

מטרת הליווי וההדרכה היא למידה, והמקום לשלב בין למידה לעשייה. במהלך ימי ההכשרה לומדים הש"שינים על נושאים מגוונים, בהם: כלכלה, ציונות, פילוסופיה, יהדות, פוליטיקה, מנהיגות, מחאה חברתית, חיי קבוצה, תרבות ומגדר ועוד.

הם לומדים הרבה, יש הרבה תכנים להעביר להם. כאן אנחנו פוגשים אותם בכל השבוע שלהם, ויש לנו מה להגיד להם וללמד אותם. אנחנו שומרים על המתח בין חינוך למשימה. התנועה בהגדרתה היא פועלת, אנחנו רוצים להיות בעשייה. יש לנו מה ללמד אותם אבל צריך לשמור על איזון, לא רוצים להיות מכינה, רוצים שהם יהיו בשטח.

היום יום של שנת השירות צריך לשקף את סדר היום של תנועת הנוער, את מה שהם צריכים להיות בחברה הישראלית. צריך לדעת לזהות מציאות, להבין את התהליכים שמובילים למציאות הזאת וליזום פעילות בהתאם. זה בא גם להגיד להם שככה הם צריכים להיות בהמשך. זו שנה מכווננת לעתיד שלהם, כגרעין, כאנשים. (הדס ייטב־בירן, שם).

בסיום שנת השירות ממשיכים חברי הגרעין למסלול הנח"ל ולאחריו לקיבוצי הכשרה, חיים בהם ועובדים בתפקידים שונים בתנועת הנוער או במשימות חינוכיות אחרות.

ש"שינים בגרעין מחנכים מספרים על החוויה:

אתה באמת יכול להביא את הנושאים שחשובים לך ומעניינים אותך ואנשים ידברו על זה. להבין שאני הופך להיות דמות משמעותית בשביל החניכים, להכיר בן אדם באופן אישי יותר, החלומות שלו והשאיפות שלו. כל דבר שהם אומרים אני מקשיב ונותן להם עצות. הם מרגישים מספיק בנוח לדבר איתי ולשתף אותי בצרות שלהם, להיות הדמות הזאת. אני מרגיש שכל מה שאני עושה כאן זה משמעותי. (סרטון 'תכלס גרעין', שם).

שנת שירות בשומר הצעיר – "שנת הכשרה"

תפיסת ההגשמה ושנת השירות בתנועה

תנועת השומר הצעיר, שהוקמה באירופה בשנת 1913, היא תנועה ציונית-סוציאליסטית. התנועה דוגלת בערכים של ציונות, סוציאליזם, אחוות עמים, שוויון ופמיניזם. המשמעות של להיות "שומר" או "שומרת" היא זהות שלמה, דמות אדם הבוחר בחירות ערכיות, על פי ערכי אמת וצדק.

כבר מראשיתה של התנועה הוגדרה ההגשמה כאחד מעקרונות השיטה החינוכית, לצד עקרונות הכוליות, המרד, הצופיות, הקבוצה, הקן והקשר בין מדריך לחניך (שיטת החינוך של השומר הצעיר, אתר תנועת השומר הצעיר).

עקרון ההגשמה הוא צו תנועתי, המחייב את החניכים לקיים את ערכיה. ההגשמה לא נובעת ממחויבות למדריך או מרצון להצטיין, כי אם מתחושת אחריות פנימית, תחושת שליחות אישית המפעמת בחניך. שיאה של ההגשמה מתבטא בדרישה לקיום אורח חיים שומרי גם בבגרות.

תנועת הנוער השומר הצעיר הייתה הראשונה שהתוותה את המושג "הכשרה", כביטוי לעיצוב דמותם האישית והחינוכית של המגשימים. ההכשרה מתחילה בשנות החניכות במסגרת הקן, וממשיכה ב"חוות הכשרה", המהווה תקופת זמן, שלב בו הבוגרים מכינים את עצמם לקראת חיים חלוציים. חוות ההכשרה ההיסטוריות הכינו את החלוצים לעלייה ולהתיישבות בארץ, במסגרת קבוצות. מסלול שנת השירות היום, המתקיים במתכונת של "חוות הכשרה", הוא המשך המסורת והרעיון של חוות ההכשרה ההיסטוריות.

מסלולי שנת השירות בשומר הצעיר שואבים השראה מחוות ההכשרה בגולה שהתקיימו לפני 100 שנים. באותן חוות הכשרה החליטו נערים ונערות אמיצים/ות לעשות שינוי דרמטי,

להכשיר את עצמם להיות מנהיגים ומנהיגות של עם ולעלות לארץ ישראל בשביל להקים את מדינת ישראל. גם היום יש לנו משימה דרמטית – חינוך לשוויון, לציונות ולקבוצה. כי אין לנו ארץ אחרת. (שנת שירות, פורסם באתר תנועת השומר הצעיר).

בשנת 2001 הגדירה הוועידה העשירית של התנועה את עצמה מחדש כ"תנועת חיים", ואת ההגשמה כדרך חיים, מעשה מתמשך לאורך החיים ובא לידי ביטוי בתצורות שונות, בשלבים שונים בחיים (שלב הנעורים, חוות ההכשרה, צבא וחיים בוגרים). לשם כך החליטה התנועה לקיים מסגרות שיאפשרו לבוגריה להגשים את הערכים שספגו במהלך שנות חניכותם, ולחדש את מסלולי ההגשמה (אבן, 2020).

אנחנו מדברים הרבה לאחרונה על כך שאנשים אומרים "הגשמה" והם מדברים לציווי עתיד. ואנחנו מדברים על מה זה הגשמה עכשיו, מה זה הגשמה בכל שלב בחיים, מה זה הגשמה שאני בקן, מה זה הגשמה שאני חי בקבוצה. (שמואל ורון, רכז חוות הכשרה, תנועת השומר הצעיר, 2020).

כל מסלולי ההגשמה בתנועה, בין אם בקיבוץ, בעיר או בקהילה אחרת, מתחילים ומתקיימים במסגרת חוות הכשרה. חלק מהמשתתפים בוחרים במהלך שנת השירות להמשיך למסלול הנח"ל ולאחר מכן לתנועת הבוגרים. חוות ההכשרה נתפסת על ידי התנועה כמקום להגשמה אישית, קבוצתית ופלטפורמה ליצירת שינוי חברתי ושוויון חברתי, באמצעות פעילות תנועתית (שנת השירות, אתר תנועת השומר הצעיר).

התנועה הגדירה ערכים מרכזיים לחוות ההכשרה:

1. שיתוף ועצמאות – חברי ש"ש יתנסו בחיי שיתוף ובמשימה משותפת. הגרעין ילווה על ידי מדריך, ויושם דגש על עיצוב התרבות הגרעינית, ניהול משק בית, ניהול תקציב, קבלת

- החלטות משותפות, תרבות והווי קבוצתי וחיזוק קשרים וחברויות.
2. שינוי חברתי – הגדרת המשימה המרכזית כחינוך הדור הבא, על ידי הובלת קינים והובלת פעילות תנועתית ארצית. במסגרת זו מתקיימים ימי הכשרה העוסקים בחינוך, עצמאות, חשיבה יצירתית והובלה.
3. המשכיות – עידוד בחירה במסלול הנח"ל כשירות צבאי, במסגרת גרעין. במסגרת הגרעין ימשיכו כקבוצה, המלווה ומודרכת על ידי התנועה.

מסלולי שנת השירות, הקומונות והמשימות בתנועה שלושה מסלולי שנת שירות:

מסלול חוות הכשרה, קבוצות המשך – מהות המסלול היא ריכוז קינים, פעילות תנועתית ויצירת חברת נעורים עצמאית ושוויונית במוקדי הפעילות. הפעילות של הש"שינים מוקדשת רובה ככולה לפעילות תנועתית. כל קומונר מרכז קן, ולעיתים שני קינים. כיום מחזיקים הש"שינים כשני שלישי מקיני התנועה. בבקרים, עובדים הש"שינים בבתי הספר של החניכים, ומשתלבים במשימות חברתיות או בליווי פרטני. בנוסף הם משתלבים בחינוך החברתי ובהווי התרבות של הקיבוץ בו הם חיים.

אנחנו ממש מנסים שהמשימות יהיו קשורות לחניכי התנועה ולא להתפזר. גם בבתי הספר אנחנו מנסים לצמצם לדברים שהם רלוונטיים לחניכים שלנו. (שמואל ורון, שם).

נוסף לפעילויות במוקדי הפעילות, וכחלק מתהליך בנושא מנהיגות שהובילה התנועה, הוחלט על הקמת צוותי פעולה רוחביים של הש"שינים, אשר פועלים בנושאים שהתנועה הגדירה כחשובים. הצוותים מורכבים מש"שינים מקומונות שונות, העובדים יחד על

נושא ומשימה. בין אלה: צוות פוליטי, צוות פיתוח תכנים, צוות קיום משותף, צוות מפגש עם החטיבה הערבית, צוות מנהיגות שכבה, צוות מנהיגות חניכים ארצית. הצוותים נפגשים אחת לחודש וחצי, מחלקים משימות ועושים אותן באזורים בהם הם פועלים. בשנת הפעילות 2021 עתיד לקום צוות הגשמה, לחיבור כיתות י"א-י"ב לרעיון ולמסלולי ההגשמה.

המסלול מיועד לבוגרי התנועה ולבוגרי מסלול "נחשונים". נחשונים הינו ארגון נוער שהקימה תנועת הבוגרים של השומר הצעיר, לסניפים קוראים "בתי נוער" או "בתי נחשונים". לארגון הייתה שנת שירות עצמאית והוא תפקד כגוף משלח. שנת השירות עמדה בסימן שאלה, בגלל מיעוט משתתפים, והוחלט שהתנועה תהיה הגוף המשלח שלהם. בוגרי נחשונים משתלבים בקבוצות ההמשך בחוות ההכשרה, אשר מתגבשות כבר במהלך י"ב.

כיום קיימות בתנועה תשע קומונות של קבוצות המשך, שבע של בוגרי התנועה ושתיים של בוגרי נחשונים. הקומונות מפעילות שישה אזורים, ונמצאות ב: קיבוץ שמיר, עכו, קריית אתא, חדרה, ראשון לציון, ירושלים, קריית גת, באר שבע, קיבוץ שריד. ככל קומונה 10-15 קומונרים.

מסלול קבוצות חוץ-תנועתיות – קומונות המיועדות לש"שינים שלא התחנכו בתנועה. קומונות מקומיות, הפועלות בקיני התנועה או בבתי נחשונים, ועוסקות בנושא מוגדר. למשל: צדק חברתי, קיום משותף. השנה פועלות שתי קומונות, אחת בחיפה ואחת בירושלים.

מסלול ש"ש בקהילה – מסלול המיועד למצטרפים חדשים שלא התחנכו בתנועה. נמצאים במרחב הכפרי ועוסקים בחקלאות ובחינוך. הש"שינים מגויסים לשנת שירות דרך התנועה הקיבוצית.

המיון, ההכשרה והליווי לאורך השנה מתבצעים על ידי המוסדות בהם נמצאים, ולא על ידי התנועה.
 נכון לשנת 2020 פעלו בארבע קבוצות: חוות אדמה, אופק ונעמן (מטה אשר), מוסד שקמה.

חשיפה לשנת שירות, תהליך המיון וההכשרה
 רעיון חוות ההכשרה ושנת השירות חשוף וידוע לחניכים בכל שנות פעילותם בתנועה, מכיוון שרכזי הקינים הם קומונרים. השיח המרכזי על הגשמה ויציאה לשנת שירות מתקיים במהלך כיתה י"ב, במסגרת קבוצות ההמשך. במהלך שנת י"ב עוברים המדריכים שבעה סמינרים לאורך השנה, אחת לחודש וחצי. בתחילת השנה כשכבה ובמהלך השנה בחלוקה לקבוצות שעתידות להיות קבוצות הגרעינים לשנת השירות. ההדרכה היא שכבתית, וכולם לוקחים בה חלק.

מה שיפה זה שאתה יכול לבוא לסמינרים, לבדוק ולנסות, לראות אם זה מתאים לך, ויש סמינרים משמעותיים של קבוצות ההמשך שבאמת מראים לך את הדרך, לכל אחד יש מקום שם שהוא יכול להיות בו. (קומונרית בשנת שירות, קבוצת מיקוד בנות, 2020).

בחודש פברואר מוגדר תאריך כ"יום הבוחר.ת" בו מתקיימת חתימה על דחיית שירות והחלטה אם להצטרף לשנת השירות. מדריך שבוחר לא להצטרף אינו משתתף בקבוצות ההמשך, ממשיך עם התפקיד הקיני שלו, ומסיים את פעילותו בתנועה.
 בעבר, אחוז היציאה לשנת השירות היה גבוה מאוד. הרוב המוחלט מבין חברי שכבת י"ב היו לוקחים חלק בקבוצות ההמשך ושנת השירות. בשנים האחרונות, בהתאם לתהליכים שקורים בתנועות אחרות, יש ירידה בחתימה לשנת שירות בתנועה. מסיימי י"ב בוחרים להתגייס, להתנדב למכינות או למסלולי שנת שירות אחרים מחוץ לתנועה.

מצטרפים חדשים לשנת השירות עוברים תהליך של מיון על ידי התנועה. תהליך הכניסה לשנת השירות כולל ארבעה כנסים לאורך השנה, סמינרים בני יומיים בנושאי אידיאולוגיה של התנועה, החיים בקבוצה. הסמינרים הם גם הכשרה וגם מיון. לא מתבצע מרכז הערכה מסודר.

בפברואר, במקביל ל"יום הבוחר.ת", מתקיימות ועדות פדגוגיות, שם מתקבלת החלטה על מי נכנס ומי לא. בפסח מצרפים את המועמדים לקייטנות של התנועה, ושם הם עושים התנסות בהדרכה. לאחר מכן משבצים אותם לקומונות.

לכל גרעין יש שני מדריכים מלווים ורכז משימה. מדריכי הגרעין נפגשים לפגישות ליווי אחד על אחד עם הש"שינים, ובנוסף מתקיים יום הכשרה על חיי קבוצה וחצי יום הכשרה משימתית, על תכנים של התנועה ועל ריכוז הקינים.

מדריכי הגרעינים מעידים כי בשנים האחרונות נוצרה תלות גבוהה של הש"שינים בהם כמדריכים, וחוסר עצמאות. הדבר נוצר בין היתר בשל נוכחות מוגברת של בוגרים (מעל גיל 21) בפעילות התנועתית הקינית ובהדרכת שכבות י"א-י"ב, דבר המייתר ומחליש את הש"שינים כרכזים, כמובילים וכמקבלי ההחלטות.

המטרה שלנו היא לפתח מחנך ומחנכת שיש להם סט כלים והם יכולים להשתמש בהם במציאות משתנה. ללמד אותם איך לנתח סוגיות מורכבות, איך להסתכל רחב, איך לפתח אג'נדה חינוכית וכו'.

זה גרם לנו לחשוב על מודלים אחרים על ההכשרה, יותר למידה עצמאית, יותר אחריות על הלמידה, מה התפקיד של הקומונר, מה האחריות שלהם, ואיך מתמודדים עם זה שמבחינת היחס הציבורי ואיך שמתייחסים אליהם בקהילה, התפקיד שלהם כבר לא נתפס משהו, ואת זה אנחנו רוצים לשנות. (שמואל ורון, שם).

קומונרים בחוות ההכשרה בתנועה מספרים על החוויה בשנת השירות:

שנת השירות היא משהו להתבסס עליו, איזה דעה שאתה יכול לכוון אליה, מקום שאתה יכול ללכת אליו, אתה יודע שיש לך איזה מטרה;

יש בזה משהו כל כך חזק שתנועה גדולה פשוט מתעסקת בנושא אחד, שפשוט הרגשתי שיש לי מקום בתנועה הזאת. אני חושבת שחוות ההכשרה זה המעשה שלכם, זה המעשה שצריך לעשות בחברה הישראלית היום. אין עוד מקום שבו משפיעים, פשוט משפיעים ישירות על החברה הישראלית. בשנת שירות אנחנו הולכים לילדים שהם חלק מכל קצוות החברה הישראלית, ובאים לחנך אותם, באים להראות להם פרספקטיבות אחרות, באים לגרום להם להתאהב בתנועה כמו שאנחנו התאהבנו בתנועה;

להיות חלק מתנועה זה להיות חלק ממה שהיא באמת גדול, לעשות את העבודה שלי במקום מסוים אבל לדעת שהאפקט שלי הוא יותר גדול ושאני לא לבד בזה. (סרטון 'שנת שירות – השנה שלי להתחבר').

שנת שירות במכבי הצעיר – "המכבי הצעיר ללא הגשמה כגוף ללא נשמה"

תפיסת ההגשמה ושנת השירות בתנועה

תנועת ה"מכבי הצעיר" הוקמה בשנת 1929 כתנועת נוער של תנועת הספורט ה"מכבי". התנועה הינה תנועה חינוכית חלוצית, אפוליטית, הנשענת על ערכי הציונות, היהדות והספורט. התנועה מכוונת ומחנכת את חבריה לחלוציות ולשירות אזרחי וחברתי בכל שטחי החיים, לפי "צווי שעה", בדרך של יוזמה אישית יוצרת. כחלק ממהות התנועה, היא מכירה בכך שחבריה יכולים להיות בעלי דעות שונות ומגוונות, ללא ייחוד מפלגתי או שיוך פוליטי. כחלק מכך, רואה התנועה את עצמה כנושאת את רעיון איחוד העם והאומה ללא הבדלי השקפה ורעיון, למען ביצור, ביסוס וחיזוק המדינה. התנועה מבוססת על עקרונות חינוכיים לפיהם הנוער הוא היסוד הדינמי של העם, ומטרת החינוך בתנועת הנוער היא יצירת דור אחראי, יוזם ופועל. החינוך בתנועה נועד לעצב דמות אדם שלם בגופו וברוחו, איש מוסר, המוכשר לקבל את גורל העם ועתידו. בוגרי התנועה יחיו לפי העיקרון של "נפש בריאה בגוף בריא".

דרך הביצוע המרכזית של ערכי התנועה הינה בהגשמה אישית של הבוגרים. הדבר מתבטא באחד מעקרונות התנועה "המכבי הצעיר ללא הגשמה כגוף בלי נשמה". תפיסת ההגשמה בתנועה היא שההגשמה האישית הינה דרך חיים. ההצטרפות למסלול הגשמה תנועתי מוגדר, כמו שנת השירות או הנח"ל, היא התנסות במסגרת קבוצה, בדרך להגשמה אישית. מסגרות ההגשמה השונות אינן עומדות בפני עצמן ככיוון או כדרך חיים, אלא מהוות מסגרת בה כל פרט יקבל את החלטותיו האישיות. הגשמה אישית משמעותה להיות אזרח פעיל בחברה, הפועל לאור ערכי התנועה. (מבוסס על ריאיון עם בוגרי התנועה, מתוך: אבן, נ. שיחות על הגשמה בתנועות הנוער 2019-2020).

מסלול שנת השירות הינו אחד מהמסלולים המוצעים לבוגרי התנועה, לצד מסלול הנח"ל. בעבר, חתמו חברי השכבה הבוגרת במהלך כיתה י"ב על אחד המסלולים. בשנים האחרונות כל מי שבוחר לצאת למסלול הגשמה במסגרת התנועה מתחיל במסלול שנת השירות, ובמהלכה בוחר אם להמשיך למסלול הנח"ל. שנת השירות מיועדת למתחנכים בתנועה, ולא לאנשים מבחוץ. בשנים האחרונות משתתפת התנועה בימי חשיפה של שנות שירות בבתי הספר בהם נמצאים חניכיה. המטרה היא לא גיוס משתתפים נוספים, אלא חיזוק ההרגשה של החניכים שהמסלול חשוב ובעל נוכחות, גם אל מול המסלולים האחרים.

בשנים האחרונות מעידים מתחנכי התנועה כי הם מרגישים מיצוי במשימות וחלקם פונים לשנות שירות מחוץ לתנועה. כחלק מחזון מחלקת הגשמה נעשית עבודה על חיזוק תדמית שנת השירות, כדי למצב את התנועה כמקום הראשון לבחור בו להגשמה. במסגרת זו נקבעו משימות משמעותיות יותר לש"שינים, וחוזק הקשר למסלול הנח"ל. מטרה נוספת של המחלקה היא הגדלת מספר הקומנונות, כדי להגדיל את מספר הסניפים בתנועה. מחלקת הגשמה של התנועה פועלת גם לחיזוק הקשר בין מכבי צעיר לתנועת מכבי עולמי, על ידי שליחת מתנדבי שנת שירות לסניפי התנועה בחו"ל.

מסלול שנת השירות, הקומונות והמשימות

שנת השירות בתנועה משלבת בין פעילות תנועתית לפעילות קהילתית, כאשר המשימה המרכזית היא משימה תנועתית ובראשה הקמת סניפים ושימור הפעילות בסניפים קיימים, זאת בתפקידי ריכוז סניפים, ריכוז הדרכה והדרכה. כעשרה רכזים מתוך 25 סניפי התנועה הם ש"שינים.

כל הקומונות פועלות במתכונות של פעילות בוקר בבתי הספר, בעיקר באלו שמהם מגיעים חניכי הסניפים. חלק פועלים בבתי ספר של נוער בסיכון או בכיתות חינוך מיוחד. בשעות אחה"צ פועלים

בסניפים (יומיים בשבוע) ובמשימות קהילתית אחרות (הוסטלים, מועדוני נוער, בית חם ועוד).

בשנים האחרונות יש דרישה מהרשויות לייצר "מועדון נוער" בתוך הסניף, בימים שלא מתקיימת פעילות תנועתית. המטרה היא שהפעילות תהיה עם אופי אחר, פעילות פתוחה, חוגים וכו', לא פעילות תנועתית. חברי הקומונות לא מגלים מוטיבציה רבה לפעילות מסוג זה, מכיוון שמחפשים משימות משמעותיות ומעניינות יותר.

הגענו לנקודה שהמאזן בין הפעילות הקהילתית לתנועתית לא היה נכון. הפעילות הקהילתית תפסה יותר מקום. מי שיוצא לש"ש צריך לעשות ש"ש במכבי צעיר קודם כל, ואח"כ המשימה הקהילתית. שנת השירות זו היום הדרך המיטבית של התנועה להקים סניפים חדשים. השאיפה היא שהש"ש יפעלו עד שלא יצטרכו אותם, שלא יצטרכו אותם יותר, שהסניף יהיה יציב כדי לשכור רכז שכיר, שהבוגרים יהיו אוטונומיים כדי להדריך. בעבר היינו גם בפנימייה והחלטנו להפסיק את המסלול הזה, כי זה לא היה חיבור מספיק חזק לתנועה. (קינן בירנבאום, מנהל מחלקת הגשמה מכבי צעיר, 2020).

משימה ייחודית לשנת שירות בתנועת מכבי צעיר היא יציאה למשלחות בחוץ לארץ, כחלק מהקשר עם תנועת מכבי עולמי. המשלחות יוצאות במסגרת "מרוץ הלפיד" שמתקיים בחג החנוכה, כנסי מדריכים, מחנות קיץ בסניפים בחו"ל ואירועים נוספים. בשנים האחרונות אף הגיעו מתנדבים מהתנועה המקבילה של מכבי צעיר בעולם, "BBYO". הם שולבו בתוך אחת הקומונות. בשנת 2021 עתידים להגיע מתנדבים ממכבי קנדה לשנת שירות בישראל.

קומונת שנת שירות כוללת 8-12 חברים, החיים יחד בעיר. נכון לשנת 2020 פעלו בתנועה 60 ש"שינים בשש קומונות. בשנת הפעילות 2021 תיפתח קומונה נוספת, כאשר השאיפה של התנועה היא להגדיל את מספר הקומונות.

התנועה בוחרת מקומות להקמת קומונות על פי צרכיה, כמו סניפים אשר דורשים חיזוק או מקומות בהם רוצים להקים סניפים חדשים. שיקולים נוספים הם תמיכת העירייה מבחינה כלכלית ומבחינת מצאי המשימות הקהילתיות, ובחירה ברשויות אשר מאפשרות עצמאות וחופש לפעילות תנועתית והבנה שהמשימה התנועתית היא חלק עיקרי ממשימות הש"ש.

הקומונות הפועלות בתנועה:

באר שבע – קומונה הפועלת כבר מספר שנים. הש"ש מפעילים שני סניפים של התנועה בעיר, שניים מהש"ש מרכזים את הסניפים. קריית גת – קומונה שהייתה בעבר כפרק משימה. בעיר סניף של התנועה, הפועל בתוך מתנ"ס.

יבנה – קומונה חדשה (שנה ראשונה). הש"ש פתחו סניף חדש בעיר, ואחד מחברי הקומונה מרכז אותו.

חולון – קומונה חדשה (שנה ראשונה). הש"ש פתחו סניף חדש, לאחר שבעבר הרחוק היה בעיר סניף גדול וחדל לפעול. הקומונה קמה כתוצאה מרצון של העיר חולון להרחיב את הקומונות בעיר ואת תנועות הנוער.

רמת גן – קומונה הפועלת מספר שנים. מתפעלת סניף ותיק שעבר לפעול בתוך מתנ"ס.

נתניה – קומונה ותיקה, מפעילים שני סניפים: נתניה ופולג.

חשיפה לשנת שירות, תהליך המיון וההכשרה החשיפה לנושא שנת השירות וההגשמה בתנועה היא חלק מהחינוך התנועתי, והחניכים נחשפים במהלך הפעילות השוטפת ובקורס ההדרכה במעבר בין שכבת החניכים לשכבת הבוגרים. בנוסף,

החניכים פוגשים את הש"שינים לאורך שנות הפעילות שלהם בתנועה. במהלך כיתה י"א, במסגרת הדרכת השכבה, מתקיימות פעולות בנושא הגשמה. במהלך שנה זו מתקיים בחודש אפריל "סמינר שביעיות", במסגרתו יש חשיפה למסלול שנת השירות ושימת דגש על גיבוש השכבה.

בקורס המדריכים שמתקיים בקיץ עוברים פעולות על ידי מחלקת הגשמה, כחשיפה נוספת למסלול שנת השירות.

בתחילת נובמבר מתקיים בכיתה י"ב "סמינר חתימה". החתימה היא הבעת נכונות להצטרף לשנת שירות. זו תחילת התהליך ליציאה לשנת שירות (בשונה מתנועות אחרות, בהן סמינר החתימה הוא סוף התהליך).

בינואר מתקיים יום מיונים והעדפות. במסגרת יום זה מתקיימים ריאיון אישי והדרכה של המועמדים. יום המיונים התבסס בשנים האחרונות, זאת מתוך הבנה שהדבר נדרש מבחינת תודעתית אצל הבוגרים כחלק מהתהליך ומול האפשרויות האחרות לשנת שירות, מחוץ לתנועה.

אנחנו עושים מיונים למרות שאני לא מאמין בזה, אבל הבנתי שתודעתית אנחנו צריכים את זה בשביל מחויבות וכדי לא להיות אופציה אחרונה בתוך העולם התחרותי של הש"ש... הצלחנו לעשות השנה תהליך ממין, גם גדלנו וגם לא קיבלנו את כולם. בעקבות הביקוש, החלטנו לפתוח עוד קבוצה למרות שעוד לא מצאנו מקום. (קינן בירנבאום, שם).

במרץ מתקיים סמינר הקמת קומונות. בחודש יוני מתקיים סמינר בעיר ההתנדבות, חפיפה עם הקומונה היוצאת והתמקדות בעיר, באוכלוסייה ובמשימות. במהלך חודש אוגוסט מתקיים "סמינר עלייה". חמישה ימים במרכז סמינרים ומשם הם עולים לקומונות, שם ממשיך הסמינר לעוד כמה ימים.

במהלך השנה מודרכות הקומונות על ידי מדריכים, פעם בשבוע. אחת לחודש מתקיים "פורום מגשימים", מפגש של כולם באוריינטציה של העשרה וגיבוש. במהלך שנת השירות מתקיימים שניים או שלושה סמינרים מרוכזים לכל הקומונות.

על חוויית התפקיד סיפרו בוגרי שנת שירות בתנועה:

להיות רכז סניף בשנת שירות זה לא דבר קל, זה להבין שאתה אחראי ומחליט על איך תיראה בשנת שירות של החברים הכי טובים שלך, זה להבין שאתה לא יכול להשאיר את הדברים של הסניף בצד ולצאת לחופש;

להיות רכז זה להבין מה המשמעות האמיתית של תנועת נוער ואיך הנוער באמת משפיע על הקהילה;

להיות רכז זה להבין שסניף הוא מרכז שכונתי שמספק מקום מפלט ומקום אוהב לילדים שאין להם מקום כזה ולא רק מקום לפעילות חינוכית;

להיות רכז זה להתחבט עם עצמך האם לכעוס על ילד או שהוא מתנהג ככה כי קשה לו בבית;

להיות רכז זה להיות מודע למשפחות עם מצב לא קל ותדבר על זה עם ההורים ולנסות תמיד לעזור;

להיות רכז זה להבין שהחניך הכי בעייתי הוא גם זה שהכי תתגעגע אליו כי התעסקת בו כל כך הרבה;

להיות רכז זה לדבר עם אנשי מקצוע וגורמים בכל מיני גופים כאדם בוגר ולדרוש שגם יתייחסו אלייך ככה;

להיות רכז זה לחזור הביתה בסופ"ש ולדבר עם ההורים על פוליטיקות בגופים שאתה עובד איתם ולהזדהות עם מה שהם אומרים כל החיים על העירייה;

להיות רכז זה להבין שאתה צריך להקים סניף כמה שיותר גדול אבל להסתפק בעשרה ילדים שהצלחת לשנות השנה;

להיות רכז זה להבין שאתה הצעיר והתמים שהולך לפי

הספר בעוד הרבה מסביב מושחת ולא פייר ובכל זאת להיות האופטימי שמאמין שאפשר לדבר אליהם הגיון ולסדר דברים לפי דרך הישר;

להיות רכז זה להבין שלא תשנה את כל העיר והקהילה בשנה אבל היית חלק מתהליך שימשיך עוד שנים אחרייך. (קטעים מפי בוגרי שנת שירות, מסמך פנים-תנועתית).

שנת שירות באיחוד החקלאי – "מודל למנהיגות ותרומה לחברה"

חזון שנת השירות וחיבור לערכי התנועה
תנועת הנוער של האיחוד החקלאי, שהחלה את פעילותה בשנת 1978, היא תנועה ציונית התיישבותית אשר צמחה מהתנועה המיישבת של האיחוד החקלאי, אחד מזרמי ההתיישבות הוותיקים בישראל. התנועה פועלת במרחב ההתיישבותי הכפרי ושמה דגש על טיפוח הקהילות ביישובים ומתן מענה לצרכיהן הייחודיים.

ערכיה המובילים של התנועה הם שוויון ערך האדם, אחריות ומעורבות, ציונות, חיי משפחה חברה וקהילה סולידריים. התנועה רואה בחינוך בכלל, ובחינוך הבלתי-פורמלי בפרט, מגוון לצמיחה ולשינוי המציאות, וכלי לעיצוב האדם. פעילות תנועת הנוער שמה דגש על בני ובנות הנוער כמחוללי שינוי בתנועה ובחברה הישראלית, תוך חינוך ועידוד לאקטיביזם בחיי הקהילה והיישוב.

במסמך עקרונות התנועה ובמסמך דמות הבוגר נכתבו בין היתר העקרונות הבאים: האחד, "תנועת הנוער תחנך להגשמה במסגרת חברתית התיישבותית", והשני, "בוגר תנועת הנוער יפעל ליצירת מסגרות קבוצתיות לומדות ומשימתיות לאורך כל צעדי חייו". לאור עקרונות אלה, מחנכת התנועה את בוגריה להגשמה, אשר מטרתה תרומה לחברה הישראלית, עשייה חינוכית ואורח חיים המבטא את עקרונות התנועה.

העיסוק במושג ההגשמה בתנועה והבחירה בנושא ההגשמה כנושא מוביל בשנת 2008, הובילו להחלטה שהחינוך וההתנדבות הם ליבת ההגשמה והדרך המרכזית ליישומה היא בדרך המשך תנועתית, אם במסגרת גרעין שנת שירות ובגרעין נח"ל ואם כבוגרים שינהלו את חייהם ברוח התנועתית. (אבן, 2020).

שנת השירות בתנועה, הנקראת "גרעין אחים", היא מסלול ההגשמה הראשון שמוסד במסגרת התנועה (1989), ומאז מהווה המסלול המרכזי והמוביל. לתפיסת התנועה, מסלול שנת השירות הוא הדרך התנועתית להגשמה.

לשנת השירות בגרעין אחים הוגדרו המטרות הבאות:

1. שנת השירות של גרעין אחים היא כמה להגשמת ערכי תנועת הנוער.
2. שנת השירות תשמש מסגרת חינוכית ומודל למנהיגות נוער.
3. חברי שנת השירות יפתחו התנסות חברתית ומשימתית בהלימה לערכי תנועת הנוער.
4. שנת השירות תגלם מנהיגות נוער אקטיבית, הפועל בכל שדרות התנועה.
5. חברי שנת השירות יפעלו כמחנכים, מתוך הבנה שזוהי הדרך לעיצוב ולשינוי של המציאות והחברה.

גרעין אחים מהווים את שכבת המנהיגות וההובלה של התנועה, והם הכוח המניע שלה בעשייה בסניפים, בקהילות, במפעלים ובעשייה התנועתית הרחבה. התנועה מאמינה כי הש"שינים של גרעין אחים מהווים דוגמה אישית למתחנכים בתנועה, למימוש ערכי התנועה, וכן מחזקים את הקשר בין החניכים והקהילה לתנועה. טל מדר, מזכ"לית התנועה בשנים 2008-2012, תיארה את משמעות הגרעינרים:

עם השנים הבנו בהנהגת התנועה את משמעות פריסת הגרעינרים על פני כל הסניפים, כל זאת תוך בירור מחדש בנוגע לתפקיד הגרעינר בסניף. הבנו שגרעינר הוא בונוס שצובע אחרת את הפעילות – גם בזכות התפיסה שלנו, גם בגלל שהוא 'חופשי ומשוחרר' ופנוי לפעול במרחבים שונים בתוך הסניף, וגם בגלל החיבור לפעילות השוטפת של התנועה. (לוי, 2017, עמ' 84).

בשנים האחרונות נוספו למסלול זה מסלול גרעיני נח"ל, המהווים מסלול המשך לשנת השירות, ומסלול "גרעין שבילים" (התנדבות בכפר נוער ובקומונה עירונית).

מסלולי שנת השירות, הקומונות והמשימות

גרעין אחים

פעילות הש"שינים במסגרת גרעין אחים מתבצעת בשלושה מעגלים, ועוד מעגל חיצוני:

המעגל הסניפי – חלק מהש"שינים הם רכזי הסניפים, וחלקם בתפקיד "גרעינרים": רכזים, מדריכים, מרכזי תחומים. אופי התפקידים משתנה בהתאם לצרכי הסניפים.

המעגל התנועתי – הש"שינים מובילים את כלל מפעלי תנועת הנוער, טיולים, מחנות, השתלמויות והכשרות השכבה הבוגרת. לקראת כל מפעל מחלק הגרעין את התפקידים בין הש"שינים, כך שבכל מפעל יבצע הש"ש תפקיד אחר (מפקד מפעל, מנהלן, מנהלי מחנונים, מדריך, תוכן, לוגיסטיקה ועוד). הש"שינים מובילים גם את הדרכת השכבה הבוגרת, הדרכה בקורסי ההדרכה התנועתיים ותפקידים נוספים.

המעגל הקהילתי – עשייה בקהילה. הש"שינים מיועדים להיות דמויות מפתח ביישובים בהם הם פועלים. במסגרת זו הם מובילים את האירועים הקהילתיים בשיתוף עם הנהגות היישובים, מדריכים בקהילה, מפעילים אירועי תוכן לכלל הקהילה (לא רק ילדים ונוער), חונכויות לילדים, הפעלת מועדונים בקהילה, אירוח בקומונה ועוד. בתחילת השנה מגדירים הש"שינים יחד עם צוותי היישובים את צרכי היישוב ואת תוכנית העבודה.

מבחינת תיעדוף המשימות, אנחנו מכוונים קודם כול לתנועה, אבל מבחינתנו זה אחד, הקהילה והתנועה זה מאוד ביחד, בגלל

שאנחנו פועלים ביישובים, אבל אם צריך לעשות סדר עדיפויות, זה קודם כל התנועה...

המשימות התנועתיות זה שולח אותם מהר מאוד להתמודדויות של גדולים. גרעינר בן 18 שמוביל פתאום מפעל, זו אחריות מאוד גדולה. בשנייה זה לעשות סוויץ' מאוד מהיר וזה מעורר מורכבות. האחריות שהם מקבלים הולכת וגדלה. הם עושים במפעל קיץ דברים שהם לא יעשו בתחילת השנה. (עפרי סיזל, רכזת גרעין אחים ומלוות קומונות, 2020).

המעגל החברתי (חוץ-תנועתי) – התנדבות במסגרות חינוכיות-טיפוליות. אחת לשבוע מתנדכים הש"שינים במסגרות שונות, בהן מסגרות לנוער בסיכון, ילדים עם צרכים מיוחדים, עולים חדשים ועוד.

אחד הדגשים בגרעין אחים הוא ההשתייכות לקבוצה והחיים בחיי שיתוף. הקומונה מהווה קבוצת שותפות חברתית משימתית וכלכלית.

אחת ההתנסויות הכי משמעותיות שהיו לי בשנת השירות, והיא למעשה הכי טריוויאלית, זה לגור יחד, בשותפות. זוהי חוויה מאוד יומית, ולמעשה גם התמודדות המכילה בתוכה אתגרים, הזדמנויות, משברים והצלחות. אלו דברים שלומדים כל יום מחדש, בניסיון לשיפור עצמי וקבוצתי כקומונה. (תאיר שמיר, חברת גרעין אחים 22, בתוך: לוי, 2017, עמ' 106).

נכון לשנת 2020 פועלות 12 קומונות ברחבי הארץ, בהן כ-70 ש"שינים. הקומונות נמצאות בתוך היישובים, כאשר הש"שינים פועלים במספר יישובים באזור. מיקום הקומונות: כיכר סדום, קלחים, גילת, מועצה אזורית מרחבים (2 קומונות), כפר הריף, כפר האורנים, מתן, תלמי אלעזר, צורית, יעד, יסוד המעלה.

גרעין שבילים

מטרת הקומונות היא יצירת פעילות תנועתית במקומות שאינם חלק מההתיישבות הכפרית, במסגרת הרצון להשפיע על כלל החברה הישראלית. הקומונות נמצאות בכפר הנוער "קדמה" (צומת מסמיה), וקומונה עירונית במגדל העמק.

בגרעין שבילים אנו צועדים למרחבי עשייה ואתגרים חינוכיים חדשים, כאשר המטרה המרכזית היא עשייה חינוכית חברתית בחברה הישראלית. הקומונה ב'קדמה' הולכת להיות קומונה ייחודית שמחצית מחבריה הם חניכי תנועת הנוער ומחצית מחבריה מתנדבי שנת שירות מרחבי החברה. אחת המשימות המרכזיות של חברי גרעין 'שבילים' תהיה הקמת סניף תנועתי בכפר הנוער שחניכיו יהיו חניכי הפנימייה. (נטע סיזל, רכזת מחלקת הגשמה, בתוך: לוי, 2017, עמ' 103).

חשיפה לשנת שירות, תהליך המיון וההכשרה

גרעין אחים הוא חלק מההוויה התנועתית, או להגדרת רכזת ההגשמה "חלק מה-DNA התנועתי". חניכי התנועה מתחנכים על ידי הש"שינים לאורך השנים, ומכירים את מהות הגרעין ועשייתו.

השיח על הגשמה ויציאה לשנת שירות במסגרת גרעין אחים מתבצע באופן רשמי במסגרת קורסי ההדרכה של השכבה הבוגרת. בקורס "מובילים", קורס ההדרכה בסוף כיתה י"א, עיקר השיח הוא על הגשמה במסגרת הגרעין.

במהלך כיתה י"ב מתקיימים שלושה סמינרים, העוסקים בהגשמה ובגרעין אחים. הראשון, על הגשמה כרעיון, השני, על המשימות של שנת השירות ומפגש עם גרעינרים, והשלישי, המתבצע בדצמבר, מהווה סמינר מיון. את הסמינרים מדריכים גרעינרים, צוות מדריכי י"ב. את סמינר המיון מנחים בוגרי תנועה, והש"שינים הם תצפיתנים.

לאחר קבלה למסלול מתבצעת הדרכה לכל הגרעין ובהמשך לפי שיבוצים לקומונות. לפני היציאה לשנת השירות, מתקיימים ימי הכשרות.

במהלך השנה, מוקדשים ימי ראשון לימי עבודה של כל הגרעין. המפגשים יעסקו בעיקר בעבודה על מפעלים, וכן בהיבטים חברתיים-קבוצתיים.

לכל קומונה מדריך אשר מגיע לפעילות אחת לשבוע, למפגש בן שש שעות. הליווי של המדריך מתמקד בשלושה היבטים:

- אישי – שיחות אישיות, שימור ושיפור, הערכה.
  - קבוצתי – היבטים חברתיים קבוצתיים.
  - מקצועי – משתנה בין קומונה לקומונה.
- לאורך השנה נערכים שלושה סמינרים של סופי שבוע (שישי-ראשון), בדגש על העשרה, נושאי ליבה החשובים לתנועה וגיבוש חברתי.

במהלך שנת השירות מחליטים חברי הגרעין אם להמשיך למסלול הנח"ל או להתגייס לשירות צבאי רגיל. היציאה למסלול הנח"ל היא עדיין רעיון "צעיר" ביחס לגרעין אחרים. גרעין הנח"ל הראשון של התנועה התגבש בשנת 2013.

שנת שירות בנוער הלאומי-בית"ר – "הסיירת של התנועה"

חזון שנת השירות וחיבור לערכי התנועה

תנועת הנוער הלאומי-בית"ר (שתי התנועות התאחדו בשנת 2012) היא תנועת נוער ציונית חברתית, א-פוליטית, המחנכת להזדהות עם ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית כפי שבאים לביטוי במגילת העצמאות.

התנועה פועלת לאור משנתו החברתית של ז'בוטינסקי ופועלת על פי העיקרון לפיו כל יחיד הוא מלך, רוח ההדר, חמשת המ"מים של ז'בוטינסקי (מזון, מעון, מלבוש, מורה ומרפא) וערכים כאהבת הארץ, שירות משמעותי בצה"ל, כבוד האדם וקבלת השונה, תרומה לקהילה, קליטת עלייה, דמוקרטיה, ערבות הדדית ופיתוח מנהיגות צעירה. פעילותה של התנועה מבוססת על האמונה של ז'בוטינסקי כי כוח הנוער הוא שיכול לרפא את תחלואי החברה. התנועה מצהירה על כך שהיא שואפת להכשיר את חבריה כסוכני שינוי חברתי, ומעודדת אותם לבחירה באחריות אישית וקבוצתית. (אתר תנועת הנוער הלאומי בית"ר).

מסלול שנת השירות בתנועה מתיישב עם ערכיה, עם הרצון לייצר מנהיגות צעירה ולחולל שינוי חברתי. התנועה מגדירה את מסלול שנת השירות ואת משתתפיו כ"סיירת" של התנועה, כחלק מתפיסת בני הנוער כסוכני השינוי.

פרויקט שנת השירות הינו מהחשובים ביותר עבורי. בחזונו אני רואה את מסלול שנת השירות כחלק בלתי נפרד מחייהם של כל בוגרי התנועה ועיצובם כאנשים בוגרים, ערכיים וציוניים הפועלים למען הקהילה והכלל. (קובי עזרון, מנכ"ל, בתוך: מידעון שנת השירות, 2017).

הגשמה בתנועה מתבטאת בהצטרפות ליעד הגשמה תנועתי (שנת שירות ובסיומה הצטרפות למסלול הנח"ל) וגם בהטמעת ערכי התנועה בחיים הבוגרים. מהות ההגשמה התנועתית היא בפעילות תנועתית כמדריכים בוגרים או כרכזים, כדברי יו"ר התנועה "להחזיר לתנועה את מה שקיבלו כחניכים במהלך השנים". ההחזרה לתנועה היא בשירות לקהילה, בשירות לתנועה וגם בהיותם אנשים מועילים ומתנדבים בחברה, לאור התפיסה החברתית והמוסרית של חמשת המ"מים. (אבן, 2020).

בשנים האחרונות חווה התנועה ירידה במספר המתנדבים לשנת השירות, ומגייסת צעירים שלא התחנכו במסגרתה. נכון לשנת הפעילות 2020 כ-50% מהמתנדבים במסלול היו בוגרי תנועה וכ-50% מגיוס חיצוני.

לדברי רכז ההגשמה, נדרשת חשיבה מחודשת על חזון ומהות שנת השירות כחלק מחזון התנועה ועל אופי המשימות בשנה זו כך שיהוו עניין והתפתחות לבני הנוער. כן נדרשת התאמה לצרכי הנוער מבחינת התפתחות אישית ואזרחית והתפתחות במסלול החיים.

בשנת הפעילות בה נערך מחקר זה נכתבה על ידי מנהל המחלקה, בשיתוף מינהל חברה ונוער, תוכנית אסטרטגית למחלקת הגשמה ולמסלול שנת השירות. במסגרת תוכנית זו הוגדרו המטרות הבאות: חיזוק מעמד הש"ש בתנועה, בדגש על איש חינוך ומודל לחיקוי, יצירת שנה בעלת משמעות לש"ש, גיבוש הגדרת דמות הבוגר הרצוי בתנועה.

נדרשת מאיתנו עבודת עומק כדי להיטיב את הש"ש בתנועה. יש היום תחרות מטורפת בעולם של ש"ש ואנחנו לא נותנים אלטרנטיבה מספיק חזקה. אנחנו צריכים להתאים את השפה לשפת הילדים ולתת משימות מעניינות יותר. (חן טבע, מנהל מחלקת הגשמה, הנוער הלאומי-בית"ר. 2020).

הניסיונות למיתוג שנת השירות כדבר ייחודי וכדאי לבני הנוער ניכרים גם בתוכן השיווקי ובחומרי ההסברה, כאשר הסלוגן של שנת השירות הוא "לא פראירים – שנת שירות בסיירת".

מסלולי שנת השירות, הקומונות והמשימות לתנועה שני מסלולי שנת שירות, הנקראים "נתיבי הגשמה":

מסלול חינוכי

פעילות במסגרות חינוכיות מגוונות. בבוקר: התנדבות בבתי ספר. הש"ש נותנים עזרה בתחומים חברתיים ולימודיים, הובלת פרויקטים בבתי הספר, הנחיית קבוצות חברתיות ועזרה בהובלת טקסים ואירועים חברתיים בבית הספר. אחה"צ: פעילות תנועתית, מסגרות ילדים ונוער, נוער בסיכון, נוער עם צרכים מיוחדים.

הש"ש פועלים בסניפי התנועה במשימות של הדרכה או רכזים צעירים, משימות דומות לאלו שביצעו כאשר היו מדריכים בתנועה בשכבה הבוגרת. בשונה מתנועות אחרות, הש"ש בתנועה לא מקבלים תפקידים של ריכוז סניפים.

הש"ש בוחרים לעצמם מסגרת התנדבות נוספת, מתחומים שונים בקהילה, בה הם משתלבים בבוקר או אחה"צ, באחד מימות השבוע. בנוסף, הש"ש אחראים על מפעלים ארציים כגון טיולים ומחנות וכן משולבים במשימות תנועתיות הקשורות למסלולי הגשמה, כגון הדרכה בסמינר מיון לשנת שירות. בכל הפעילויות לובשים הש"ש את מדי התנועה.

מסלול "שמש"

שילוב נוער עם צרכים מיוחדים בפעילות התנועה. במסגרת המסלול מלווים הש"ש בני נוער עם צרכים מיוחדים ומשלבים אותם בפעילות התנועתית, כן הם עוסקים בהסברה בקרב חניכי התנועה והקהילה בעיר על שילוב נוער עם צרכים מיוחדים בחברה.

עד לשנת 2019 התקיים מסלול נוסף, מסלול "חקלאי-חינוכי" – ביצוע משימות חקלאיות, בדגש על אזור הר חברון, לצד פעילויות חינוכיות (בדומה למסלולים האחרים). מסלול זה לא אושר על ידי משרד החינוך בשנת 2020, והמתנדבים שבחרו במסלול זה שובצו במסלולים האחרים.

בשנת 2020 פעלו בתנועה 20 ש"שינים בארבע קומונות: באר שבע, גן יבנה, ראשון לציון, לבנה (דרום הר חברון). ככל קומונה 4-9 ש"שינים, בנים ובנות יחד. הש"שינים נפגשים בכל יום ראשון להכשרה במרכז התנועה. בשאר ימות השבוע הם בקומונות ובמשימות ההתנדבות.

חשיפה לשנת שירות, תהליך המיון וההכשרה תהליך המיון הרשמי של התנועה מתחיל בכיתה י"א. כמו בתנועות אחרות, חניכי התנועה חשופים ומכירים את שנת השירות והש"ש מרגע הצטרפותם, מכיוון שאלה לוקחים חלק בפעילות התנועתית ומדריכים בחלק מהסניפים.

במהלך כיתה י"ב מתבצע עיקר תהליך המיון. באוקטובר מתקיים כנס חשיפה והגשת טופס מועמד, בנובמבר מתקיים יום מיונים (דינמיקה קבוצתית, חיי קבוצה, מבחן ידע כללי), בדצמבר מתקיימים ראיונות אישיים ובפברואר כנס חתימה. בין החודשים פברואר למאי מבצעים הרכבת קבוצות, מציאת מקומות ומשימות ושיבוץ.

במקביל לתהליך המיון מתבצע תהליך הכשרה לאורך השנה, המורכב משלושה ימי גרעין (היכרות עם עצמי, היכרות עם התנועה, היכרות עם צה"ל ומסלולי הגשמה). במאי מתקיים סמינר היכרות עם סניפי התנועה. בחודשים יולי-אוגוסט יערכו הכשרות לאלו שהתקבלו למסלולי שנת השירות, קורס קיץ ליוצאים לשנת שירות (כללי) וסמינר הכנה לכל קומונה בנפרד.

במהלך השנה מלוות הקומונות על ידי מלווה, המגיע לקומונה אחת לשבוע למפגש בן כמה שעות, בו יועברו פעילויות חינוכיות ומקצועיות וכן תכנים הקשורים לחיי קבוצה. בנוסף, מקיים המדריך שיחות אישיות עם הש"ש במשך השבוע.

בשנים האחרונות, מתאפיין הקשר עם מלווה הקומונה בתלות גבוהה של הש"שינים במלווה, ופנייה אליו בכל בעיה ועניין. סוגיה זו מעסיקה את התנועה בהקשרים חינוכיים של פיתוח עצמאות, אחריות, יכולת קבלת החלטות ובגרות בקרב הש"ש.

משתתפי שנת השירות תיארו את החוויות שלהם משנת ההתנדבות:

כל אחד יכול להיות בש"ש, אם הוא רוצה. זה מישהו שצריך הרבה אומץ, שמוכן לעבוד עם קבוצה, פתוח מחשבתית, שידוע שיש לו אחריות על אחרים ולא רק על עצמו;

אנשים שמתגייסים ישר אחרי התיכון מגיעים לצבא עם ה"טיפקס" על הידיים, אנשים שעשו שנת שירות מגיעים עם משהו אחר, הם לומדים על עצמם, והם מגיעים עם בגרות כלשהי לצבא... זה העלה לי את הביטחון העצמי, הערכת את עצמי יותר, הכרתי תנועה מהממת. זו שנה משמעותית שמי שמפספס אותה לא יודע על מה הוא ויתר. (סרטון שנת שירות, בתוך: אתר תנועת הנוער הלאומי בית"ר).

בוגרת ש"ש נוספת סיפרה על המסלול:

שנת השירות בנוער הלאומי בית"ר הייתה בשבילי השנה הכי חווייתית, משמעותית, מהנה, מלמדת ומאתגרת שהייתה לי אי פעם. תקופה שאני מוכנה לחזור עליה שוב ושוב. עבדתי עם נוער בסיכון בפנימייה. אני מרגישה שהתחברתי אליהם והם התחברו אלי ואני מרגישה שתרמתי להם המון, הן מהבחינה הלימודית והן מהבחינה האישית. הקשבתי, ייעצתי ועזרתי להם

בכל התחומים, כי דמות של ש"ש זה דמות עם מעמד מיוחד, לא במעמד של מורה. ואתה לא ילד, אתה בן נוער שלא רחוק מהם בגיל וקל להם להזדהות ולקבל תחושת ביטחון. אתה בעצם הדמות שחסרה להם. זה נתן לי את תחושת הסיפוק הכי מדהימה שיש. (שי ליגה, בוגרת שנת שירות, בתוך: מידעון שנת שירות, 2017).

לוחות מסכמים

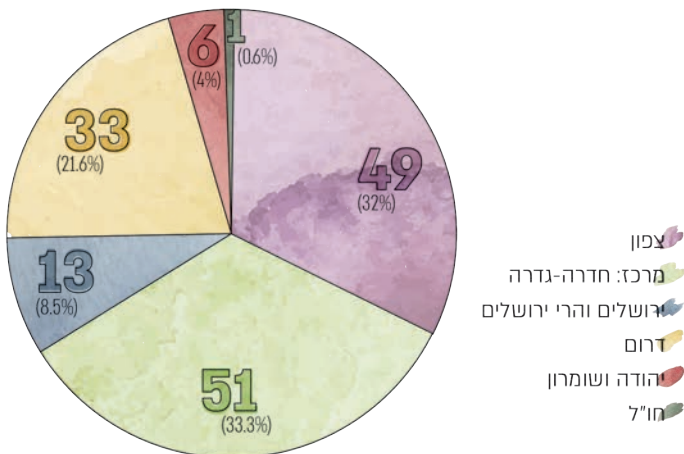
ריכוז מסלולי שנת השירות על פי תנועות

מספר ש"שינים*	מספר קומונות	שם המסלול	תנועה
261	44	גרעין רעים	הצופים
64	9	גרעין פנימיות	
28	7	גרעין צופי ים	
38	5	גרעין במדבר	
18	3	נחל חלוץ, תמורה	
14	2	גרעין יחד	
12	2	גרעין מרל"צ	
14	1	גרעין עתיד	
270	15	חוות הכשרה	
100	8	גרעין עודד	
20	2	גרעין עירוני	בני עקיבא
75	9	כפרי נוער ופנימיות	
8	1	גרעין הדרכת טיולים	
5	1	גרעין שנת שירות חו"ל	
30	3	גרעיני מחנכים	המחנות העולים
12	1	גרעין זמר	
8	1	גרעין אדום	
85	9	חוות הכשרה - קבוצות המשך	השומר הצעיר
15	2	קבוצות חוץ תנועתיות	
35	4	שנת שירות בקהילה	
60	6	שנת שירות	המכבי הצעיר
70	12	גרעין אחים	האיחוד החקלאי
20	2	שבילים	
15	3	מסלול חינוכי	הנוער הלאומי בית"ר
5	1	מסלול שמש	
1,282	153	סה"כ	

* נכון לשנת 2020, בחלק מהקומונות המספרים בקירוב.

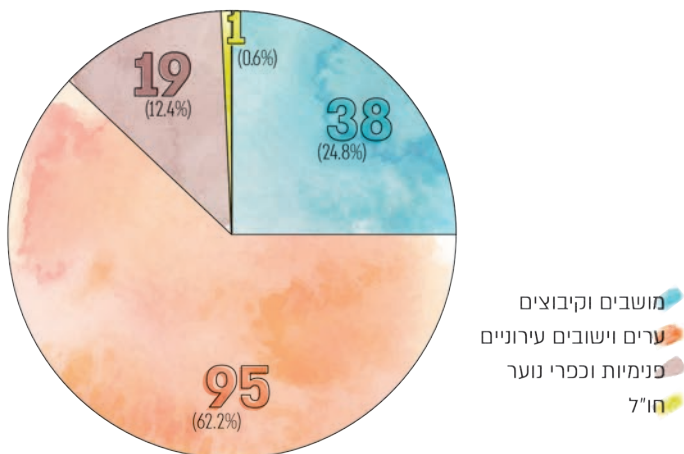
התפלגות קומונות על פי אזורים

מספר הקומונות (בסוגריים: אחוז מכלל הקומונות)

התפלגות קומונות על פי סוג התיישבות

מספר הקומונות (בסוגריים: אחוז מכלל הקומונות)

ריכוז קומונות על פי מקומות בארץ

תנועה	שם המסלול	מספר קומונות	מקומות בארץ
הצופים	גרעין רעים	44	עפולה, קריית שמונה, מעלות, נוף הגליל, קצרין, קריית-ים, חיפה (5), אור עקיבא, חריש, גבעת אולגה, נתניה, הרצליה, כפר סבא, קרני שומרון, תל אביב (3), רמת גן (2), פתח תקווה, אריאל, ראשון לציון, באר יעקב, בני עי"ש, אשדוד, גדרה, קריית מלאכי, רחובות, בית שמש, מעלה אדומים, ירושלים (3), אשקלון, שדרות, ירוחם, נתיבות, ערד, קריית גת, אופקים
	גרעין פנימיות	9	נחלת יהודה (ראשון לציון), יענה ז'בוטינסקי (באר יעקב), הדסה נעורים (בית ינאי), מבואות ים (מכמורת), גן ונוף (פתח תקווה), גילעם (קריית אתא), צופיה (ירושלים), בית הנער (עין ורד), נווה חורש (חדרה)
	גרעין צופי ים	7	בת ים, יפו, תל אביב, הרצליה, נתניה, חיפה, כנרת
	גרעין במדבר	5	באר שבע (2), יפו, לוד, רמלה
	נחל חלוק, תמורה	3	ירושלים (3)
	גרעין יחד	2	בת ים, חיפה
	גרעין מרל"צ	2	רמת גן, חוות הצופים (רמת יוחנן)
	גרעין עתיד	1	תל אביב
	הנוער העובד והלומד	חוות הכשרה	15
גרעין עודד		8	מעלה יוסף, מבואות חרמון, מטה אשק, חוף הכרמל, עמק יזרעאל, בקעת הירדן, מועצה אזורית גלבוע, עמק המעינות

ריכוז קומונות על פי מקומות בארץ | המשך...

תנועה	שם המסלול	מספר קומונות	מקומות בארץ
בני עקיבא	גרעין עירוני	2	בית שמש, עין הנציב
	כפרי נוער וכפרימיות	9	ימין אורד (כרמל), נווה עמיאל (שדה יעקב), כפר הנוער יפתח (ים המלח), בית נועם (קריית אנו), אחוזת שרה (בני ברק), מקווה ישראל (חולון), שלוה (ירושלים), הרועה העברי (מישור אדומים), עלה נגב (אופקים)
	גרעין הדרכת טיולים	1	כפר עציון
	גרעין ש"ש חו"ל	1	פלורידה
העולים המחנות	גרעיני מחנכים	3	מבשרת ציון, הרצליה, עכו
	גרעין זמר	1	נוף הגליל
	גרעין אדום	1	אילות
השומר הצעיר	חוות הכשרה - קבוצות המשך	9	קיבוץ שמי, עכו, קריית אתא, חדרה, ראשון לציון, ירושלים, קריית גת, באר שבע, קיבוץ שריד
	קבוצות חוץ תנועתיות	2	חיפה, ירושלים
	שנת שירות בקהילה	4	חוות אדמה (עין השופט), אופק, נעמן (מטה אשר), מוסד שקמה (רעננה)
המכי"ר הצעיר	שנת שירות	6	באר שבע, קריית גת, יבנה, חולון, רמת גן, נתניה
החקלאי האיחוד	גרעין אחים	12	כיכר סדום, קלחים, גילת, מועצה אזורית מרחבים (2), כפר הריף, כפר האורנים, מתן, תלמי אלעזר, צורית, יעד, יסוד המעלה
	שבילים	2	קדמה, מגדל העמק
הנוער הלאומי בית"ר	מסלול חינוכי	3	באר שבע, גן יבנה, ראשון לציון, לבנה
	מסלול שמש	1	
	סה"כ קומונות	153	

ריכוז סוגי משימות על פי גרעינים

שם המסלול										
משימות התנועה לחו"ל	הדרכת טיולים	חקלאות וקיימות	קיום משותף	מסגרות אחרות, משימות בקהילה	ילדים ונוער עם צרכים מיוחדים	פנימיות וכפרי נוער בסיכון	מסגרת ילדים ונוער אה"צ (מועדנית, חובנית, שיעורים)	בתי ספר	משימות תנועה רחביות	ריכוז והדרכה בתנועה
				+		+	+	+	+	הצופים: גרעין רעים
						+	+	+		הצופים: גרעין פנימיות
				+	+			+	+	הצופים: גרעין צופים
			+	+			+			הצופים: גרעין במדבר
				+			+	+	+	הצופים: נחל (חלוץ, תמורה)
				+	+			+		הצופים: גרעין יחד
				+			+	+		הצופים: גרעין מרל"צ
				+	+		+	+		הצופים: גרעין עתיד
									+	הנוע"ל: חוות הכשרה
		+	+	+		+			+	הנוע"ל: בני המושבים - גרעין עודד
		+		+	+		+	+		בני עקיבא: גרעין עירוני
		+			+	+				בני עקיבא: כפרי נוער וכנימיות
	+									בני עקיבא: הדרכת טיולים
	+			+					+	בני עקיבא: ש"ש חו"ל
								+	+	המחנות העולים: גרעיני מחנכים
				+			+	+	+	המחנות העולים: גרעין זמר

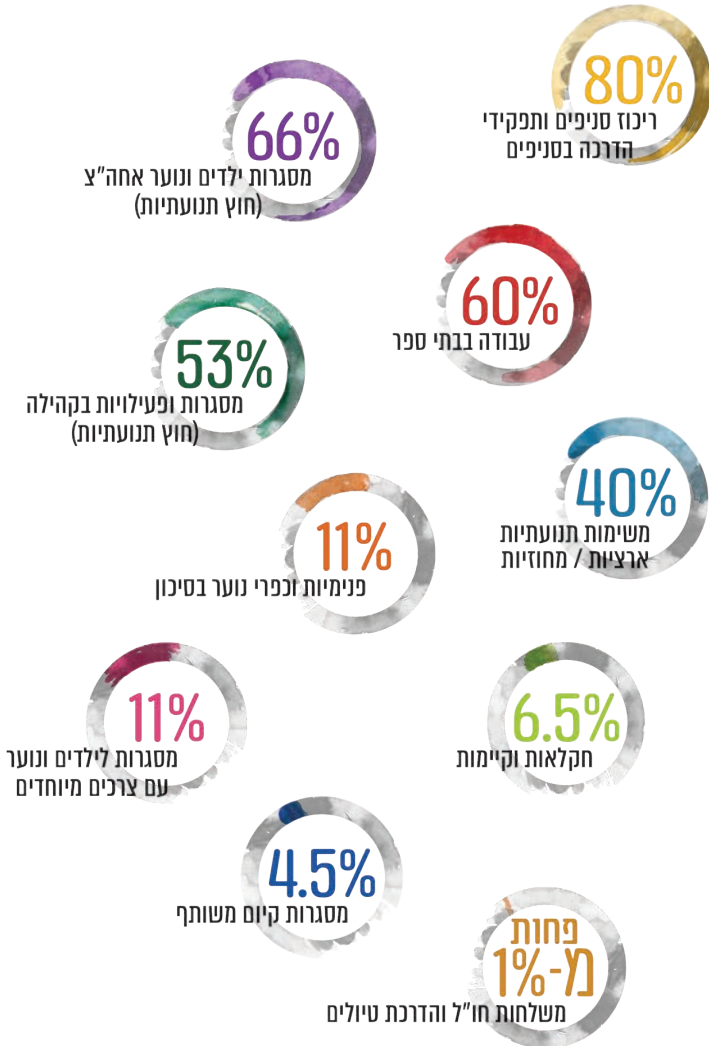

ריכוז סוגי משימות על פי גרעינים | המשך...

שם המסלול	ריכוז והדרכה בתנועה	משימות תנועה רוחניות	בתי ספר	מסגרת ילדים ונוער אחר צ"צ (מועדונים, חונכות, שיעורים)	פנימיות ונפרי נוער בסינון	צרכים מיוחדים ילדים ונוער עם	משימות בקהילה מסגרות אחרות, קיום משותף	חקלאות וקיימות	הדרכת מיילים	משלחות התנועה לסו"ל
המחנות העולים: גרעין אדום	+		+	+				+		
השומר הצעיר: חוות הכשרה - קבוצות המשך	+	+	+	+						
השומר הצעיר: קבוצות חוץ תנועתיות	+	+	+	+						
השומר הצעיר: ש"ש בקהילה	+		+	+				+		
המכבי הצעיר: שנת שירות	+	+	+	+					+	
האיחוד החקלאי: גרעין אחים	+	+		+						
האיחוד החקלאי: שבילים	+	+		+	+					
הנוער הלאומי בית"ר: מסלול חינוכי	+	+	+	+						
הנוער הלאומי בית"ר: מסלול שמש	+									

* בכל הגרעינים בהם מסומנת פעילות בריכוז והדרכה בתנועה, זוהי הפעילות המרכזית.

התפלגות סוגי המשימות במסלולי שנת השירות

* אחוז הקומונות המבצעות משימה זו מתוך כלל הקומונות (153).
* חושב על פי הממצאים שנאספו במחקר זה.

---

3. שנת שירות ומשמעותה לתנועה ולחברה – דיון

ס קירת מסלולי שנת השירות בתנועות הנוער, אשר הוצגה בפרק הקודם, מציגה תמונת מציאות עשירה ומגוונת. כ־150 קומונות שנת שירות של תנועות הנוער פזורות מדי שנה ברחבי הארץ, מקריית שמונה בצפון ועד קיבוץ אילות בערבה. כ־1,300 מתנדבים, אשר בחרו להתנדב במשימות חינוכיות במסגרת התנועה בה גדלו והתחנכו או כאלו שהצטרפו לתנועה למטרת שנת השירות.

הסקירה מלמדת כי מטרות מסלול שנת השירות משתנות מתנועה לתנועה. אף שקיים מכנה משותף אחד השזור בכולם, לכל תנועה תפיסה מעט שונה, מטרות משלה והסתכלות ייחודית על מעגלי ההשפעה של שנת השירות ועל האופן בו השנה מהווה קשר בין התנועה לחברה.

בפרק זה נבקש לדון במספר סוגיות ושאלות העולות מסקירת המסלולים. בין אלה: שנת שירות כחלק מתהליך ההתחנכות בתנועה וכשלב מעבר לחיי הגשמה, שנת השירות ככוח תנועתי, מעגלי ההשפעה של שנת השירות והקשר לחברה הישראלית, וייחודיותה של שנת השירות בתנועות הנוער.

שנת שירות כשלב בתהליך ההתחנכות בתנועה – מעבר לחיי הגשמה

בכל תנועות הנוער נתפסת שנת השירות כנקודת שיא בתהליך ההתחנכות. חניכים ומדריכים, אשר חונכו על ערכי התנועה לאורך כל שנות פעילותם, מגיעים לנקודה בה הם יכולים לבחור בחירה מכרעת – להקדיש שנה מחייהם למימוש ערכים אלה. אצל מרביתם, שנה זו היא המשך ישיר לתפקידי הדרכה והובלה שלקחו במהלך שנותיהם בשכבה הבוגרת בתנועה, ומעין "עליית מדרגה" בהגשמת הערכים, במעורבות, בעשייה חברתית ובמנהיגות.

על אף היותה של שנת השירות שלב בתהליך ההתחנכות, קיימים הברלים במיקום שלב זה בין התנועות. בחלק מהתנועות זהו השלב האחרון או לפני האחרון, שאחריו שירות צבאי וסיום השתתפות בתנועה, ובחלקן זהו שלב בדרך לחיי הגשמה במסגרת תנועות בוגרים, והמשך השתתפות פעילה בחיי התנועה.

בתנועות שבהן שנת השירות היא סיום התהליך החינוכי נמנות תנועת הצופים, תנועת בני עקיבא, תנועת הנוער הלאומי-בית"ר, תנועת המכבי הצעיר ותנועת האיחוד החקלאי.

בתנועת הצופים נתפסת שנת השירות כמסלול ההגשמה המרכזי, כחלק מתפיסת ההגשמה בחזון התנועה. התנועה מדגישה את שנת השירות, וכן את המשך במסלולים משמעותיים, כאפשרות להגיע לידי מיצוי מירבי של יכולות וכישרונות, כדי לקחת חלק פעיל ומרכזי בעיצוב דמותה של החברה בישראל. בנוסף, שנת השירות היא אפשרות להתפתחות ברמה האישית בתחומים של עצמאות, אחריות, התחשבות באחרים, חיי קבוצה. שנת השירות היא חלק ממסע הגשמה אישי לחיים ערכיים ברוח התנועה. המשימות בשנת השירות הן שילוב – חברתיות-קהילתיות עם משימות תנועיות.

בתנועת בני עקיבא צמחה שנת השירות לאור צורך של בוגרות שביקשו להתגייס לשירות צבאי ולא למסלול שירות לאומי, אשר ביקשו גם הן להצטרף לשנת התנדבות. מסלול שנת השירות מתקיים לצד מסלול הקומונריות, בנות שירות לאומי, אשר מהוות את הכוח התנועתי ואת מסלול ההגשמה המרכזי. לתפיסת התנועה, שנת שירות היא שנת הכנה לשירות הצבאי דרך עשייה חברתית. התנועה משווקת את שנת השירות כמעין מכינה קדם-צבאית, אשר בשונה ממכינות אחרות לא פועלת דרך למידה בבית המדרש, כי אם דרך עשייה ממשית. המשימות בשנת השירות הן משימות חברתיות מגוונות ולא תנועתיים.

בתנועת הנוער הלאומי-בית"ר מסלול שנת השירות מוגדר כ"סיירת" של התנועה, והוא מסלול ההגשמה התנועתי שאחריו בוחרים הש"שינים אם להמשיך למסלול נח"ל או להצטרף לשירות רגיל. מהות ההגשמה במסגרת שנת השירות היא פעילות תנועתי, כרכזים או כמדריכים בוגרים במוקדי הפעילות של התנועה. לדברי נציגי התנועה, זהו השלב "להחזיר לתנועה את מה שקיבלו כחניכים במהלך השנים", בשירות לקהילה וגם בהיותם אנשים מועילים בחברה. (אבן, 2021).

בתנועת המכבי הצעיר מסלול שנת השירות הוא מסלול ההגשמה התנועתי, שאחריו בוחרים הש"שינים אם להמשיך לשירות במסגרת הנח"ל. שנת השירות היא שלב ההתחנכות הסופי לפני השירות הצבאי, בדרך להגשמה אישית של חיים כאזרחים פעילים בחברה, לאור ערכי התנועה. המשימה המרכזית בשנת השירות היא תנועתי, בנוסף שולבו משימות חברתיות-קהליות. מתוך תפיסת שנת השירות כשיא התהליך החינוכי לאורך שנים, בדרך להגשמה אישית ברוח ערכי התנועה, הקומונות מורכבות רק מבוגרי התנועה ושנת השירות אינה פתוחה למתנדבים חיצוניים. החלטה זו היא ייחודית, ואינה מתקיימת בתנועות האחרות.

בתנועת האיחוד החקלאי מהווה מסלול שנת השירות "גרעין אחים" את מסלול ההגשמה היחידי, שאחריו ניתן להמשיך למסלול הנח"ל. התנועה רואה את שנת השירות כשיא התהליך החינוכי וכהגשמת דמות הבוגר הרצויה, במסגרת הגשמה חברתית-התיישבותית. חברי הגרעין הם שכבת המנהיגות וההובלה של התנועה, בעשייה בסניפים, בקהילות, במפעלים ובעשייה התנועתית הרחבה. הש"שינים מהווים דוגמה אישית למתחנכים למימוש ערכי התנועה, וכן מחזקים את הקשר בין החניכים והקהילה לתנועה.

לתפיסת חמש תנועות הנוער הללו, שנת השירות היא שיא התהליך החינוכי והיא ההגשמה במסגרת התנועה. בתום שנת השירות והשירות הצבאי במסלול הנח"ל (לאילו שבחרים בכך) מסתיימת החברות בתנועה וההגשמה האישית של הפרט ממשיכה בתצורות שונות לאורך החיים. עם זאת, ידוע כי לאור החוויות המשמעותיות בשנת שירות, ולאור הקשר וההזדהות העמוקה עם ערכי התנועה, בוחרים רבים מבוגרי מסלולי שנת השירות לחזור לתנועה בחייהם הבוגרים כנושאי תפקידים ריכוזיים וניהוליים בשכר, וחלקם אף נשארים בתפקידים אלו שנים רבות.

התנועות שבהן שנת השירות היא שלב בדרך להגשמה תנועתית במסגרת תנועת בוגרים כוללות את תנועת הנוער העובד והלומד, תנועת המחנות העולים ותנועת השומר הצעיר.

לתפיסת תנועת הנוער העובד והלומד שנת שירות היא שנת הכשרה לחיים בוגרים ברוח ערכי התנועה, ומכאן גם שמה "חוות הכשרה". ההתנסות בחוות ההכשרה מכשירה לחיי יחד, לאחריות על החברה הישראלית, ולקידום חברה טובה יותר המקדמת צדק ושוויון לכולם. ההכשרה שמה דגש על הגשמה אישית במסגרת קבוצתית. ההגשמה באה לידי ביטוי בהיות הבוגר אדם מעורב, פעיל ותורם לחברה. שנת השירות מוגדרת כשלב האמצעי בתהליך ההתחנכות

בתנועה, לפניה שלבי החניכות והשכבה הבוגרת (הדרכה), ואחריה גיוס לשירות צבאי או לאומי והמשך פעילות בתנועת הבוגרים. שלב ההשתתפות במסלול ההגשמה התנועתי הוא לא עוד שלב בדרך, כי אם השלב החשוב והמהותי בה. לתפיסת התנועה, לבחירה להצטרף לשנת השירות משמעות רבה ואחריות רבה. משמעות הבחירה היא שאתה מוכן לקחת על עצמך את תהליך ההכשרה והלמידה האישית ואת כל המחויבות הכרוכה בכך, גם להמשך החיים הבוגרים. מסיימי י"ב שבוחרים שלא להצטרף למסלול שנת השירות בחוות ההכשרה מסיימים בכך את פעילותם בתנועה.

בתנועת המחנות העולים נתפסת שנת השירות כשנת השיא של התהליך החינוכי, ובמקביל כשנה של בחירה לגבי המשך החיים כבוגרים. שנת השירות הוגדרה באתר התנועה כ"תהליך אישי פנימי של שינוי, כמו גם תהליך של שינוי והשפעה על הסביבה והקהילה בתוכה פועלים, ועל החברה הישראלית כולה". בשונה ממרבית התנועות האחרות ההצטרפות לשנת השירות מותנית בהצטרפות למסלול הנח"ל, ובכך מכווניה התנועה את בוגרי שנת השירות להמשך הגשמה במסגרת התנועה. במהלך השנה מוקדש חלק מהשיח ההדרכתי להמשך ההגשמה בחיים הבוגרים. מסיימי י"ב שבוחרים לא הצטרף לגרעיני המחנכים ולמסלול הנח"ל עוזבים את התנועה, כך גם ש"שינים שבחרו לעזוב את הגרעין במהלך השנה או בסוף שנת השירות ולא להצטרף לנח"ל.

בתנועת השומר הצעיר שנת השירות נתפסת כחלק מתהליך ההכשרה להגשמה כדרך חיים. זוהי שנת שיא, אבל היא שלב בדרך להגשמה בחיים הבוגרים. גם כאן, בדומה לנוער העובד, היא נמצאת באמצע התהליך החינוכי, כשלפניה שלב הנעורים ואחריה צבא וחיים בוגרים. ההכשרה מתבצעת במסגרת "חוות הכשרה", אשר הוגדרה באתר התנועה כ"מקום להגשמה אישית, קבוצתית ופלטפורמה ליצירת שינוי חברתי ושוויון חברתי, באמצעות

פעילות תנועתית". חלק מהש"שינים בוחרים בתום שנת השירות להמשיך למסלול הנח"ל ולקבוצות הבוגרים של התנועה. אלה שלא, מסיימים את החברות בתנועה.

בשונה מחמש התנועות שתוארו קודם לכן, לשלוש תנועות אלה יש תנועות המשך הנקראות "תנועות בוגרים". תנועות הבוגרים מורכבות מקבוצות ומקהילות של בוגרי התנועה, אשר בחרו במשימה חינוכית משותפת ובחיי שיתוף. חלק מקבוצות אלה הקימו קיבוצים חדשים, וחלקן מנהלות חיים במסגרת קומונות עירוניות. לחברי קבוצות אלו מהווה שנת השירות במסלולי חוות ההכשרה וגרעיני המחנכים שלב מהותי בתהליך הבחירה שלהם בהגשמה במסגרת קבוצתית-תנועתית בחיים הבוגרים.

על אף השוני בין התנועות הנוגע לתפיסת שנת השירות והקשר להגשמה, ככולן היא מהווה שנת מעבר – מעבר מילדות ונערות לבגרות ומעבר מהשתתפות וולונטרית בתנועת הנוער לבחירה במסלול חיים, במסגרת אישית או במסגרת קבוצתית-תנועתית. את שנת השירות כשנת מעבר תיארה אירית ברוק, מנהלת המחלקה לתנועות נוער, קהילה והגשמה במינהל חברה ונוער:

שנת השירות הייתה ניצנים של תנועות בוגרים, וגם הייתה השנה הראשונה של הנח"ל, ואין טעם להפריד ביניהם. זה חלק ממהלך הגשמה שבוגר תנועת נוער יכול לעשות. לפני שהוא לוקח חובות אזרחיות, הוא דוחה את שירותו הצבאי, ולוקח על עצמו מטרות אחרות, ומוסיף על עצמו עוד מטלה חברתית... בקו ההחלטה שלו, גיל 18, ההחלטה שלך היא לגבי השנה הקרובה. אבל זה חלק מחיים של הגשמה. זה ההכרעה אם אתה עושה את זה, או מוותר ויוצא לפני שלב ההגשמה...

בתנועת נוער ש"ש היא הגידול הטבעי של התנועה, מי שעושה את המסלול השלם יכול להמשיך. שנת שירות הם

או מדריכים של הקטנים או שהם השנה הראשונה של ארגוני הבוגרים. כל המסלול של תנועות הבוגרים נסמך על שנת השירות. זה החיבור בין תקופת הילדות לבין תקופת הבגרות. כניסה לחיים של הכשרה לטווח ארוך. תנועת נוער לא יכולה בלעדיה (שנת השירות), אם תנועה היא חינוך להגשמה אז המגשימים האלה הם חוד החנית. (אירית ברוק, 2020).

דבריה מחזקים גם על ידי יו"ר ועדת שנת השירות במועצת תנועות הנוער:

שנת שירות היא סוג של שנת מעבר. והשאלה מעבר למה? זה דבר שצריך לתת לו מענה. הנח"ל נותן מענה מאוד טוב. מענה שמצליח לענות על המטרות של התנועות השונות. בעיני לא נכון לראות את שנת השירות בתנועת הנוער כעומדת בפני עצמה. היא לא מתחילה ונגמרת בשנת השירות, אלא חלק מתהליך חינוכי הרבה יותר ארוך. (אילן גזית, 2020).

הש"שינים כגוף המוביל של התנועה

כבר מראשית קיומה של שנת השירות, בשנות ה-60 של המאה העשרים, הייתה מטרת ההתנדבות התגייסות למשימות לאומיות, בהן עבודה במושבות עולים וטיפול בבעיית הריחוק החברתי בין פלגים באוכלוסייה, בני קיבוצים ועירוניים, יישובי פריפריה ומרכז. בקומונה הראשונה של תנועת הצופים לירוחם הונחו היסודות ליצירת מענים שונים למטרות אלה, ולפעילות חינוכית מגוונת, כאשר חברי הקומונה שאלו את אנשי היישוב מה הצרכים שלהם והציעו פתרונות יצירתיים ומגוונים, כל אחד על פי יכולותיו וכישרונותיו. בין הפעולות הראשונות – הוקמו קבוצת נוער, קבוצת ספורט, פעילות חברתית תרבותית ופעילות טיולים.

חלק מהפעילויות יועדו לבני הנוער וחלק למבוגרים. בתחילה, לא היו כל הפעילויות "צבועות" כפעילות צופית או תנועתית. בשנים לאחר מכן עסקו הקומונות גם בפעילות תנועתית ובפתיחת קינים. לעומתן, פעילות גרעין עודד של תנועת הנוער העובד והלומד באותה תקופה הייתה מוקדשת רובה לפעילות תנועתית ולהדרכה בתנועה. בשנים הראשונות של הפעילות היו למעלה ממחצית ממדריכי התנועה קומונרים של גרעיני עודד. כבר אז התבסס הגרעין כשכבה מובילה שהתנועה לא יכולה להתקיים בלעדיה.

אופי פעילות שנת השירות בצופים נבדל מאופי הפעילות בגרעין עודד בנוע"ל כבר אז, ומעיד על ההבדלים במקומה ובמשמעותה של המשימה התנועתית כחלק מהגשמת מטרות שנת השירות. בחלק מהתנועות נתפסה ונתפסת המשימה התנועתית כמשימה העיקרית, כדרך החינוכית המרכזית באמצעותה פועלים הש"שינים ומשפיעים על הקהילה ועל החברה, ובחלק מהתנועות נתפסת המשימה התנועתית כאחת המשימות, לצד משימות נוספות.

הצורך להתאים את שנת השירות לצרכי החברה ולצרכי המתנדבים, לצד התחרות אל מול מסלולי שנת השירות האחרים, הביאו להרחבת הפעילות ולהוספת משימות מגוונות, לעיתים אף כאלו שאינן קשורות לעשייה התנועתית כלל.

מסקירת המסלולים והמשימות בפרק הקודם, עולה כי שלוש המשימות המרכזיות של כלל הקומונות הן משימות הקשורות לעשייה תנועתית. בראשן, משימות של ריכוז והדרכת סניפים (כ-80%), אחריהן עבודה במסגרות ילדים ונוער בשעות אחה"צ: מועדוניות, פנימיות, קבוצות נוער בסיכון, עזרה בשיעורים, חונכות ועוד (כ-63%), ואחריהן עבודה בבתי ספר, ובמרבית המקומות יהיו אלו בתי ספר שתלמידיהם סביר שיצטרפו לסניפי ולקיני התנועה (כ-60%). בנוסף, חלק ניכר מכלל הקומונות (40%) עוסקות בפעילות תנועתית במסגרת הרחבה, הכוונה היא לפעילות שאינה

מקומית אלא ברמה המחוזית או הארצית, כמו מפעלים, טיולים ופרויקטים רוחביים.

התמונה המצטיירת היא כי במרבית התנועות נתפסת שכבת שנת השירות כשכבה מובילה של התנועה, והיא מקבלת חשיבות של יחידה מובחרת הבאה לידי ביטוי בשמות שונים: "הסיירת", "שליחי התנועה", "המגשימים התנועתיים" ועוד. חלק מהתנועות אף מעידות כי הש"שינים הם המחזיקים את התנועה, בלעדיהם אין לה יכולת קיום. ההסתמכות על גרעיני שנת השירות ככוח מוביל היא לא רק הישענות כלכלית ופרקטית, כי אם חינוכית-ערכית. הגרעינרים מהווים מודל עבור המדריכים הצעירים, מקור לחיקוי, השראה ולמידה, ולמעשה משמרים את ה"אש" התנועתי, את המשכיות הערכים וההגשמה.

אנחנו עשינו תיעדוף ואנחנו מכווינים קודם כול לתנועה, אבל מבחינתנו זה אחד, הקהילה והתנועה זה מאוד ביחד, בגלל שאנחנו ביישובים. אבל אם תשאלו מבחינת סדר עדיפויות מוכוונות תנועתית אל מול המעגל בחוץ, תמיד זה יהיה קודם התנועה. התנועה ממש נשענת על הקומונרים. זה מורכב הרבה פעמים. זה מאוד פרסונלי. אם את שמה גרעינר בסניף, והוא לא עושה את העבודה שאת מצפה, אז הסניף נופל. אין לך משחק של טעייה ועם זה את צריכה לעבוד. (עפרי סיזל, רכזת גרעין אחים, האיחוד החקלאי, 2020).

לשאלת ההישענות של התנועה על הש"שינים, ניתן לחלק את התנועות לשלוש קבוצות.

האחת, תנועות אשר המשימה העיקרית היא המשימה התנועתית, ריכוז והדרכה בקינים, והן מסתמכות בצורה מהותית על כוח האדם בשנת השירות. על אלה נמנות תנועת הנוער העובד והלומד, תנועת המחנות העולים, תנועת השומר הצעיר ותנועת האיחוד החקלאי.

על משמעות הקומונות להובלה התנועתית סיפרו רכזות הגרעינים בתנועות:

המשימה המרכזית שלהם זה להיות קומונרים, להיות פנויים לפעילות הקן ולהדרכת השכבה הבוגרת. בגרעין עודד, הקומונרים הם המובילים את התנועה, הם אלה שמארגנים את המושבים. אין נוע"ל בלי חוות ההכשרה, ואין בני המושבים בלי גרעין עודד. הגרעינר זו הפונקציה הארצית הכי משמעותית של התנועה, הם ממש מובילים את התנועה. (ניצן רוזנוקס־זיו, רכזת חוות הכשרה גרעין עודד, הנוער העובד והלומד, 2020). הפעילות של הגרעינרים שלנו מתחילה מהמעגל התנועתי, העשייה שלהם בסניפים. חלקם משמשים רכזים, חלקם מדריכים, חלקם מלווים את תחום ההדרכה או מרכזים תחומים אחרים. בנוסף, יש להם תפקידים מאוד משמעותיים במפעלים. הם ממש מנהלים דברים גדולים, מובילים את השכב"ג, מנהלים מחנונים, מנהלים את התחום הלוגיסטי במחנות ועוד. (עפרי סיזל, רכזת גרעין אחים, האיחוד החקלאי, 2020).

הקבוצה השנייה, תנועות אשר המשימה התנועתית היא משימה מרכזית אך לא היחידה, לצידה מתקיימות משימות נוספות, וחלק מהסניפים נשענים על ש"שינים. על תנועות אלה נמנות תנועות הצופים, תנועת הנוער הלאומי-בית"ר ותנועת המכבי הצעיר.

המשימות מותאמות לקהילה ולתנועה, אנחנו משתמשים בשבט הצופים כמרכז קהילתי, הוא אמור להיות כלי בתוך הקהילה ולא המהות. בחלק מהקומונות הם באים לפתוח שבט ובחלק לא. זה מאוד תלוי במה שהעיר מגדירה. (מאיה דביר, מנהלת מחלקת הגשמה, הצופים, 2020).

בבוקר הם בבתי ספר, אחה"צ הם במסגרות התנדבות, הם בוחרים ואנחנו עוזרים להם, חלקם עובדים בסניפים. הם לא

הרכזים של הסניפים האלה, הם עושים משימות של הדרכה, מדריכי קבוצות. בהרבה מקרים הם עושים מה שהם עשו בתור מדריכים בתנועה. (חן טבע, רכז הגשמה הנוער הלאומי-בית"ר, 2020).

בקבוצה השלישית המשימה התנועתית היא שולית, ולא מהווה את ליבת העשייה בשנת השירות. זה האפיון של תנועת בני עקיבא. על אף תפיסת שנת השירות כמסלול מובחר וייחודי, התנועה אינה נסמכת כלל על הש"שינים כשכבה מובילה. את הובלת הסניפים עושות הקומונריות, בנות השירות הלאומי.

הקומונריות זה הכוח הכבד של בני עקיבא, הן השטח של בני עקיבא. היום כל הסניפים מרוכזים על ידי קומונריות. 300 בכל שנה. במהלך כל שנות החינוך שלהן מחנכים אותן להיות קומונריות. המיינסטרים זה לשם, זו ההכוונה שיש להן בתנועה. התוכנית של שנת השירות זה סיטואציה של בדיעבד. אנחנו בעשור האחרון רואים את העלייה של הגיוס של הבנות ואנחנו רוצים להציע להן עוד תוכנית שלנו. שנת השירות תהיה כמעט תמיד תחת מוסד מסוים, כפר נוער או משהו דומה. תמיד עם צוות דתי וליווי דתי. ושם הם יעשו את הפעילות, הפעילות לא קשורה לבני עקיבא בכלל. אני רוצה שיהיו להם כמה שיותר משימות, שיהיה להם קשה. (טל קורן, רכזת מסלול שנת שירות, בני עקיבא, 2020).

ייחודיותה של שנת השירות בתנועות הנוער

מתחילת שנות האלפיים שנת שירות בתנועות הנוער אינה האפשרות היחידה עבור אלו הרוצים להתנדב טרם השירות הצבאי. למדנו כי קיימים מסלולים רבים של שנת שירות מחוץ לתנועות

הנוער, בין אלה שנות שירות של התנועה הקיבוצית המתקיימות בכפרי נוער, פנימיות ובעבודה חקלאית וחינוכית, שנות שירות בארגוני נוער מגוונים וכן מכינות קדם-צבאיות. אלה מהוות אלטרנטיבה חזקה ובשנים האחרונות אף עלה מספר המצטרפים אליהן על מספר הבוחרים להתנדב במסגרת מסלולי שנת השירות השונים.

כאשר מתבקשים נער או נערה בגיל 18 לבחור במסגרת ההתנדבות המתאימה להם, נשאלת השאלה מהם ההבדלים בין המסלולים השונים. מה הייחודיות של שנת שירות בתנועות הנוער אל מול המסלולים האחרים? מהם השיקולים המשפיעים על הצטרפות למסלול זה או אחר?

העמקה במטרות, במבנה ובאופי הפעילות במסלולים השונים מעלה שלושה הבדלים מהותיים ביניהם: הצטרפות לשנת השירות כפרק זמן יחידני העומד בפני עצמו או כחלק מתהליך חינוכי ארוך שנים, שנת השירות כתהליך אישי או כחלק מקבוצה, ושנת ההתנדבות כשנה ללמידה ולהתפתחות עצמית או כשנה של נתינה לחברה.

שנת שירות כפרק זמן יחידני או כחלק מתהליך

רוב מסלולי שנת השירות בתנועות הנוער מאוישים על ידי מתחנכים ובוגרים של התנועות. הם נחשפים לרעיון שנת השירות כבר בהיותם חניכים או מדריכים בתנועה, ומכירים את מפעל שנת השירות שנים רבות לפני ההחלטה להצטרף. כפי שכבר תואר, בכמחצית מהתנועות הש"שינים (קומונרים, גרעינרים) הם השכבה המובילה של הפעילות, הם רכזי הקינים והסניפים, הם המדריכים את השכבה הבוגרת, והם מהווים מודל לחיקוי עבור שכבות המדריכים והחניכים. המושג ש"שין ידוע ומוכר לכולם, והיציאה לשנת השירות היא יעד אליו מתחנכים לאורך השנים, כחלק מההגשמה האישית והתנועתית. האפשרות לקבל מידע

על שנת השירות נגישה לבוגרי התנועות, במפגשים, בסמינרים, בתהליך ההדרכה, או בדרכים לא פורמליות אחרות. כאשר בוגר ובוגרת תנועת נוער בוחרים להצטרף למסלול שנת השירות בתנועה יהיה זה חלק מתהליך חינוכי ארוך שעברו לאורך שנות ההתחנכות, והמשך לפעילות התנועתית. בהצטרפות לשנת שירות בתנועת הנוער יש אמירה והחלטה לטווח ארוך למדי, בחירה בחיי הגשמה בהתאם לערכי התנועה ובמסלולי ההמשך, בהצטרפות למסלול הנח"ל ולמסלולי ההמשך בקבוצות הבוגרים של התנועות (בתנועות הנוער העובד והלומד, המחנות העולים והשומר הצעיר). עבור מצטרפים מחוץ לתנועה תהיה זו הזדמנות להצטרף לעשייה התנועתית-חינוכית, אם כפרק זמן יחידני של שנה או עם אפשרות להמשך חיים ברוח ערכי התנועה, במסגרת מסלולי ההמשך.

אלה שעושים שנת שירות בתנועות, הם צמחו מגיל צעיר בתנועה, וכל נושא ההדרכה זה משהו שהם הרבה יותר חזקים בו. הרבה מהש"שינים שמגיעים מהמקומות האלה, מגיעים מסניפים שמהם צמחו. (חביבה סלומון, ראש יחידת הנח"ל, מכינות קדם-צבאיות ושנת שירות, האגף הביטחוני-חברתי, משרד הביטחון, 2020).

לעומת זאת, לשנת שירות במסלולים האחרים ובמכינות הקדם-צבאיות נחשפים בני הנוער בשנות התיכון המאוחרות, לרוב במהלך כיתות י"א-י"ב, במסגרת אירועי חשיפה בבתי הספר ובמועצות או מסיפורי חברים, אחים ומכרים שיצאו למסלולים אלו. ההיכרות עם מסלולים אלה שטחית למדי, כשהנער או הנערה יכולים לאסוף את המידע על המסלול במפגשי ההכנה והמיון, או באמצעות מידע ברשת.

כאשר בוגרי כיתה י"ב בוחרים להצטרף לשנת שירות שאינה בתנועות הנוער או למכינה קדם-צבאית, ההחלטה היא לרוב החלטה

ל"טווח קצר", לפרק זמן יחידני של שנה, אותו יקדישו לעשייה התנדבותית, חינוכית-חברתית.

שנת השירות בתנועות שונה משני המסלולים האחרים כי היא מתחילה הרבה לפני, אצל חלק בכיתה ד' ואצל חלק בכיתה י' וכן הלאה. והיא ממשיכה הרבה אחרי, יש כאן משהו תהליכי ארוך שנים – זאת התפיסה. וזה ההבדל מן המסלולים האחרים, כי הם מתחילים קצת לפני ונגמרים ביום אחרי. (אילן גזית, יו"ר ועדת שנת שירות, 2020).

לעניין זה חשובה גם הרגשת ההשתייכות למסגרת ההתנדבות. בחירה של בוגר תנועה להצטרף לשנת שירות בתנועתו מושפעת מהרגשת השייכות שלו אליה, ההזדהות והרצון "להחזיר לתנועה את מה שהוא קיבל". ההיכרות העמוקה עם המסגרת יוצרת אצל רבים ביטחון, שקט והרגשה שהם יכולים להביא את עצמם לידי ביטוי בצורה גבוהה. בחירה בשנת שירות במסגרת חדשה מצריכה היכרות, הסתגלות וחיבור עם הערכים והמטרות, דבר שאורך לעיתים זמן רב וכרוך בהרגשת חוסר ביטחון, בלבול וחששות לפני ובמהלך השנה. ש"שינים סיפרו על ההחלטה לצאת לשנת שירות בתנועה:

הצטרפתי למכבי בשישית, בשמינית הרגשתי שלא מיציתי את עצמי בתנועה ואני רוצה עוד. באתי מסניף רמת גן שזה סניף שיש בו ש"שינים. זה הגביר לי את המוטיבציה. היה אפשר לראות את החברות של הש"ש, את האחווה, את השביעות, את התנאים הקשים, וזה משהו שרציתי לראות בעצמי. אני התלבטתי אם לעשות ש"ש בתנועה או לא. התמינתי גם לסוכנות, ואז בחרתי לעשות בתנועה. זה מאוד נוח, מכירים את האנשים, מרגישים שזה הבית. (קומונה המכבי הצעיר ביבנה, 2020).

אחרי שאני מסיים י"ב אני הולך לעשות שנת שירות באיחוד

החקלאי בגרעין אחים שבשלבם של התהליך, בוא נגיד שהמוח שלי לא ידע מה הוא רוצה, אבל תכלס אם שמים את הדברים על השולחן, הלב כן ידע מה הוא רוצה, שתמיד זה היה להישאר בתנועה. (ת', קבוצת מיקוד בנים, 2020).

שנת השירות כתהליך אישי או כהצטרפות לתהליך קבוצתי
הבדל נוסף בין שנת השירות בתנועות הנוער לזו ממסגרות אחרות הוא הנושא הקבוצתי, וההצטרפות לקבוצת "גרעין".
בכל תנועות הנוער, ההחלטה להצטרף למסלול שנת השירות מתבצעת במחצית השנה של כיתה י"ב. מאותו הרגע, משתייכים הש"שנים (העתידיים) לקבוצה איתה הם יצאו יחד, יחיו יחד, ואיתה הם יבצעו את שנת השירות. במרבית המקרים הקבוצה תמשיך יחד למסלול הנח"ל, ובחלק מהתנועות תמשיך יחד לחיים בוגרים שיתופיים. משלב גיבוש הקבוצה במהלך י"ב מודרכים חברי הקבוצה על ידי מדריכים, שילוו אותם בהדרכה גם במהלך שנת השירות. בכל התנועות, ההיבט הקבוצתי הוא חלק חשוב מהפעילות בשנת השירות, החיים השיתופיים וחיי הקבוצה מוגדרים כחלק ממטרות שנת השירות. התנועות שמות דגש על פיתוח כישורים חברתיים-קבוצתיים כגון עבודת צוות, היכרות עם אנשים שונים, אחריות הדדית, ערבות וסולידריות, אכפתיות, והיכולת לחיות יחד בקבוצה. בכל התנועות מוקדש יום הדרכה לנושא הקבוצתי לאורך כל שנת השירות. ביום זה מתבצעים דיונים על החיים בקבוצה, חלוקת אחריות ומשימות בין חברי הקבוצה, מערכות יחסים, דילמות ערכיות של הקבוצה וקבלת החלטות משותפת.

על חשיבות חיי הקבוצה למדנו ממסמכי התנועות ומדברי רכזי ההגשמה:

אמנם חיי קבוצה נשמע כמו דבר שגרתני, שאתם רגילים אליו כחלק משכבת הבוגרים בסניף, אך הפעם המשמעות שונה

לחלוטין. בשנת השירות אתם מתגוררים יחד עם חבריכם לקבוצה ובן רגע צריכים לקבל החלטות משותפות, להתנהל יחדיו ולמעשה להבין שכל החלטה אישית, משפיעה על הקבוצה. מלבד העצמאות האישית לאחר עזיבת בית ההורים, ישנן במהלך השנה החלטות משותפות שתצטרכו לקבל כקבוצה, כגון: מהי האווירה שתמצו ליצור בדירה, כיצד תרצו לנהל את עבודות הבית השוטפות, מה תהיה החלוקה לחדרי שינה, כיצד תבחרו לעצב את הבית ומה לתלות, איזה משקל תתנו לארוחות משותפות, כמה כסף תשקיעו בחיי הקבוצה ועוד.

השבוע בדירה מתחיל ביום קבוצה (יום ראשון). יום זה מיועד לזמן משותף, גיבוש, העשרה, ביטוי עצמי וכל מה שתמצו לעשות ביחד. במהלך היום מגיע מדריך הקבוצה להעביר פעולות/ הכשרות/ העשרות/ שיחות אישיות ולמעשה להיות שם עבורכם. (בתוך: מסמך חלוקת תפקידים בשנת שירות, המכבי הצעיר).

הקבוצה מקבלת החלטות ביחד, על כל תחומי החיים. למשל: סופ"שים, נסיעות, משימות, ללכת לקן, האם נשארים לבד או לא. למשל בקורונה הם החליטו כקבוצה להישאר ולא לחזור הביתה, ולהמשיך את הפעילות. יש חיבור בין התהליך של קבלת החלטות לבין המשימות שלהם. זה לא עומד לבד. כל הזמן מתקיימים כאן מעגלים של אני – קבוצה – משימה. (ניצן רוזנוקס־זיו, רכזת חוות הכשרה גרעין עווד, הנוער העובד והלומד, 2020).

את משמעות החוויה הקבוצתית תיארו ש"שינים ובוגרי שנת שירות:

באמת, אם אני חושבת על השנת שירות אז בשבילי בעיקר זה ממש הקומונה, וכזה... זה גם המון המון קושי, אבל... זה גם מעצב כאילו את היכולת התמודדות שלנו עם אנשים, וזה גם פשוט חברים שהם חברים כאילו ברמה אחרת. אני גדלתי

עם חברים שלי מהבית מגיל אפס, והם לא מכירים אותי כמו שמכירים אותי האנשים בקומונה, וזה אחד מהיתרונות הכי... כאילו ברור שאם יש לך קומונה טובה ואתה אוהב אותם וכזה, אבל... בכל מקרה בעיני זה אחד מהיתרונות הכי גדולים בשנת שירות. (א', קבוצת מיקוד בוגרי שנת שירות בנות, 2020).

נראה לי שהכי למדתי על עצמי מהשנה זה גם כזה לחיות עם עוד אנשים ולעבור בצוות שהוא הרבה יותר מצומצם וכאילו כולם כל היום אחד בתוך השני ואין לאן לברוח אחד מהשני. (ר', קבוצת מיקוד בוגרי שנת שירות בנות, 2020).

אני חושבת שזה בעיקר... זה נורא מבגר, צריך להיות בן אדם בוגר, להיות בן אדם. להיות חלק מקבוצה, לדעת להחליט החלטות עם קבוצה ולא רק החלטות של מה אנחנו אוכלים, אלא החלטות של איך אנחנו רוצים לנהל את החיים שלנו, איזה בחירות חינוכיות אנחנו רוצים להחליט על החיים שלנו ועל הדרך שאנחנו בוחרים להתחנך בה, שזה משהו שהוא נורא חזק לדעתי. (ר', קבוצת מיקוד בנים בשנת שירות, 2020).

במסגרות שאינן תנועות הנוער, קבוצת הש"שינים (הקומונה) נוצרת מיחידים שאינם קשורים אחד לשני, המגיעים מרקעים שונים ומסיבות שונות, ומתקבצים לקבוצה במוסד או במקום מסוים. המועמדים לשנת שירות מקבלים הודעה על קבלה ושיבוץ במחצית השנייה של כיתה י"ב, ופוגשים את חבריהם לקבוצה ולמשימה לקראת סוף השנה, ולעיתים רק בקיץ לפני היציאה לשנת השירות. במרבית המקומות, נפגשים חברי הקבוצה רק פעמים בודדות לפני היציאה לשנת השירות. החיים בקומונה ובקבוצה הם פועל יוצא של מקום המגורים ושל מבנה המשימה, אך אינם חלק מהמטרות החינוכיות של השנה, אלא המשימה החינוכית-חברתית היא העיקרית. בחלק מהמסגרות יקבלו המשתתפים הדרכה כקבוצה ובחלק לא. בחלק מהמסגרות פעילות הקבוצה משמעותית ביחס למשימה, ובחלק מהמקומות לכל אחד מהש"שינים משימה יחידנית,

כאשר הקבוצה מתבטאת במסגרת המגורים המשותפים או כמסגרת חברתית אליה משתייכים. עם זאת, אין להמעיט בהשפעת הקבוצה על המשתתפים, וברור כי גם במסגרות אלה מתנסים המשתתפים בכישורים שצוינו לעיל והווים את חוויית החיים הקבוצתיים במהלך שנת השירות.

במכינות הקדם-צבאיות המצב שונה לגמרי. המשתתפים משתייכים לקבוצות גדולות המונות עשרות חברים (40-80, תלוי בגודל המכינה). המגורים הם ארבעה עד שישה חברים בכל חדר, אך העשייה לכל אורך השנה משותפת לכל חברי המכינה.

מכינה קדם-צבאית זה שונה לגמרי. זה קבוצות של 40 או 60 או 80, חיים בתנאי פנימייה, וכל הפעילות היא פעילות אינטנסיבית סביב השעון ביחד, רוב השעות הם לומדים, עוסקים בלימודים בנושא דמוקרטיה, ציונות, הכנה לצה"ל, קבוצות דינמיות, כלכלה, מסעות, ניוטים ועוד... זוהי מסגרת פנימייתית של קבוצה שנמצאת סביב השעון יחד, 24/7. (חביבה סלומון, ראש יחידת הנח"ל, מכינות קדם-צבאיות ושנת שירות, האגף הביטחוני-חברתי, משרד הביטחון, 2020).

תרומה עכשווית או חינוך לתרומה עתידית

שנת שירות היא שנה של תרומה לקהילה, כך היא מוגדרת וכך היא מתקיימת. שנה של התנדבות קהילתית על פי משימות, כל מסלול על פי ייחודו. הדבר נכון למסלולי שנת השירות בתנועות הנוער ולמסלולי שנת השירות בארגונים ובגופים משלחים אחרים.

בין המכינות הקדם-צבאיות לשנת השירות קיים הבדל מהותי. בעוד ששנת השירות הוגדרה מראשיתה ועד היום כשנת התנדבות למען החברה והקהילה, לאור משימות לאומיות "כאן ועכשיו", שנה במכינה הינה שנה שבמהותה מכוונת לפיתוח והעצמה אישית של

החניכים, על מנת ליצור אזרחים מעורבים ואכפתיים, המחויבים לערכיה של מדינת ישראל, ומוכנים לתרום ולהוביל את החברה והמדינה. בשנת השירות מרבית שעות הפעילות של הש"שינים הן משימות התנדבות, ומעט שעות הן שעות למידה, העשרה והתייחסות לחיי קבוצה. שנה במכינה במהותה היא שנת לימודים, המשלבת מספר מצומצם של שעות התנדבות.

ההבדל הגדול בין ש"ש למכינה זה שבשנת שירות פועלים ועושים בחברה הישראלית ובמכינה מדברים על החברה הישראלית. בשנת שירות כ-75% מהזמן הוא פעולה וכ-25% מהזמן הוא הכשרה והעשרה ובמכינות זה הפוך. ש"ש תורמים כאן ועכשיו, ובמכינות התרומה היא עתידית. במכינה אתה יותר מעשיר ומחזק את עצמך, אתה בעיקר לומד, אתה לא מחויב, אתה מקבל כלים. קל יותר להיות חניך במכינה מאשר להתנדב לשנת שירות. לא לכל אחד יש את היכולת הזו של הנתניה.

אם אתה בקטע של התנדבות ורוצה מסגרת קטנה, משהו יותר מחבק ועוטף, זאת שנת שירות. אם אתה רוצה להיות יותר סקרן ולעסוק בלמידה ולהיות חלק מקבוצה גדולה, עם מדריכים, צוות, ראש מכינה, פיקוח מעמיק, זאת מכינה. (חביבה סלומון, ראש יחידת הנח"ל, מכינות קדם-צבאיות ושנת שירות, האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון, שם).

**את ההבדל בין המכינות לשנת השירות תיארה בוגרת י"ב אשר
בחרה לצאת לשנת שירות בתנועה:**

אולי יסכימו איתי ואולי לא, המכינה היא כן תורמת המון, מלמדת אותך על עצמך לפני היציאה שלך לחיים האמיתיים, אבל השנת שירות עושה את אותו אפקט תוך כדי תרומה. בעצם מתוך התרומה אתה נורא מתפתח ופורח, וזה מה שמשך אותי.

וגם כי לי פחות מתאים לשבת וללמוד וזה בעיקר מה שעושים במכינות. וחץ מזה התמיינתי לעוד שתי שנות שירות, איילים אם משהי מכירה, ומכבי, ונורא נורא אהבתי את הקונספט של שניהם, שניהם נורא דיברו אלי. בסוף החלטתי ללכת עם מכבי כי הבנתי שלא מיציתי את החוויה. כל החוויות הכי טובות שלי נוצרו פה, כל הרגעים הכי מרגשים, הכי גדולים, היו בתנועה, ולא, וגם לא רציתי שזה ייגמר, וגם נורא רציתי לפתח את זה עוד. את המקום כאילו בתנועה עצמה. (נ', קבוצת מיקוד בנות לפני יציאה לשנת שירות, 2020).

מעגלי ההשפעה של שנת השירות והקשר לחברה הישראלית

נראה לי בכללי, בעולם המודרני היום, בארץ ישראל, גם בתרבות של הנוער וגם בכללי יש נורא תרבות של "מה יוצא לי מזה", ו"לא לצאת פראייר", ויש כאלה שתופסים שנת שירות כדבר שהוא מיותר ושהוא סתם לוקח לי זמן מהחיים, שגם זה כאילו תרבות כלשהי של כזה מה צריך לקרות אחרי מה בחיים, ואני חושבת שאנחנו צריכים להתנער מזה ולהבין שנתניה זה לא דבר שאתה יוצא ממנו פראייר, אלא זה דבר שאתה מקבל ממנו הכי הרבה והכי ממלא אותך ומבגר אותך. אבל בכל מקרה, הדרך ליצור קהילה שהיא משותפת והיא יד ביד, היא להתנער מכל המה יוצא לי מזה. ושנת שירות זה נראה לי צעד ראשון בדבר הזה. אולי לא צעד ראשון, אבל צעד. (מ', קבוצת מיקוד בנות בוגרות שנת שירות, 2020).

שנת שירות מוגדרת כשנת תרומה לקהילה, שנת התנדבות לפעילות חברתית, קהילתית, חינוכית וערכית, כמוקדי פריפריה גאוגרפיים וכמוקדי חברה מוחלשים.

אחת השאלות שאיתן יצאנו למחקר זה הייתה בדבר הקשר בין שנת השירות לתרומה לחברה, בחינה של שנת השירות כפרויקט המאפשר חיבור נוסף ומשמעותי של תנועות הנוער לחברה הישראלית, וכן אפשרות למעורבות חברתית בתחומים רחבים – שונים מתחומי הפעילות השגרתיים של תנועות הנוער (אם מבחינת סוג הפעילות או מבחינת מיקום הפעילות), ונמנים על תחומי הפעילות של המגזר האזרחי והחברתי בישראל. שאלנו: האם ועד כמה שנת השירות משרתת את המטרות והצרכים של התנועות עצמן "פנימה" (בין אלה הקמת סניפים חדשים והרחבת פעילות), האם ועד כמה היא אכן משרתת את הצרכים של החברה הישראלית, ופניה "החוצה"?

בכל התנועות, באופן גורף, הייתה האמירה זהה. אין הבדל בין שתי המטרות ואין אפשרות להפריד ביניהן. שנת השירות משרתת את צרכי התנועה, אבל אלה כולם מוכוונים לצרכי החברה. שירות במסגרת התנועה, אם בפעילות תנועתית, אם בפעילות חינוכית, קהילתית, אם בפעילות חקלאית או בכל פעילות אחרת הוא תרומה לחברה הישראלית וחתירה מתמדת לשיפור החברה, כל תנועה על פי ערכיה.

חלק גדול משנת השירות בתנועות הנוער זה להדריך בתנועה. זו משימה מרכזית, ואני לא תופס אותה כמשימה פנימית שלנו. המינוח "פנימה" לתוך התנועות או "החוצה" לחברה הישראלית הוא לא רלוונטי. הפעילות של תנועות הנוער קשורה בעמקי החברה הישראלית. אני לא חושב שצריך לתפוס פעולה חינוכית שקורית בתוך התנועות כמכוון פנימה, היום התפיסה הזאת כבר לא קיימת. היום ברוב המוחלט של התנועה אין פנימה והחוצה. הדברים מאוד שזורים אחד בשני, הכול משולב, אל מול הקהילה ומול החברה. (אילן גזית, יו"ר ועדת שנת שירות, מועצת תנועות הנוער, 2020).

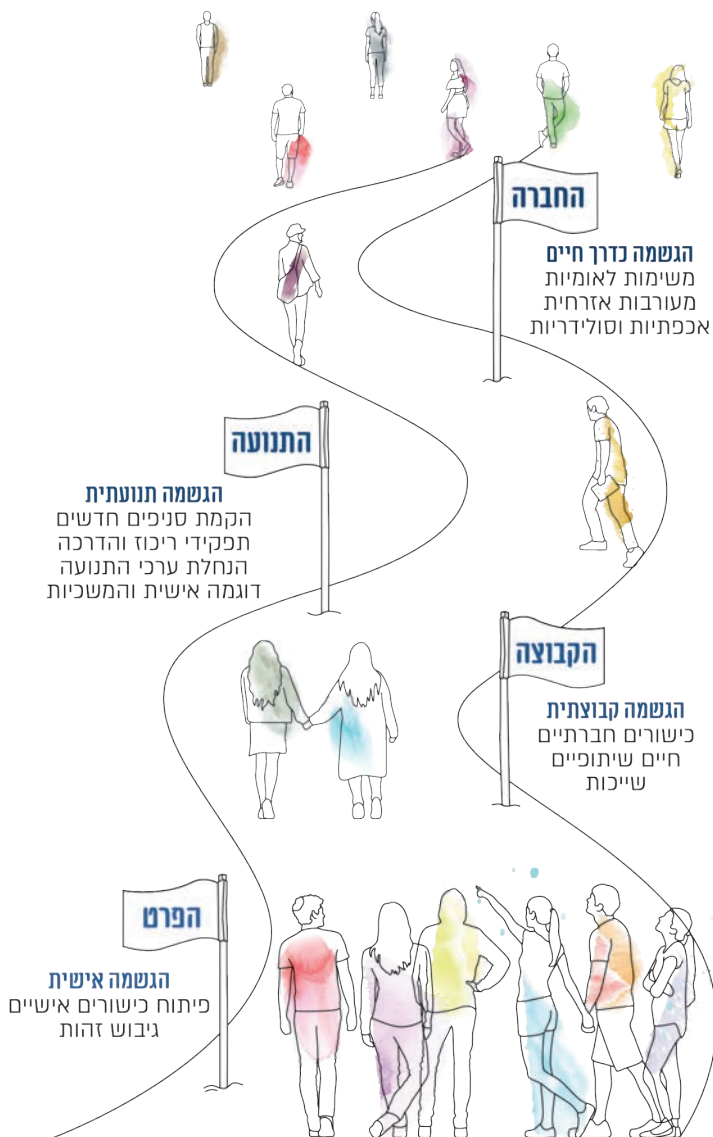
התמסדות הקשר בין פעילות תנועות הנוער לבין משימות לאומיות וצרכי החברה הישראלית התאפשרה לאור תהליך ההכרה של משרד החינוך ביוזמות החינוכיות של שנות השירות. זאת בין היתר עם פרסום תקנת התקצוב של שנות השירות, ומיצובו של מינהל חברה ונוער כגורם הממלכתי המופקד על הקשר בין שנות השירות למשרד החינוך.

את התהליך והקשר בין פעילות התנועות לבין צרכי החברה והמדינה מתארות אירית ברוק וחגית קליבנסקי:

חשוב לציין כי ההכרה הרשמית ומתן התמיכה מתרחשים לאחר שהמיזם קרם עור וגידים, כלומר פעל במשך כמה שנים ואולי גם הראה תוצאות רצויות. רוב המיזמים הנתמכים מבטאים אתוס לאומי-חברתי: הם נתפסים כמסייעים למימוש יעדי מערכת החינוך או יעדים לאומיים בהקשר שהם מתרחשים בו (חברתי, פוליטי או ביטחוני), ולכן משרד החינוך נוטה להכיר ולתמוך בהם. חשיבות מיוחדת יש להקשר החינוכי של היוזמות – התמקדות שלהן בפעילות חינוכית בפריפריה, "החצר האחורית" של החברה הישראלית. מחד גיסא, המיזמים מפנים את תשומת הלב הציבורית לכך שהממשלה פועלת לצמצום פערים; מאידך גיסא, הם ממלאים את מקומה של המדינה במתן מענה (חלקי וזול למדי) לצורכי האוכלוסייה במקומות ה"קשים". (ברוק, קליבנסקי, 2020).

על אף שהגדרת שנת השירות כפעילות ההתנדבותית מכוונת לקהילה ספציפית ולמשימות חברתיות ממוקדות, עולה מהשטח אמירה ברורה נוספת, לפיה שנת השירות היא לא רק שנת תרומה לקהילה, אלא היא שנה שמשפיעה על מספר מעגלים, מרמת הפרט (הש"שין), דרך הקבוצה והתנועה ועד רמת החברה הישראלית.

שנת שירות כדרך למעורבות בחברה הישראלית

השפעה ברמת הפרט – הגשמה אישית

שנת השירות, המתקיימת בגילאי 18-19, נמצאת על התפר בין שנות הנעורים לבין הבגרות, ובעבור המשתתפים מהווה שנת מעבר בין תקופות אלה. בפעם הראשונה יוצאים הנערים והנערות מבית ההורים לבית אחר, לחיים עצמאיים, חיים המוקדשים לטובת משימה וחיי קבוצה.

לכולם, בכל תנועה, מסלול או מסגרת, מהווה שנת השירות שנת התנסות. בשנה זו הם נדרשים לדאוג לעצמם להיבטי חיים רבים שלא דאגו להם קודם לכן, קניית אוכל ובישולים, ניקיון ותחזוקת הבית, ניהול תקציב, חלוקת משאבים כספיים ואחרים עם חברי הקבוצה, ניהול לוח זמנים, קבלת החלטות יומיומית והתמודדות עם מצבים מורכבים – אל מול עצמם, אל מול הקבוצה ועם הקבוצה, אל מול החניכים, ההורים ואנשים בקהילה. בשונה ממה שהיו גילים קודם בסניפים ובקינים בהם הדריכו, בשנת השירות הם ברשות עצמם, הם המובילים, הם הסמכות והאחריות.

להתנסות זו משמעות רבה בהקשר של פיתוח כישורים אישיים וגיבוש הזהות של הפרט. בפרק קודם סקרנו מעט מחוויות בוגרי שנת השירות, המעידים מחד על חוויה קשה ומורכבת ולצד זאת חוויית למידה עוצמתית, פיתוח יכולות וכישורים שלא ידעו כי קיימים בהם או חיזוק כישורים קיימים.

בין הכישורים האישיים בהם מתנסים הש"שינים במהלך שנת השירות אפשר למנות קבלת החלטות, התמודדות עם דילמות ומצבים מורכבים, התמודדות עם מצבים משתנים, גמישות, יצירתיות אחריות אישית, עצמאות, ניהול עצמי וחשיבה עצמאית ואוטונומית.

למדתי על עצמי מלא, אני עכשיו אישה עצמאית, יש לנו חשבון בנק, למדתי לעשות כביסות... זו חוויה שלמדתי בה כל כך הרבה על עצמי... שנת השירות נתנה לי בסופו של דבר להיות בן אדם,

כי זו השנה שהבנתי בה מה זה חיים אמיתיים, אם זה בשותפות או לא, היא נתנה לי אתגרים שאין בשום מקום אחר, אני רואה את זה בתור לוחם וגם בתור אזרח במדינה, זה נתן לי סל ערכים. (בתוך: סרטון שנת שירות המכבי הצעיר).

לצד התנסות בכישורים מהווה שנת השירות אפשרות לגיבוש זהות, זאת באמצעות בחינה עצמית מתמדת בהתמודדויות השונות ובחינה של ערכים אישיים, דעות, רגשות והתנהגויות אל מול המציאות. שנה זו מהווה אפשרות של חיבור והעמקת הקשר והמחויבות לתנועה ולערכיה, הזדהות עם התנועה ורצון להיות חלק ממנה ומהפעילות שלה גם בעתיד. כאשר הש"שין הוא פעיל, משמעותי ומוביל את ערכי התנועה, במקרים רבים היא תהפוך להיות חלק מהזהות שלו וממי שהוא, גם בחיים הבוגרים.

תהליך הלמידה לא קורה באופן עצמאי לחלוטין ובלתי מתווך, אלא מלווה בכל הקומונות ובכל התנועות על ידי הדרכה צמודה, לאורך כל השנה. ההדרכה כוללת תהליכים של חשיבה רפלקטיבית, משוב ועיבוד אישי וקבוצתי, כחלק מתהליך הלמידה.

השפעה ברמת הקבוצה – הגשמה קבוצתית

כל מסלולי שנת השירות בתנועות הנוער הינם כאלה בהם חיים הש"שינים בקבוצה, "קומונה", המונה לרוב 4-8 אנשים. בחלק מהתנועות יש מספר גדול יותר של משתתפים, ובחוות ההכשרה אף יכולה הקבוצה למנות כ-25 חברים. החיים בקבוצה מהווים חלק מהותי מההתנסות בשנת השירות. בחלק מהתנועות מהווה הקבוצה בעיקר מסגרת מגורים, חלוקה במשימות והתנסות בחיים משותפים הרלוונטיים לשנת השירות בלבד. בתנועות בהן ישנה המשכיות לקבוצות בוגרים, הקבוצה והחיים השיתופיים מהווים יעד בפני עצמו, אשר מבחינת חשיבות עומד בקנה אחד עם המשימה החינוכית-חברתית.

החיים בקומונה מייצרים התנסות יום יומית בכישורים חברתיים, לצד הכישורים האישיים. בין כישורים אלה ניהול שיח, תקשורת בין אישית, עבודת צוות, ריכוז וביזור אחריות, הבעת אמפתיה וכבוד, ערבות הדדית, היכרות עם מגוון ועם שונות, עזרה וחברות. כישורים אלה, יחד עם הכישורים האישיים, נדרשים למה שהוגדר על ידי ה-OECD כ"יכולת פעולה" (AGENCY), החיונית להשתלבות מיטבית בחברה במציאות משתנה ולא יציבה חיים (The OECD Learning Compass 2030).

בהתחלה המחשבה לחיות בבית מלא באנשים שאני לא מכירה, די הפחידה אותי. איך ייראו החיים בבית ואיך מסתדרים עם אנשים שיש להם הרגלים שונים משלי.

בתהליך לקראת שנת השירות, במפגשים השונים, לאט לאט הכרתי יותר את החברים שאיתם אני אגור, התחלנו לדמיין לשוחח ולהמציא כל מיני רעיונות לאיך ייראו החיים יחד. לא קל להצליח לשלב בין לחיות אחד עם השני לבין המשימה שלקחנו על עצמנו. היום יום מאוד עמוס, עם הרבה מאוד דברים שאת רוצה להספיק, לשבת לדבר עם חברה, לדאוג לבית שחיים בו, ניקיון, קניות, בישולים ויחד עם זה, המון אחריות ודברים לעשות במשימה.

העובדה שהיינו חבורה של אנשים שעושים את אותה המשימה ביחד, גם אם במקומות שונים, אפשרה לנו להצליח בזה. זה נשמע כמו סיסמה אבל את אף פעם לא לבד. השנה הזאת מאוד ביגרה אותי, וגם את החברים שלי. הפכנו לאנשים מודעים יותר לסביבה, למה שקורה בחברה. (ס', בוגרת חוות הכשרה, בתוך: אתר התנועה).

השפעה ברמת התנועה – הגשמה תנועתית

השפעת הש"שינים על התנועה באה לידי ביטוי במוכנים רבים. בראש ובראשונה, היותם כוח אדם מהותי בתפקידי ניהול וריכוז

מוקדי פעילות (סניפים, קינים, שבטים). 80% מהקומונות עוסקות במשימות תנועתיות ואחוז ניכר מהש"שינים מעידים כי המשימה המרכזית שלהם הינה משימה תנועתית, ריכוז והדרכה בסניפים. בחלק גדול מהתנועות, מנוהלים מחצית עד שני שלישי מהסניפים על ידי חברי שנת השירות. בתנועות אלה מהווה שנת השירות שכבה מובילה, המאפשרת את המשך קיום הסניפים ופתיחה של סניפים חדשים.

בנוסף, הבחירה להקדיש שנה לעבודת התנדבות חינוכית-קהילתית מהווה הגשמה של ערכי התנועה ותורמת להמשכות ערכים אלו. לא רק שהש"שינים בעצמם מגשימים את ערכי התנועה, הם פועלים בכל הכוח כדי להנחיל ערכים אלה לחניכים איתם הם עובדים, להוות דוגמה ולייצר מודלינג עבור מדריכים ופעילים מהשכבה הבוגרת לגבי יציאה למסלול הגשמה והגשמה כדרך חיים.

אפיק השפעה נוסף מתבטא בכך שבאמצעות חברי ש"ש והקומונות הפרוסות ברחבי הארץ מתאפשרת לתנועה מעורבות והשפעה על אוכלוסיות מגוונות, מכל הקשת התרבותית בישראל. בכך גדלה מוטת ההשפעה של התנועות על החברה בישראל.

השפעה ברמת החברה הישראלית – הגשמה כדרך חיים
מעגל ההשפעה האחרון הוא התרומה וההשפעה על החברה הישראלית. השפעה זו מתקיימת בשני ממדים, השפעה בהווה והשפעה בעתיד. השפעה בהווה מתבטאת בעצם המשימה, המעשה החינוכי-חברתי שהש"שינים מבצעים. עבודה עם ילדים ובני נוער, פעילות קהילתית, עבודה חקלאית ומשימות נוספות. מתן יחס אישי לחניכים, דוגמה אישית ויצירת קשר משמעותי, מתן מענים במקומות שבהם יד המדינה או הרשות קצרה מלהגיע, או יצירת מענים משלימים, הם עצמם תרומה משמעותית לאדם, לקהילה, לחברה.

השפעה לעתיד באה לידי ביטוי בכך ששנת השירות היא שלב חשוב ומהותי בתהליך ההתחנכות בתנועות, ומהווה התנסות משמעותית לפיתוח מעורבת חברתית-קהילתית, אזרחות פעילה, אכפתיות וסולידריות חברתית, רצון להוביל, להשפיע ולשנות את פני החברה לאור ערכי התנועה, כל תנועה וערכיה. חלק ניכר מבוגרי שנת השירות ממשיכים למסלול הנח"ל ולעבודה קהילתית נוספת במסגרת השירות הצבאי, בחלק מהתנועות ממשיכים לקבוצות הבוגרים, אשר עוסקות אף הן בחינוך ובמעורבות קהילתית-חברתית.

בנוסף, מגיעים בוגרי שנת השירות לשירות הצבאי מוכנים יותר ובוגרים יותר, וחלקם הגדול בוחרים להשתלב בתפקידים משמעותיים ואף בתפקידי קצונה. בסקר בנושא הכנת בני נוער לשירות קרבי ומשמעותי בצה"ל שנערך עבור מועצת תנועות הנוער על ידי מכון דיאלוג בראשות פרופ' קמיל פוקס (הנתונים), מאפריל 2018, באדיבות מת"ן), התגלה כי שיעור היציאה לתפקידי פיקוד גבוה יותר בקרב בוגרי תנועות הנוער שהיו חלק מהתנועה מעל שלוש שנים (פי 1.6 בקרב בנים ופי 1.8 בקרב בנות). כך גם ביציאה לתפקידי קצונה (פי 1.8 אצל בנים ופי 2.3 בקרב בנות). ההשפעה נמשכת גם לאחר השירות הצבאי, ומתבטאת לא אחת במעורבות חברתית במגוון תחומים, ובלקיחת תפקידים משמעותיים כאזרחים במדינה.

בשנת שירות אנחנו לא עוסקים בכלל בנושא של צה"ל ופיקוד. זה ברור שמי שעושה שנת שירות רואה את עצמו לוקח אחריות גם בשירות הצבאי. שנת שירות זו ה"סיירת" של מסלולי הדח"ש (דחיית שירות). מי שעושה שנת שירות, במהלך ההתנדבות הוא מקבל לא פחות ממה שהוא נותן, ולהערכתו הוא יוצא עם ארגז כלים הרבה יותר טוב ועשיר ממי שהיה במכינה. שנת שירות זו שנה של העצמה, זה שנה שאתה מקבל כלים לחיים.

החלום שלי שכל נער ונערה שרוצה יוכל לעשות שנת שירות, אני רוצה שכולם יוכלו לעשות את החוויה הזאת של ההעצמה, הנתינה, לכל נער ונערה במדינה. זה יהפוך את החברה להרבה יותר איכותית, טובה, אזרחים יותר טובים. להיות בשנת שירות או במכינה זה הופך אותם לאזרחים הרבה יותר טובים, מחויבים, מגיעים לתפקידים משמעותיים, והם ממלאים תפקידים בכירים, גם ברשויות, גם בכלכלה. (חביבה סלומון, 2020).

למעשה, מעגל השפעה זה מכיל בתוכו את שלושת סוגי ההשפעה האחרים, המעגל התנועתי, הקבוצתי והאישי. מעגלי ההשפעה שזורים זה בזה ומשפיעים זה על זה ואין ביניהם הפרדה. פיתוח הכישורים, גיבוש הזהות הקבוצתית ותחושת השייכות התנועתי, וכן פיתוח תחושת מעורבות חברתית ורצון לקדם את החברה, כולם מהווים חלק מאישיותו של האדם בוגר שנת השירות.

---

4. אתגרי שנת השירות

מתוך סיפורה של שנת השירות הנפרש בדפי ספר זה, ולאור בחינת שנת השירות כאחד המפתחות לקשר בין תנועות הנוער לחברה הישראלית, עולה תמונה של מפעל בעל קיימות חזקה, שהשפעתו מכרעת. השפעה לא רק על המשתתפים בשנת השירות ועל תנועות הנוער, אלא על השדה החינוכי וההתנדבותי בישראל ועל תחומים רבים ואוכלוסיות רבות בחברה הישראלית. השפעה זו ניכרת גם בהתמסדותו של המסלול לאורך השנים ובפתיחת מסלולי התנדבות נוספים, שאינם בתנועות הנוער, וגם במשימות המגוונות והחשובות אותן ממלאים חברי שנות השירות במוקדי הפעילות השונים, בתוך התנועות ומחוצה להן. על אף ממשותו של מפעל שנת השירות בתנועות הנוער ונחיצותו להמשך פעילותן החינוכית והקשר שלהן עם החברה הישראלית, מתמודדת שנת השירות בתנועות עם מספר אתגרים ושאלות מהותיות, אותן אבקש לתאר כסיכום מחקר זה.

ירידה במספר המתנדבים לשנות השירות בתנועה אל מול המסלולים האחרים

בשנים האחרונות חוות תנועות הנוער ירידה במספר המתנדבים לשנת השירות, והעדפה של בוגרים להתנדב במסלולים אחרים, כמו שנות שירות מחוץ לתנועות ומכינות קדם-צבאיות (כפי שתואר בפרק קודם). שנת השירות התנועתית, שבעבר הייתה האפשרות המובילה עבור בוגרי התנועות, איבדה מבלעדיותה, ונראה כי

אל מול המסלולים האחרים היא לא מספיק אטרקטיבית. חלק ניכר מבוגרי התנועות, בין אם התחנכו בהן מגילאי היסודי או שהצטרפו בכיתות גבוהות יותר, בוחרים לסיים את מעורבותם בתנועה ולממש את הערכים עליהם התחנכו במסגרת ארגונים אחרים. עבור התנועות עניין זה מהווה משבר של ממש, קטיעה של הרצף החינוכי ופגיעה ביעדי ההגשמה.

הסיבות המרכזיות שצינו בני הנוער לבחירה במסלולים האחרים היו הרצון לגוון במשימות ולעשות דברים שונים מתפקידי ההדרכה שביצעו בהיותם מדריכים בוגרים, משימות לא מספיק אטרקטיביות, החשש מחיי הקבוצה המשותפים והאינטנסיביים, והעובדה שבתנועה מכירים אותם ולא מתאפשרת להם היכרות חדשה ו"נקייה".

בנוסף, מעידים רכזי ההגשמה בתנועות ועוד בעלי תפקידים על גורם משפיע פחות מדובר – השתנות הדור. הכוונה היא להשתנות דרכי החשיבה של בני הנוער, הצרכים שלהם, התחזקות מגמה של חשיבה על ה"עצמי", הצורך בפיתוח עצמי ומימוש עצמי, החשיבה על העתיד ועל מה הרווחים שתתרום שנת השירות לעתידם. אל אלה מתווספת ההבנה כי יכולת העצמאות והאחריות האישית של בני הנוער השתנתה ממה שהייתה בעבר, וחלקם חוששים מהאחריות הגדולה הכרוכה במשימות שנת השירות בתנועות הנוער, לרבות הדרישה לעצמאות במסגרת החיים בקבוצה.

אתה מראיין נערים ונערות, הם מבינים את החשיבות של הדברים, אבל הם מבקשים לדעת מה זה נותן להם. אנחנו מדברים בשפה אחרת, מדברים על התועלת לחברה ולתנועה, ולא מה הוא מרוויח כפרט. מנסים לצמצם את השיח התועלתני והאישי. אנחנו לא רוצים להגיד "אתה במרכז", אלא התנועה או החברה במרכז... הילדים היום הם הרבה פחות "מבוגרים" ממה שהם היו. ההורים הרבה יותר מעורבים מפעם. הילדים

מתייעצים עם ההורים. שינויים מהותיים בדור משפיעים על ההחלטות. בניגוד לפעם, היום חייב להיות מבוגר בשטח, הם לא יכולים להיות המבוגרים בשטח. הם מן דרג ביניים, מתחת למבוגרים אחרים... אנחנו מזהים שהשיח "מה זה נותן לי" עושה לנו נזק. זה לא יכול להיות אלמנט של תחרות כי אנחנו לא ננצח בה. שנת השירות שלנו היא לא פשוטה, אנחנו דורשים אותה מתוך מקום של "קח אחריות על הבית", אל מול השוק של שאר המסלולים אנחנו לא יכולים לנצח. (רכזי הגשמה בתנועות הנוער, פורום ועדת שנת השירות של מועצת תנועות הנוער, 2020).

זמניות חברי שנת השירות והיכולת ליצירת אינטגרציה ומוביליות חברתית

אתגר נוסף המתעורר כחלק מפעילות הש"שינים כמוקדים השונים, הינו אתגר הזמן והיכולת ליצירת תהליכים ושינויים משמעותיים בפרק זמן של 10-12 חודשים. חברי שנת השירות מגיעים ליישוב, עיר, רשות או מוסד חינוכי לתקופה קצרה ומוגדרת. על אף שחלק מהמשימות החינוכיות מתחילות בתחילת השנה, נדרש פרק זמן משמעותי להיכרות, להבנת בעלי התפקידים והמערכות ולהיטמעות בקהילה בה הם חיים ופועלים. בכל שנה מתחלפים חברי הקומונות, באים ש"שינים חדשים שמתחילים את התהליך מהתחלה. כך שנה אחר שנה. במקומות רבים ממלאים הש"שינים משימות שידן של הרשויות קצרה מלטפל בהן והם מהווים כוח עזר מתחלף. לעניין זה השפעה גדולה על היכולת לייצר המשכיות וקשר משמעותי מול החניכים ואנשים בקהילה, וכן לפתח מנהיגות מקומית רציפה. חברי שנת השירות באים לחיות שנה בקהילה מסוימת, ובסיומה חוזרים לביתם (בניגוד למסלולי הנח"ל בעבר, שכיוונו להמשך מגורים בקיבוץ, או מסלולי הנח"ל של קיבוצים עירוניים היום). עובדה זו, לצד האתגר ביצירת קשר מעמיק ומתן דוגמה אישית משמעותית עבור החניכים באותה אוכלוסייה, מעלה גם היא

שאלה בדבר האפשרות לקידום אינטגרציה בין אוכלוסיות, קידום אוכלוסיות מוחלשות ומוביליות חברתית.

שנת השירות כגורם הסללה חברתית

שאלה נוספת נוגעת להיות שנת השירות בתנועת נוער מסלול "עילית". במרבית התנועות יוצאים לשנת השירות הבוגרים החזקים, המחויבים ולעיתים המובחרים ביותר. הדבר מתחזק בתנועות בהן מתבצע תהליך מיון ובחירה. בהכללה, חניכי תנועות הנוער ובוגריהן מייצגים את שכבות האוכלוסייה הבינוניות והחזקות בחברה הישראלית. מלכתחילה, יש השתתפות מעטה של שכבות מוחלשות בפעילות תנועות הנוער (עולים חדשים, שכונות מצוקה ועוני, נוער בסיכון, אוכלוסייה בדואית וערבית, פריפריה גאוגרפית וחברתית). בנוגע ליציאה לשנת שירות, אחוז הש"שנים היוצאים מהפריפריה ומאוכלוסיות אלה הוא נמוך מאוד, כמעט אפסי.

לאכזבתי הרבה אין כמעט בני נוער שמגיעים מהפריפריה החברתית גאוגרפית. יש בפריפריה מלא בני נוער מדהימים ואיכותיים, והאתגר הוא כי החשיפה לשנת שירות שם היא מועטה. אין להם תרבות של יציאה לשנת שירות או מסורת שהם רואים לאורך השנים. הבעיה היא שגם אם יש גופים מהמכניות או מהש"ש שבאים ועושים חשיפה, זה לא מספיק, התהליך צריך להיות הרבה יותר מוקדם. בפריפריה יש גם בעיה של חסם כלכלי. יש בעיה שהם צריכים לממן או לעזור להורים שלהם. אם הם בשנת שירות הם לא יכולים להיות בתפקיד הזה. המשפחות שלהם לא תומכות בזה, קשה להם לתמוך בזה ולהתחבר לרעיון. אם אין מספיק מודעות למשפחות לילדים מה השנה יכולה לתת להם אז הם לא יתמכו בזה. (חביבה סלומון, שם).

לאור מעגלי ההשפעה שתוארו לעיל, והיותה של שנת השירות מקום לפיתוח כישורים אישיים וחברתיים וכן אפשרות לפיתוח

מעורבות חברתית ואזרחית, מעצם ההשתתפות בה היא מהווה "מקפצה" למוביליות חברתית ולהשתלבות מיטבית בחברה. בכך היא מעניקה למשתתפים בה נתוני פתיחה גבוהים יותר להשתלבות בצבא ובחיים האזרחיים לעומת אלה שלא עשו שנת שירות. על מנת לאפשר הזדמנות שווה למוביליות חברתית עומדת בפני תנועות הנוער המשימה לקדם ולעודד יציאה לשנת שירות גם בפריפריה, הגאוגרפית והחברתית.

סיכום ומבט לעתיד

נת שירות בתנועות הנוער היא חלק בלתי נפרד מפעילותן החינוכית, דרך להגשמה אישית, קבוצתית ותנועתית, ודרך של המתחנכים בתנועה להתנסות ולממש את ערכיה הלכה למעשה. על אף היותה של שנת השירות בת שישים היא עדיין נמצאת בתהליכי גדילה, שינוי והתחדשות, ולאור המציאות המשתנה, הן ברמה המקומית והן בהקשרים תרבותיים-חברתיים גלובליים, היא מחויבת לעשות זאת.

במחקר סקרנו את התפתחותה של שנת השירות לאורך השנים, והצגנו את תמונת המצב נכון לזמן כתיבתו, שנת 2020. למדנו כי שאלות רבות מעסיקות את תנועות הנוער בהקשר ליעדי ואופני ההגשמה בשנת השירות, המסלולים והמשימות. בנוסף, התנועות נמצאות היום, יותר מבעבר, בתחרותיות גבוהה על מתנדבי שנת השירות. התנועות נדרשות לחשיבה מחודשת על תהליכי החינוך ועל מיצוב שנת השירות בתודעת המתחנכים, על מנת לשמר שנה זו כמפעל קיים, פועם ומתרחב.

דרישה זו מתבטאת בדבריו של אילן גזית, יו"ר ועדת שנת השירות במועצת תנועות הנוער:

בשביל שש"ש תהפוך להיות מפעל בר קיימא, צריך להצליח לעמוד על היותה חלק מתהליך חינוכי ארוך שנים ולבדל את

התהליך הזה ממסלולים אחרים. יש הזדמנויות מגוונות להצטרף אליו, זה לא תחנת כניסה אחת, אלא תחנות רבות לאורך השנים. אני חושב שבלי עמידה על העניין הזה, שנת השירות תהפוך להיות מפעל אחר, עם הרבה משמעויות חיוביות אבל פשוט משהו אחר. ללא תהליך חינוכי מתמשך תהפוך שנת השירות לשנה שהיא התנדבות במגוון של דברים, אבל היא לא תהיה מפעל חלוצי, במובן כזה היוצר אופק לחניכי תנועות הנוער וגם להציבם בעמדה המבקשת לשזור את עצמם בגורל החברה. (אילן גזית, 2020).

העיסוק המתמיד של תנועות הנוער בשאלות הנוגעות לשנת השירות, ויכולתן להימנע מקיבעון מחשבתי או מהיצמדות למסורת אחת, משקפים במידה רבה את ייחודיותן, גמישותן, ההתאמה והרלוונטיות שלהן למציאות עכשווית ואקטואלית ולצרכים משתנים של החברה הישראלית. בעידן של מציאות משתנה וחוסר ודאות המתגבר כל העת, ניתן לקוות שיכולות אלה הן שיבטיחו את הקיום וההמשכיות של תנועות הנוער כחלק משמעותי בחברה, ובפרט את המשכיות שנת השירות במסגרתן.

רשימת מקורות

כתובים

- אבגר, ע. (2015), *שנת שירות, הסדרה ותקצוב*, מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- אבן, נ. (2014), *המסע אל ההגשמה החדשה, לחנך לערכים ולא לצורות*, רמת אפעל: מועצת תנועות הנוער בישראל.
- אבן נ. (2021), *שיחות על הגשמה בתנועות הנוער 2019–2020*. רמת אפעל: מועצת תנועות הנוער בישראל.
- אלון, ח. (1976), *היה נכון! חמישים שנות צופיות עברית בארץ ישראל*, הוצאת "עם הספר".
- ברוק, א. וקליבנסקי, ח. (2020) "צעירים חסרי מנוח: תנועות הנוער – ראשיתו של הזנק (startup) חברתי", בתוך: מיכאלי, נ. גרטל, ג. (עורכים), *תנועות הנוער בישראל: ייחודיות חינוכית בת מאה, תל אביב: מכון מופ"ת ומועצת תנועות הנוער בישראל*.
- האוספטר פ. ובן צבי, ח. (1989). *חוות ההכשרה – החלום והאתגר*, תנועת הנוער העובד והלומד.
- וינינגר, א. (2017). *מכינות קדם-צבאיות*, מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- זיוון, ז. (טרם פורסם) *100 שנות צופים*, פרק 24.
- חוק שירות הביטחון, תשמ"ו, 1986.
- לוי, ר. (2017). *בת שלושים, תנועת הנוער של האיחוד החקלאי*,

שלושה עשורים ראשונים 1987-2017. תנועת האיחוד החקלאי.

מבחינים לצורך תמיכה של משרד החינוך התרבות והספורט במוסדות ציבור, סיוע ותמיכה באחזקת מתנדבי שנת שירות והפעלתם. (2005). תקנה תקציבית: 15-14-24. מינהל חברה ונוער.

מחקר לבדיקת עמדות ותפיסות בקרב חניכי תנועות הנוער, (2020). קו־פיר שיווק ואסטרטגיה וחברת LIBAI.

פוקס, ק. (2018), סקר נתוני גיוס לנח"ל, מכון דיאלוג.

שירה הנער, תנועות הנוער החלוציות במבט לעתיד (2003). מועצת תנועות הנוער.

שפירא, ר. (2003). דוח הועדה לבדיקת מאפייני תנועות הנוער כבסיס למדיניות הקצאה.

תנועה לאורך הדרך, (תשמ"ג 1982), הסתדרות הנוער העובד והלומד, החטיבה החינוכית, ארכיון יד טבנקין.

תנועה בתנועה, 1924-1986, (1986). חוברת תנועת הנוער העובד והלומד. מחלקת הדרכה.

The OECD Learning Compass 2030. (2020), OECD.

מסמכים פנים-תנועתיים

דוח פעילות גרעיני עורד, פעילות המזכירות-תכתובת, תיק חטיבת בני הקיבוץ המאוחד, תיק 2-26/6/1, ארכיון יד טבנקין.

הגדרת תפקיד חבר גרעין עורד (הגרעינר), חטיבת בני המושבים, הנוער העובד והלומד.

החלטות הוועידה העשירית (2015), תנועת הנוער העובד והלומד. חלוקת תפקידים בשנת שירות, תנועת המכבי הצעיר.

מידעון שנת השירות (2017). תנועת הנוער הלאומי-ביתר.

מכתב מחלקת הדרכה, 18.3.1975, מתוך: תיק ארכיון תנועת הצופים, 11-3/217/1, ארכיון יד טבנקין.

אתרי אינטרנט

מועצת המכינות הקדם-צבאיות. mechinot.org.il
מינהל חברה ונוער במשרד החינוך. edu.gov.il/noar/minhal
"שינשינים, שנת שירות לכולם". www.shinshinim.org
תנועת האיחוד החקלאי. www.ihudnik.co.il
תנועת בני המושבים. bmoshavim.co.il
תנועת בני עקיבא. bneiakiva.org.il
תנועת המחנות העולים. www.hamahanot-haolim.org
תנועת המכבי הצעיר. www.mtz.org.il
תנועת הנוער הלאומי בית"ר. www.nlb.org.il
תנועת הנוער העובד והלומד. noal.org.il
תנועת הצופים. www.zofim.org.il
תנועת השומר הצעיר. hashomer-hatzair.org

סרטונים

סיכום שנה שיין שיין, בני עקיבא, תשע"ח 2018: <https://www.youtube.com/watch?v=Z9aVr8LfJC&t=100s>
"שנת שירות – השנה שלי להתחבר", השומר הצעיר: <https://www.youtube.com/watch?v=P4Im6mRNTvQ&t=453s>
שנת שירות מכבי צעיר: <https://www.youtube.com/watch?v=KcdNUy7dOs4&t=61s>
תכל'ס חינוך, המחנות העולים: <https://www.hamahanot-haolim.org/mehanhin>
"הפראיירים מספרים", הנוער הלאומי בית"ר: <https://www.nlb.org.il/shinshin>

ראיונות

1. אבי קורן, תנועת הצופים, רכז גרעיני רעים 1972-1976, 25.7.2020, גן יבנה.
2. אהרן ירלין, חבר קיבוץ חצרים, שר החינוך בשנים 1974-1977, 29.3.2020, חצרים.
3. אודי דרור, ראש יחידת גיוס, מסלולים ייחודיים ותורניים, האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון, 17.6.2020, ריאיון טלפוני.
4. אילן גזית, יו"ר ועדת שנת השירות במועצת תנועות הנוער ומזכ"ל תנועת המחנות העולים, 2.6.2020, ריאיון אינטרנטי.
5. אירי קסל, תנועת הצופים, חבר גרעין דגן לירוחם, 29.8.2020, חצרים.
6. אירית ברוק, מנהלת המחלקה לתנועות נוער, קהילה והגשמה, מינהל חברה ונוער, 2020, פתח תקווה.
7. ברק גל, רכז גרעין עווד, חטיבת בני המושבים, הנוער העובד והלומד, 21.6.2020, ריאיון אינטרנטי.
8. הדס ייטב-בירן, רכז הגשמה, תנועת המחנות העולים, ריאיון 24.2.2020, רמת אפעל.
9. חביבה סלומון, ראש יחידת הנח"ל, מכינות קדם-צבאיות ושנת שירות, האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון, 30.7.2020, ריאיון אינטרנטי.
10. חגי הרצל, ראש תחום שנת שירות, האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון, 23.9.2020, ריאיון טלפוני.
11. חן טבע, מנהל מחלקת הגשמה, הנוער הלאומי-בית"ר. ריאיון 20.2.2020, פתח תקווה.
12. טל קורן, רכזת הכשרות וגיוס שנת שירות, בני עקיבא, 17.2.2020, ירושלים.
13. מאיה דביר, מנהלת מחלקת הגשמה, תנועת הצופים, 5.3.2020, טל שחר.

14. ניצן רוזנוקס-זיו, רכזת חוות הכשרה וגרעין עוֹדד, הנוער העובד והלומד, 15.6.2020, ריאיון אינטרנטי.
15. עפרי סיזל, רכזת גרעין אחים, האיחוד החקלאי, 30.4.2020, ריאיון אינטרנטי.
16. קינן בירנבאום, מנהל מחלקת הגשמה, תנועת המכבי הצעיר, 5.3.2020, רמת גן.
17. שמואל ורון, רכז חוות ההכשרה, תנועת השומר הצעיר, 19.3.2020, ריאיון אינטרנטי.

קבוצות מיקוד

1. פורום ועדת שנת השירות של מועצת תנועות הנוער, 23.1.2020, רמת אפעל.
2. קבוצת מיקוד בנים לפני שירות, פגישה מקוונת, 24.5.2020, מחקר קו־פיר שיווק ואסטרטגיה.
3. קבוצת מיקוד בנות לפני שירות, פגישה מקוונת, 24.5.2020, מחקר קו־פיר שיווק ואסטרטגיה.
4. קבוצת מיקוד בנות בוגרות שנת שירות, 27.5.2020, מחקר קו־פיר שיווק ואסטרטגיה.
5. קומונת קריית עקרון, חוות הכשרה, הנוער העובד והלומד, 15.7.2020, קריית עקרון.
6. קומונת יבנה, המכבי הצעיר, 20.7.2020, יבנה.

מחקרי מועצת תנועות הנוער

מועצת תנועות הנוער הינה ארגון וולונטרי לתנועות הנוער בישראל. המועצה מהווה שולחן משותף ומקום מפגש לראשי התנועות מכל גווני הקשת הפוליטית, העוסקים בבעיות אקטואליות בנושאי חינוך, מעורבות הנוער בתהליכים חברתיים ובפעילות ציבורית, וכן בבעיות השעה של החברה הישראלית. כל זאת מתוך זיקה לתנועה הציונית ולמגילת העצמאות. כמו כן מהווה המועצה גוף מתאם בין התנועות השונות בפרויקטים משותפים ומול משרדי ממשלה, בתיאום טיולים ארציים, מחנות קיץ, בטיחות, בריאות וביטחון.

שנת השירות מהווה גורם מקשר בין תנועות הנוער לחברה הישראלית, בין אם בכך שהיא מאפשרת את המשכיות פעילותן של התנועות בסניפים, שבטים וקינים בכל רחבי הארץ על ידי שכבת מנהיגות צעירה שצמחה בהן ובין אם באמצעות הפניית בוגרי תנועות למשימות חברתיות וקהילתיות מגוונות, בעיקר בבתי ספר, מועדוני נוער, פנימיות וכפרי נוער. מעצם הבחירה של בני הנוער להקדיש שנה להתנדבות חברתית, במסגרת התנועות, נוצרת השפעה במספר מעגלים, מרמת הפרט, דרך הקבוצה, התנועה, והחברה. על אף היות מפעל שנת השירות בן 60 שנה הוא עדיין נמצא בתהליכי גדילה, שינוי והתחדשות, תוך התאמה לצרכים המשתנים בחברה הישראלית.

רקפת הימן זהבי היא חוקרת תנועות הנוער והחינוך הבלתי-פורמלי, בעצמה בוגרת תנועת נוער ושנת שירות. מומחית במיסוד ידע וכתובה, פיתוח תוכן והדרכה.

מחיר מומלץ: 70 ₪
I SBN 978-965-92804-2-1

9 789659 280421

מאי 2021 סיוון תשפ"א